

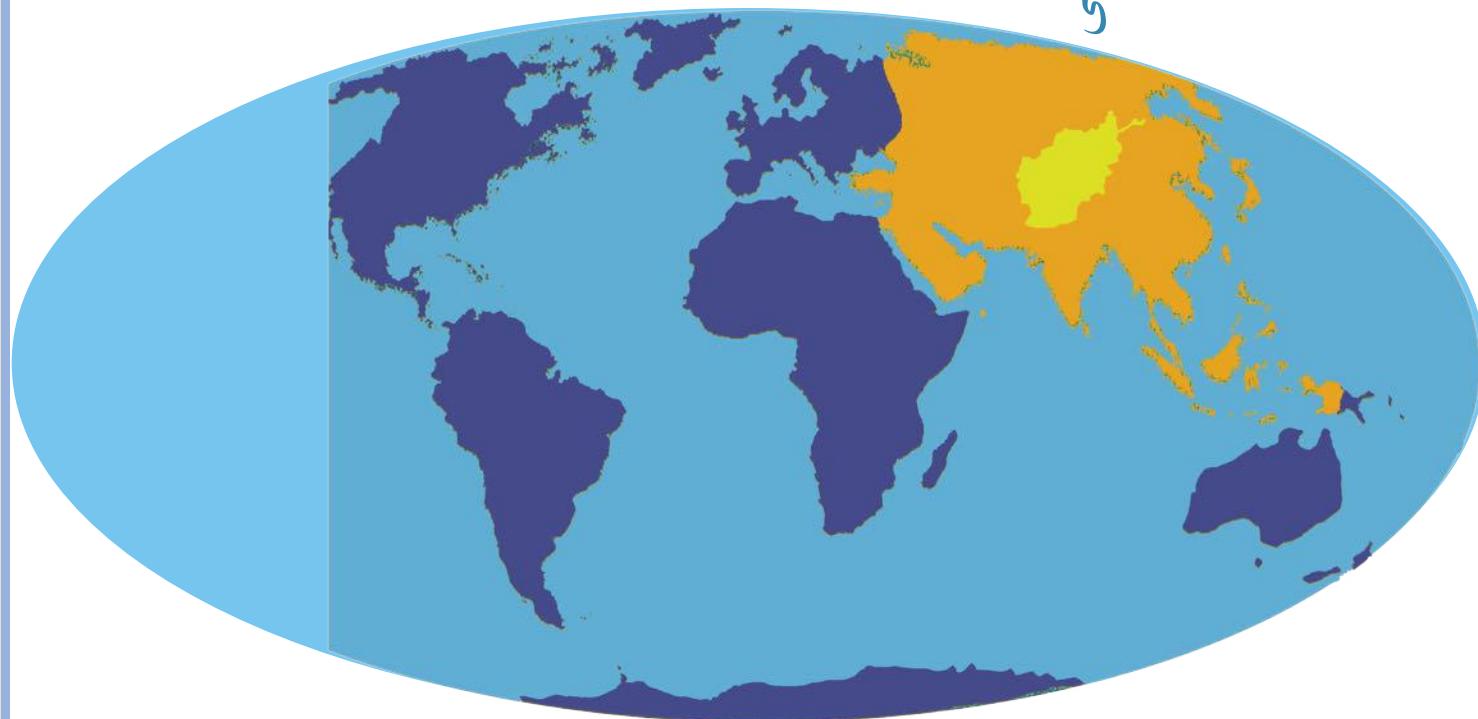

د پوهنې وزارت

جغرافیه

اوروام ټولگي

جغرافیه - اوروم ټولگي

هـ.ل

۱۳۹۸

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دی
براھوي دی، قزلباش دی
دا هېواد به تل څلپي
په سينه کې د آسيا به
نوم د حق مودی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچې یې قهرمان دی
د بلوخو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ايماق، هم پشه یان
لكه لمړ پرشنه آسمان
لكه زره وي جاویدان
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جغرافیه اوم ټولگي

۱۳۹۸

هـ، ش

د کتاب خانگر تیاوې

مضمون: جغرافیه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د جغرافیه دیپارتمنت علمي او مسلکي غړي

اډیټ کوونکۍ: د پښتو ژې د اډیټ د خانګې علمي او مسلکي غړي

تولګۍ: اووم

د متن ژیه: پښتو

انکشاف ورکوونکۍ: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکۍ: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوی ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ئای: کابل

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره

محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرځروونکو سره قانوني چلنډکېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربك

د لوی او بینونکي خدای ﷺ شکر په ځای کوو، چې مورد ته يې ژوند رابنسلی، او د لوست او لیک له نعمت خخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې د الهي لوړنې پیغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

خرنګه چې ټولو ته بنکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمږيز کال د پوهنې د کال په نامه نومول شو، له دې امله به د ګران هېواد بنوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. بنوونکي، زدهکوونکي، کتاب، بنوونځي، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنې نظام شپږگونې بنسټېز عناصر بلل کېږي، چې د هېواد د بنوونې او روزنې په پراختیا او پرمختباکې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په بنوونیز نظام کې د دودې او پراختیا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دی. له همدي امله د بنوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لوړې توپونو خخه دي. همدارنګه په بنوونځيو، مدرسوا او ټولو دولتي او خصوصي بنوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو معحتوا، کيفيت او توزيع ته پامرلنې د پوهنې وزارت د چارو په سرکې ځای لري. مورد په دې باور یو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د بنوونې او روزنې اساسی اهدافو ته رسپدلي نشو. پورتنيو موخو ته درسپدو او د اغښناک بنوونیز نظام درامنځته کولو لپاره، دراتلونکي نسل دروزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو بنوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو خخه په درناوي هيله کوم، چې د هېواد بچيانو ته دې درسي کتابونو په تدریس، او د معحتوا په لېردولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفكر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوشنب وکړي. هره ورڅ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤولیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې دن ورڅي ګران زدهکوونکي به سباد یوه پرمختللي افغانستان معمaran، او د ټولنې متمن او ګټور او سپدونکي وي. همدا راز له خورو زده کوونکو خخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوشتنه لرم، خو له هر فرصت خخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د خيرکو او فعلو ګډونوالو په توګه، او بنوونکو ته په درناوي سره، له تدریس خخه بنه او اغښناکه استفاده وکړي. په پاي کې د بنوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د بنوونیز نصاب له مسلکي همکارانو خخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې يې نه ستري کېدونکي هلې څلې کړي دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷺ له دریار خخه دوي ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بريا غواړم. د معاري او پرمختللي بنوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وګړې په خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دكتور محمد ميرهوسن بلخي

فهرست

گنه	سر لیکونه	مخونه
۱	د جغرافیې بنست (مبادی)	(۱).....
۲	د خپرکي موخي (هدفونه)	(۲).....
۳	لومړۍ لوست - جغرافیایي مفاهیم او اصطلاحات	(۳).....
۴	دويم لوست - آيا حمکه کروي شکل لري؟	(۵).....
۵	دریم لوست - د استواکربنې او اقلیمي سیمې	(۷).....
۶	خلورم لوست - شمالی او سویلی نیمې کري	(۱۱).....
۷	پنځم لوست - د حمکې شمالی او سویلی قطبوونه	(۱۳).....
۸	شپرم لوست - عرض البلد	(۱۵).....
۹	اووم لوست - د طول البلد پوهېدل خه اهمیت لري؟	(۱۷).....
۱۰	اتم لوست - د حمکې وضعی حرکت او د هغه پایلي	(۱۹).....
۱۱	نهم لوست - د حمکې انتقالی حرکت	(۲۱).....
۱۲	د لومړي خپرکي لنډيز	(۲۳).....
۱۳	دويم خپرکي - د افغانستان جغرافیه	(۲۴).....
۱۴	د خپرکي موخي	(۲۴).....
۱۵	لسم لوست - د افغانستان موقعیت او خلور خواوې	(۲۵).....
۱۶	یوولسم لوست - طبیعی جغرافیه	(۲۷).....
۱۷	دولسم لوست - د افغانستان د اقلیم په اړه خه پوهېږئ؟	(۲۹).....
۱۸	دیارلسم لوست - غرونه	(۳۳).....
۱۹	خوارلسم لوست - د افغانستان سیندونه، د کرنې او انرژۍ د تولید وسیله	(۳۷).....
۲۰	پنځلسم لوست - د افغانستان د نورو حوزو سیندونه	(۴۱).....
۲۱	شپارلسم لوست - د افغانستان د جهیلونو په اړه خه پوهېږئ؟	(۴۳).....
۲۲	اووه لسم لوست - بشري جغرافیه	(۴۷).....
۲۳	اتلسنم لوست - د افغانستان اقتصادي جغرافیه	(۴۹).....
۲۴	نولسم لوست - طبیعی او صنعتي نباتات	(۵۳).....

گنه سر لیکون مخونه

۲۵-	سلم لوست - د افغانستان د مالداری، خړخایونو او ځنګلونو په هکله خه پوهېږي؟ .	(۵۷)
۲۶-	یوویشتم لوست - کانی منابع.....	(۶۱)
۲۷-	دوه ویشتم لوست - کانی سون مواد.....	(۶۵)
۲۸-	در ویشتم لوست - په افغانستان کې صنایع او سوداګري.	(۶۷)
۲۹-	څلورو ویشتم لوست - مواصلاټي جغرافيه.....	(۷۱)
۳۰-	د خپرکي لنډيز.....	(۷۵)
۳۱-	دریم خپرکي - د آسیا لویه وچه	(۷۶)
۳۲-	د خپرکي موختی	(۷۶)
۳۳-	پنځه ویشتم لوست - د آسیا د لوېي وچې موقعیت او څلورخواوې	(۷۷)
۳۴-	شپږو ویشتم لوست - طبیعی جغرافیه.....	(۷۹)
۳۵-	اوه ویشتم لوست - د آسیا د لوېي وچې د سیندونو په اړه خه پوهېږي؟	(۸۱)
۳۶-	اته ویشتم لوست - د آسیا د لوېي وچې جهیلونه، سمندرګي او خلیجونه ...	(۸۳)
۳۷-	نهه ویشتم لوست - د آسیا د لوېي وچې اقلیم	(۸۵)
۳۸-	دېرشم لوست - بشري جغرافیه.....	(۸۹)
۳۹-	يو دېرشم لوست - اقتصادي جغرافیه.....	(۹۳)
۴۰-	دوه دېرشم لوست - کانونه او صنایع.....	(۹۵)
۴۱-	درې دېرشم لوست - د آسیا مواصلاټي جغرافیه.....	(۹۷)
۴۲-	څلور دېرشم لوست - د آسیا سياسی جغرافیه	(۹۹)
۴۳-	د آسیا د لوېي وچې د هېوادونو لېست.....	(۱۰۱)
۴۴-	د خپرکي لنډيز.....	(۱۰۳)
۴۵-	جغرافيائي اصطلاحات.....	(۱۰۴)

لومړۍ څېرکۍ

د جغرافيې بنسټ (مبادی)

د ځمکې د کُرې مدل

په دغه څېرکۍ کې لولو:

- جغرافیایی مفاهیم او اصطلاحات (د جغرافيې د علم تعریف او د جغرافيې د لوستلو ګنجی)
- د ځمکې کره
- د استوا کربنې، د سرطان کربنې، د جدي کربنې، د مدارونو سیمه، معتدلې سیمه او سرې سیمه.
- شمالی او سهیلی نیمې کُرې
- شمالی قطب، سهیلی قطب، د شمالی قطب دایره، د سهیلی قطب دایره او د ځمکې محور.
- عرض البلدونه
- طول البلدونه
- د ځمکې وضعی حرکت او نتیجې پې
- د ځمکې انتقالی حرکت او نتیجې پې
- د څېرکۍ لنډیز

د څېرکي هدفونه

له زده کوونکو خخه هيله کېري چې د دغه څېرکي له لوستلو خخه وروسته د جغرافيې له علم او د هغه د لوستلو له گټو سره بلد شي.

- د دغه څېرکي مفاهيم، اصطلاحات، ارزښتونه او مهارتونه زده کړي.

- په خپل چاپېر د ځمکې خرڅېل او د شې او ورځې له پیدایښت سره یې اړیکه درک کړي.

- د لمړ په شاوخوا د ځمکې د ګرځېل او د خلورو فصلونو د پیدایښت پر اړیکه پوه شي.

- د ځمکې پرمخ د هرې سیمې د وخت د بدلون او طول البلد د کربنو ترمنځ اړیکې تینګې کړي.

- د طول البلد او عرض البلد له کربنو سره بلد شي.

له زده کوونکو خخه هيله کېري چې د دې څېرکي په لوستلو سره لاندې مهارتی هدفونو ته لاس رسی ومومي:

• د ځمکې کړه د طول البلد او عرض البلد له کربنو سره رسم کړای شي.
• وکولای شي د هر طول البلد وخت وټاکي.

• د ځمکې د مخ د بېلاپېلو سیمو د اقلیم توپیر وکولای شي.

• د ځمکې د وضعی حرکت اهمیت بیان کړي.

• د ځمکې د انتقالی حرکت اهمیت بیان کړي.

جغرافیا یا مفاهیم او اصطلاحات

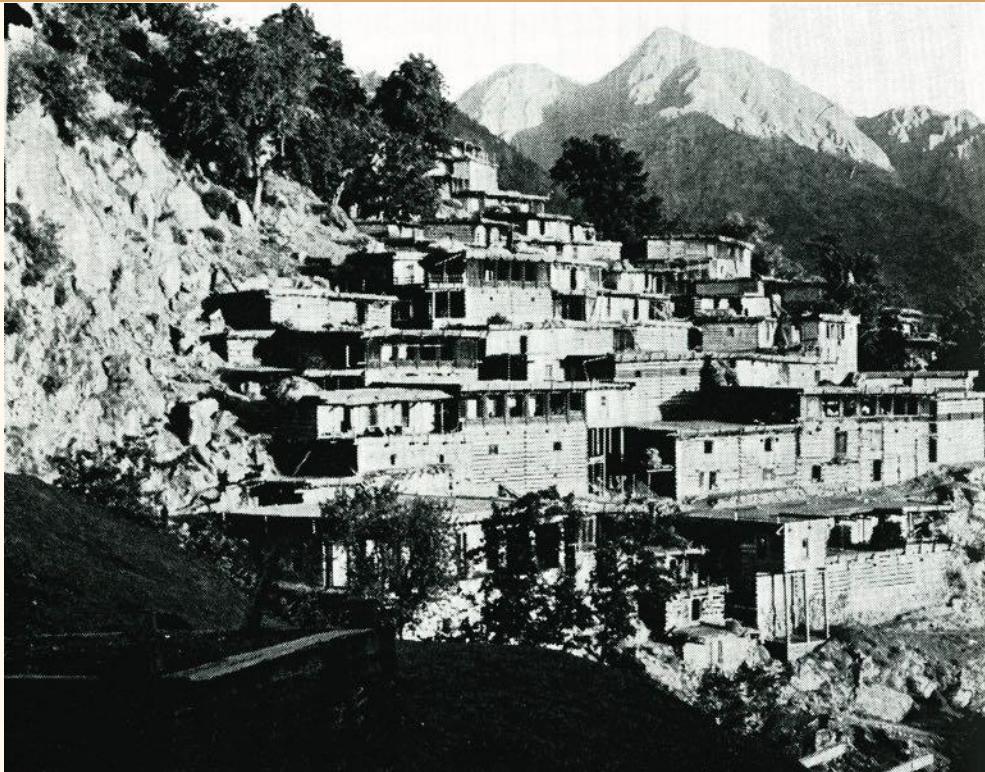
آیا پوهېږي چې د جغرافي علم د خه په هکله معلومات راکوي؟

د جغرافي د علم تعریف

جغرافیه د نړۍ د بنوදلو هنداره د چې د ځمکې او کایناټو په ټولو برخو کې مورد ته معلومات راکوي. بشري پولنې د څيلو اړتیاوو د لري کولو لپاره په کرني، مالداري د کانونو په را اېستني او نورو تولیدي کارونو بونخت دي چې په مستقيمه او یا په غیر مستقيمه توګه د طبیعی چاپېریال خخه ګډه اخلي. بالمقابل د چاپېریال دول ډول شرایط هم د انساني ټولنو پر ژوند او اقتصاد پوره اغېزې لري؛ د بېلګې په توګه: هغه خلک چې په دښتو او صحراءکانو کې استوګنه کوي، د هغوي اقتصاد په مالداري متکي دي او په کوجي بنه ژوند کوي او همدارنګه هغه خلک چې د سېندونو په غارو استوګن دي، دایمي کورونه او اقتصاد پې پر کرنه، د کبانو په بنکار او په خینو څایونو کې د بېریو په چلونې متکي دي. د پورتنيو مطالبو په نظر کې نیولو سره جغرافيہ داسې تعریفوو: جغرافیه هغه علم دي چې د انسان او طبیعی چاپېریال متقابلي اغېزې تر خېړنې لاندې نیسي.

د جغرافي ګټې

مور او تاسو د خپل کلي، بنار او هېواد په هکله چې په هغه کې او سېبرو معلومات لرو، خو د نورو بنارونو، هېوادونو، د ځمکې کري، لمريز نظام، سيارو او نورو موضوعاتو په هکله معلومات نه لرو. وخت او امکانات هم محدود دي چې هرڅای ته لاړشو او د هغو په هکله معلومات لاسته راړو. د

د نورستان طبیعی او بشري منظره

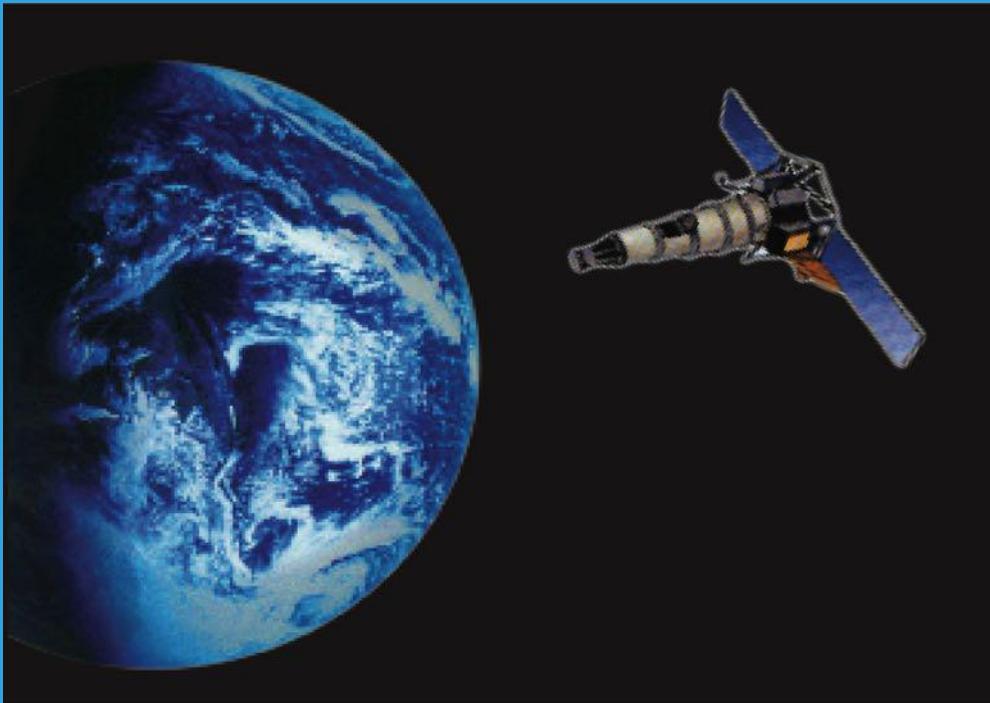
جغرافیي علم او د هغه مستند معلومات له مور سره مرسته کوي، پرته له دې چې چېرته لارپشو او يا سفر وکرو، صحیح او مؤثث علمی معلومات لاسته راورو.

د تولګي فعالیت

په تولګي کې دې دزده کونکو هره دله پورتنی عکس ته وګوري چې کوم شيان پکې ويني؟ له هري دلې خخه دې یو تن د خپلي دلې نظريې د تولګي ترمخه نورو ته بيان کري.

پوبنتني

- ۱- جغرافیه تعريف کړئ.
- ۲- جغرافیه ز مور په ژوند کې خه مرسته کوي؟
- ۳- د خپلي استوګنې د خای د یوې په زړه پوري منظريې په هکله معلومات ورکړئ.

د حمکې عکس له سپړډمکی خخه

آيا پوهېږي چې حمکه خه ډول شکل لري؟

حمکه د لمبز نظام له سيارو خخه د چې کابو کروي شکل لري. د هغه د قیقو خپړنو پر اساس چې شوي دي د حمکې قطبونه لړ ننوتی او د استوا په برخه کې لړ^(۱) وتلي دي. په دې اساس حمکه د یوې بشپړې کړې شکل نه لري، بلکې هغه د یوې نامنظمې کړې په شکل تعريفوي. ځکه چې استوایي قطرې د قطبی قطر په پرته ۲۱ کيلومتره اوبرد دي. د حمکې کړه د جورښېت له مخې لوړې او زوري هوارې دښتې او همدارنګه خپاندنه سیندونه، جهيلونه، سمندرګي او سمندرونه لري. د حمکې ډېره لوړه خوکه د ايوريست خوکه د چې د آسيا د لوې وچې د هماليا په غردونو کې چې د هند په شمال کې پراته دي، موقعیت لري او د سمندر له سطحې خخه (۸۸۴۸) متره لوړوالی لري. د حمکې ډېره زوره برخه د چين په سهيل ختيئ کې په آرام سمندر کې د چې (۱۱۰۲۲) متره

۱. استوایي قطرې ۱۲۷۵۴ کيلومتره او قطبی قطرې ۱۲۷۳۳ کيلومتره دي.

د سمندر له سطحی خخه تیپه پرته ده او د ماریانا گودال په نامه يادېږي.

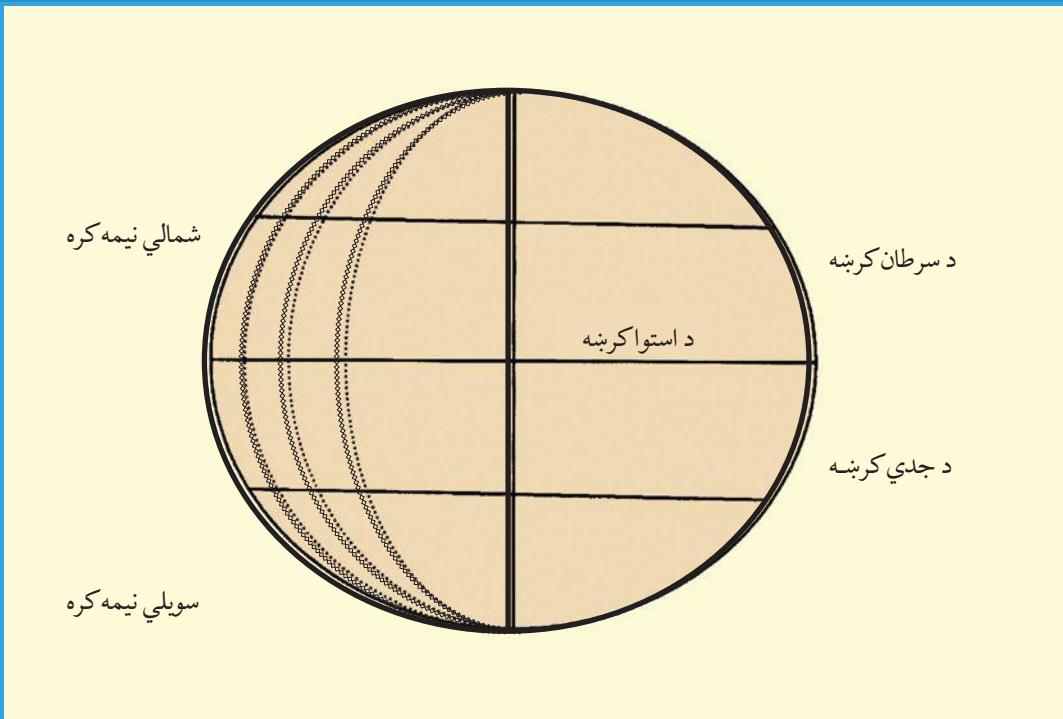
د ټولګي فعالیت

د زده کوونکو هره ډله دې د مجسمې کړي یا نقشې په مرسته د څمکې ډېره لوره خوکه، د څمکې ډېره ژوره برخه په تقریبی توګه پیدا کړي. وروسته دې د هرې ډلې استازی د ټولګي په مخ کې هغه تشریح کړي.

پوبنتني

- ۱- څمکه منظمه کړه ده او که غیر منظمه؟
- ۲- د څمکې کومې برخې وتلي او یا ننوتلي دي؟
- ۳- په هغه خای کې چې تاسو ژوندکوئ، لورې او ژورې برخې یې سه نومېږي؟
- ۴- د نېری جګه خوکه خومره لوروالی لري او په کوم خای کې ده؟
- ۵- د نېری ژوره برخه چېرتنه ده او خومره ژور والي لري؟

د استوا کربنه او اقلیمي سیمې

د استوا کربنه او اقلیمي سیمې

کومه فرضي کربنه د ځمکې کره په دوو مساوى شمالی او جنوبي برخو وېشي؟

د استوا کربنه

لویه فرضي دایره د چې د ځمکې کره په دوو برابرو برخو وېشي او د طول البلد پر دایرو او محور باندې عمود ده. د استوا کربني شمالي برخې ته شمالي نيمه کره او جنوبي برخې ته یې جنوبي نيمه کره ويل کېږي.

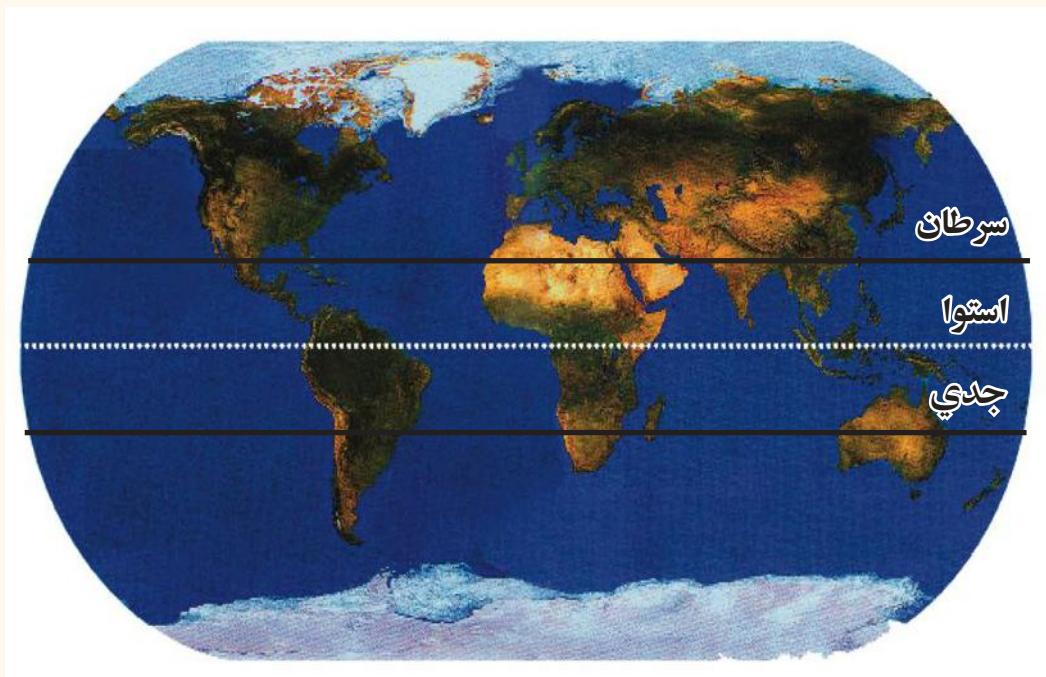
د سرطان کربنه

دوري د لومړۍ نېټې خخه وروسته، د لمړ وړانګې ورو ورو د شمالي عرض البلدونو پر لور عمودي لګېږي تر خو چې د سرطان په لومړۍ نېټه د شمالي عرض البلد په $\frac{1}{2} 23$ درجو باندې عمود دولګېږي. له دي کبله دا عرض البلد د سرطان د دایري (Tropic of Cancer) په نامه يادوي. په دي وخت کې د شمالي نيمې کړي دوي او د دوي لمریز انقلاب وي.

د جدي کربنه

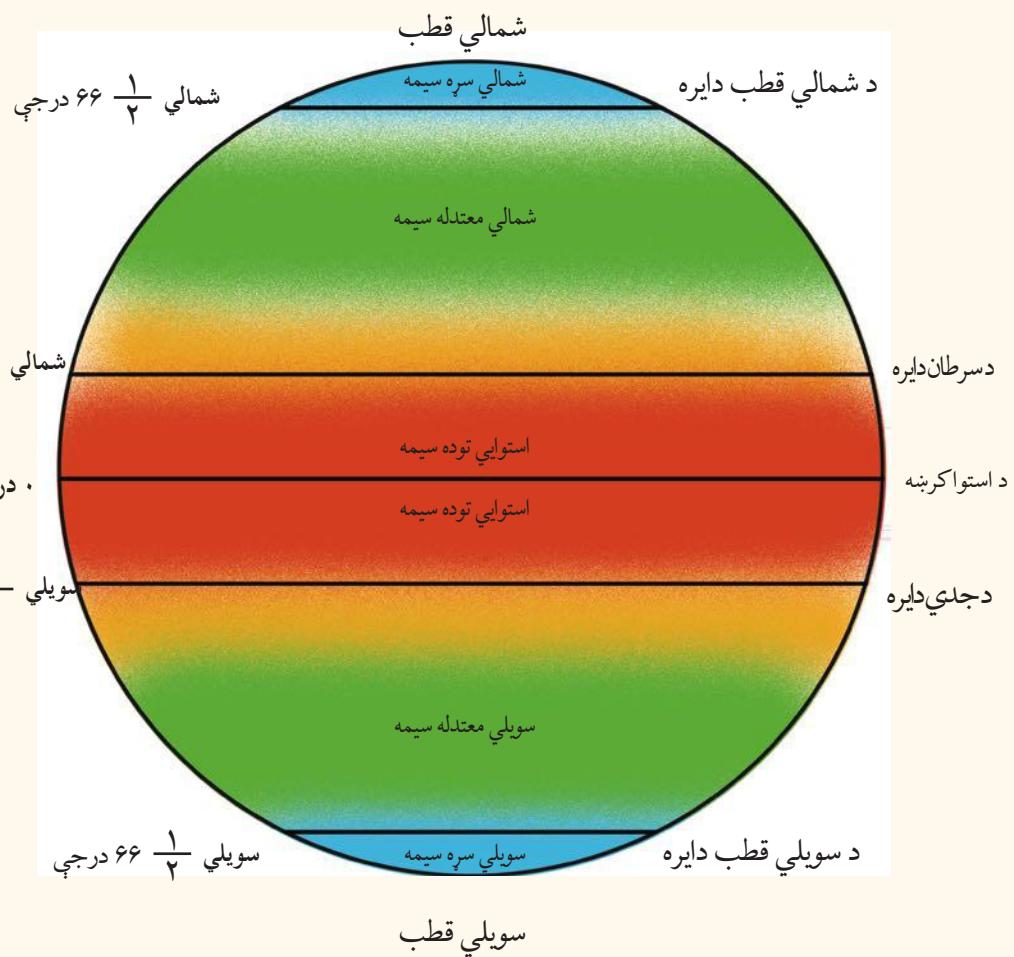
د تلي له لومړي نېټې خخه وروسته د لمر ورانګې د استوا د دايرې جنوب په لور عمودي لکېږي، ترڅو د جدي په لومړي نېټې د جنوبي عرض البلد په $\frac{1}{2} 23$ درجو باندي عمود لکېږي. له دې کبله دا عرض البلد د جدي د دايرې (Tropic of Capricorn) په نامه يادوي او د جنوبي نيمې کري دوېي وي. د جدي له لومړي نېټې خخه وروسته د لمر ورانګې بېرته د استوا خواته حرکت کوي. د درې میاشتو په اوردو کې یعنې دوري په لومړي بیا د استوا پر کربنه باندي عمود لکېږي.

د استوا، سرطان او جدي کربنه

د مدارین سیمه

د جدي او سرطان پر کريښو د لمروپانگې یو یوچل او پر نورو عرض البلدونو چې د سرطان او جدي د دايره تر منځ پراته دي، د لمروپانگې دوه څلې عمودي لکېږي، نوڅکه دا سیمه د استوائي مدارينو په نامه يادوي چې هوا بې ډېره توده او مرطوبه ده او زيات اوربنت لري.

معتدلې سیمې

په شمالی او جنوبی نیموکرو کې د عرض البلد $\frac{1}{2}$ ۲۳ درجو او $\frac{1}{2}$ ۶ درجو تر منځ پرتې دي چې هوايې معتدل ده.

سړۍ او باردي سیمې

په دواړو نیموکرو کې د $\frac{1}{2}$ ۶ درجو او ۹۰ درجو په منځ کې هوانوره هم سره وي چې بارده او يخچالي سیمه جورووي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کونکی دې په خو ډلو ووبشل شي. هره ډله دې د ځمکې د کړي شکل رسم کړي او په هغه باندې دې د استواکربنه، د سلطانکربنه، د جديکربنه، د مدارين سیمې، معتدلې سیمې او سړې سیمې دیوی موضوع په هکله په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د خپل بحث پرېکړه دې د ټولګي تر مخ نوروته بیان کړي.

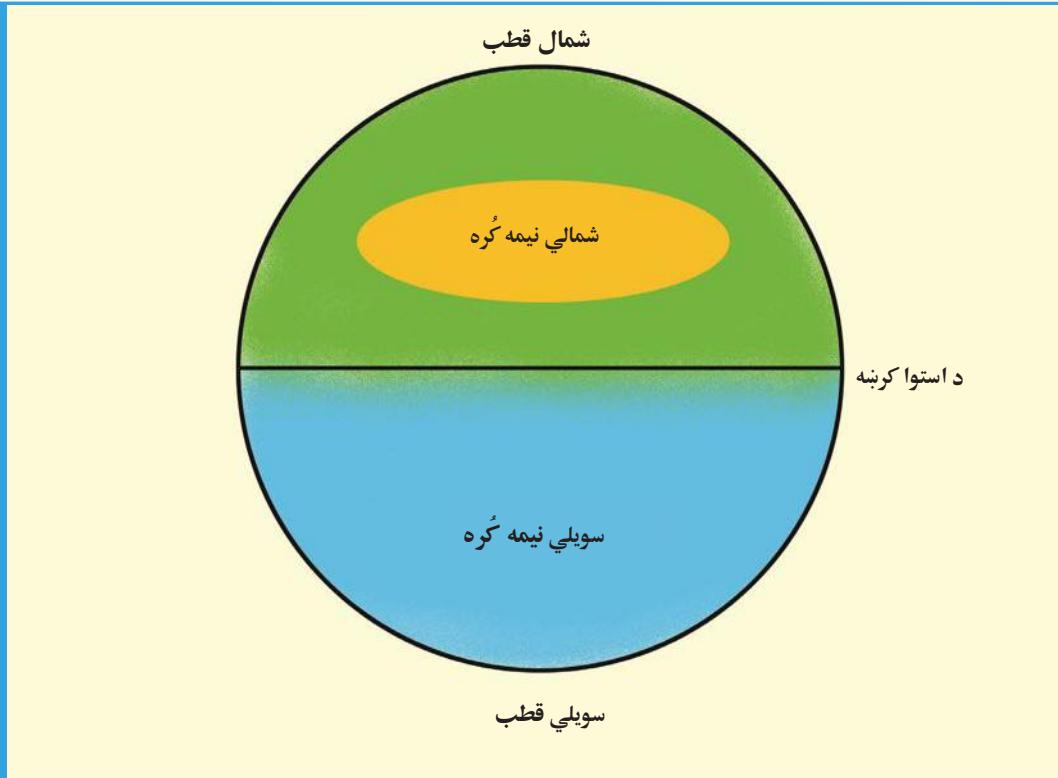
پونتنې

- ۱- د استواکربنه خه ده؟
- ۲- د لمرورانګې خه وخت د استوا پر کربنې عمود لګېږي؟
- ۳- د جديکربنه په کومه سیمه کې ده؟
- ۴- د سلطان دایره ولې د سلطان د دایري په نامه یادوي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت

زده کونکی دې پلتنه وکړي چې د لمرورانګې خه وخت د دوى داستونګې په سیمه کې عمود ته نژدي او خه وخت د لمرورانګې دېږي کربنې (مایل) لګېږي.

شمالي او سوپلي نيمه کړي

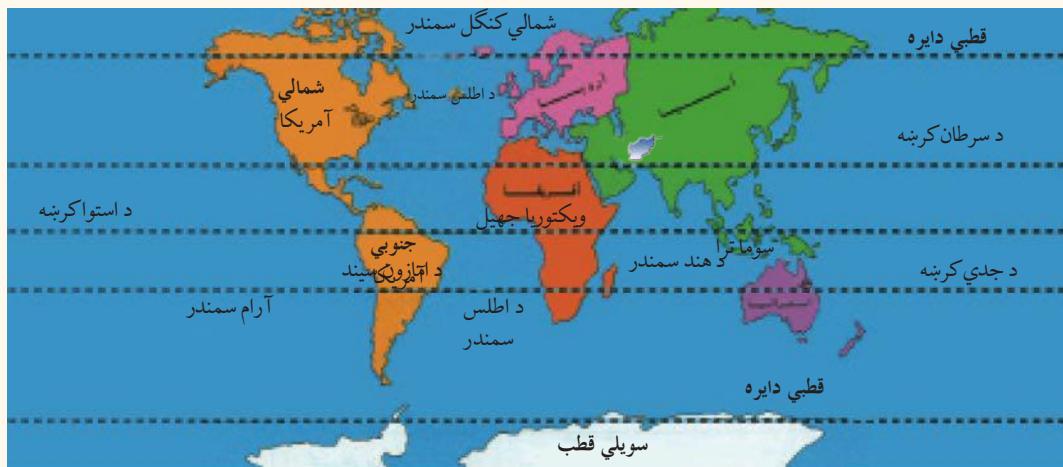
زده کرونکې دې د شمالي او سوپلي نيمه کړو، شمالي قطب او سوپلي قطب سره بلد شي.

آيا پوهېږي زموږ هیواد کومه نيمه کړه کې موقعیت لري؟

که د ځمکې کړي ته خير شو، نو ليدل کېږي چې د استوا کربنه هغه پردوو برابرو برخو وشي.
 د استوا کربنه چې د عرض البلدونو مبدا منل شوې ده د عرض البلد صفر درجه ده. د عرض البلد
 نوي درجې په شمالي نيمه کره کې او د عرض البلد نوي درجې په سوپلي نيمه کره کې دي. که خير
 شو د استوا کربنه په سوپلي امریکا کې د امازون د سیند له شمال، په افريقا کې د وکتوريا له جهيل
 او په آسيا کې د سوماترا له ټاپو خخه تېږدري. په دې توګه د وچې زياته سيمې، لکه: شمالي امریکا،
 مرکزي امریکا، د اروپا ټوله لویه وچه، د آسيا او د افريقا زياته برخه په شمالي نيمه کره کې پراته دي.
 لوړني انسانان او لرغوني مدنیتونه هم په همدي لویو وچو کې منځ ته راغلي او وده ېکړي ده، خو
 په سوپلي نيمه کره کې یوازې استراليا، سوپلي افريقا، د سوپلي امریکا زياته برخه او انтарكتيكا پراته
 دي. له بلې خوا د سمندرونو زياته برخه په جنوبي نيمه کره کې ده؛ د بیلګې په توګه: د هند سمندر، د

آرام سمندر زیاته برخه، سویلی کنگل سمندر او د اطلس سمندر سویلی برخې په سویلی نیمه کره کې موقعیت لري، نو ځکه سویلی نیمه کره د اویزې نیمې کړي او شمالي نیمه کره د وچې نیمې کړي په نامه یادوي. د سویلی نیمې کړي د هوا حالت سمندری او د شمالي نیمې کړي د هوا حالت کابو وچه ده. د نړۍ وګړي ډېر په شمالي نیمه کره کې ژوند کوي.

د نړۍ نقشه

د تولګي فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، هره ډله دې په تولګي کې نیمه کره د نیمي دایري د قوس په توګه جوړه کړي. یوه ډله دې شمالي نیمه کره او بله ډله دې سویلی نیمه کره تمیل کړي.

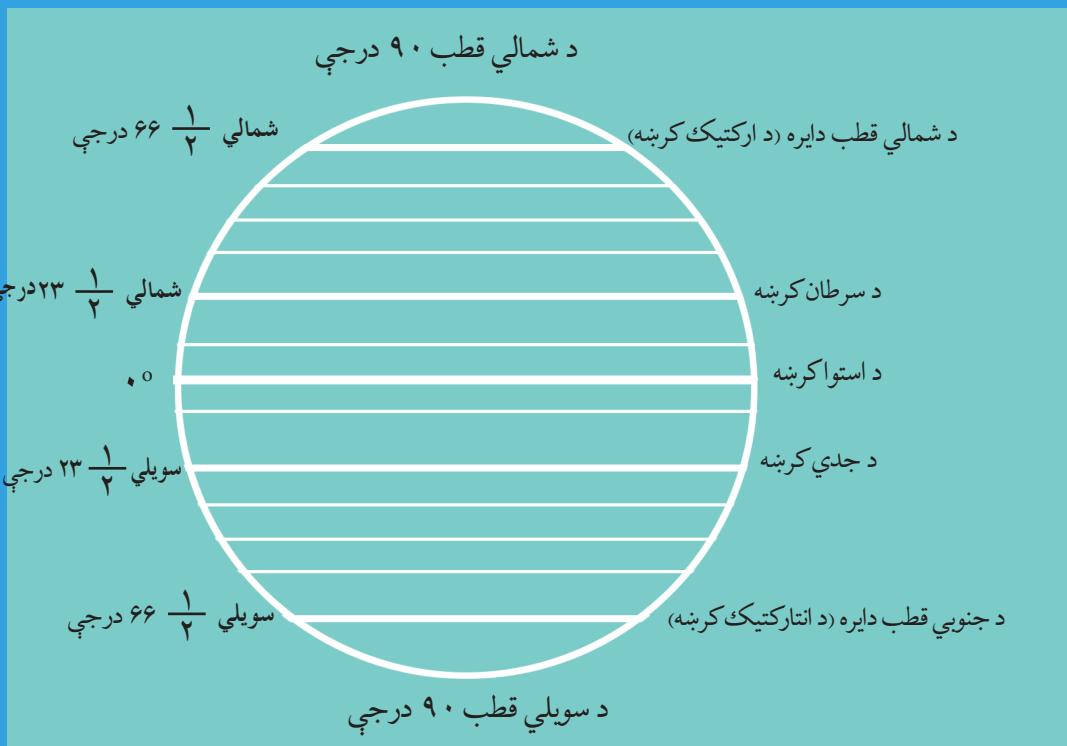
پونښنې

- ۱- په شمالي نیمه کره کې د وچې کومې ټوټې پرتې دي؟
- ۲- به سویلی نیمه کره کې کوم سمندرونه موقعیت لري؟
- ۳- آسټرالیا په کومه نیمه کره کې موقعیت لري؟
- ۴- افغانستان په کومه نیمه کره کې دي؟

له تولګي خخه بېر فعالیت

زده کوونکي دې د شمالي او سویلی نیمې کړي شکل د سمندرونو او وچو له ټوټو سره په خپلوا کتابچو کې رسم کړي.

د څمکې شمالي او سویلي قطبونه

آيا پوهېږي دنري په کومه برخه کې شپږ میاشتی شېه وي؟

که د څمکې د ګرې شکل ته خير شو، نو ليدل کېږي چې د استوا کربنه څمکه له ختيئ نه له ډول ټولکړي ته په دوو برخو وېشي چې شمالی برخه یې د شمالی نيمې کړي په نامه او جنوبی برخه یې د سویلی نيمې کړي په نامه یادېږي. د استوا کربنه د عرض البلد صفر درجه ده، نوي درجې په شمال او نوي درجې د څمکې په سویل کې پرتې دي، خو د نوي درجو عرض البلدونو پاڼي د څمکې د قطبونو وروستي برخه جوړوي.

شمالي او جنوبی قطب

شمالي قطب په شمال کې د محور وروستي نقطه ده چې عرض البلد یې شمالی نوي درجې ده. همداراز سویلی قطب د څمکې په سویل کې د محور وروستي تکي دی چې عرض البلد یې سویلی نوي درجې ده. له دي کبله د عرض البلد د صفر درجې (د استوا کربنې) او بردوالۍ دېر زيات ده، د عرض البلد د ۴۵ درجې او بردوالۍ منځني او د قطبینو ۹۰ درجې عرض البلدونه چې او بردوالۍ یې صفر ته رسپړي.

د ارکتیک دایره

د شمالی قطب دایره (ارکتیک) د شمالی عرض البلد $\frac{1}{2} 66^{\circ}$ درجې ده.

د انتارکتیک دایره

د جنوبی قطب دایره (انتارکتیک) د سویلی عرض البلد $\frac{1}{2} 66^{\circ}$ درجې ده.

د حمکې محور

که چېري د شمالی قطب وروستي نقطه د سویلی قطب له وروستي نقطې سره و نېبلو، هغه کربنه چې دا دوه تکي سره نېبلوی د محور په نامه ياديرې. د محور شمالی پای شمالی قطب او د محور سویلی پای د سویلی قطب په نامه يادوي. جغرافیایي شمال قطب د قطب ستوري په لور دی چې د حمکې محور ته يې له عمودي حالت خخه بني لور ته د $\frac{1}{2} 23^{\circ}$ درجو په زاویه میلان ورکړي ده. جغرافیایي شمال قطب چې د قطب ستوري په لور دی او د قطب ستوري موقعیت د دب اکبر سره موازي په شنه آسمان کې د شپې له خواکولای شو وټاکو.

د تولګي فعالیت

زده کونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، یوه ډله دې د حمکې د محور په هکله او بله ډله دې د شمالی نيمې کړي په هکله سره بحث وکړي او وروسته د هرې ډلي استازې دې د بحث پایله په تولګي کې بيان کړي.

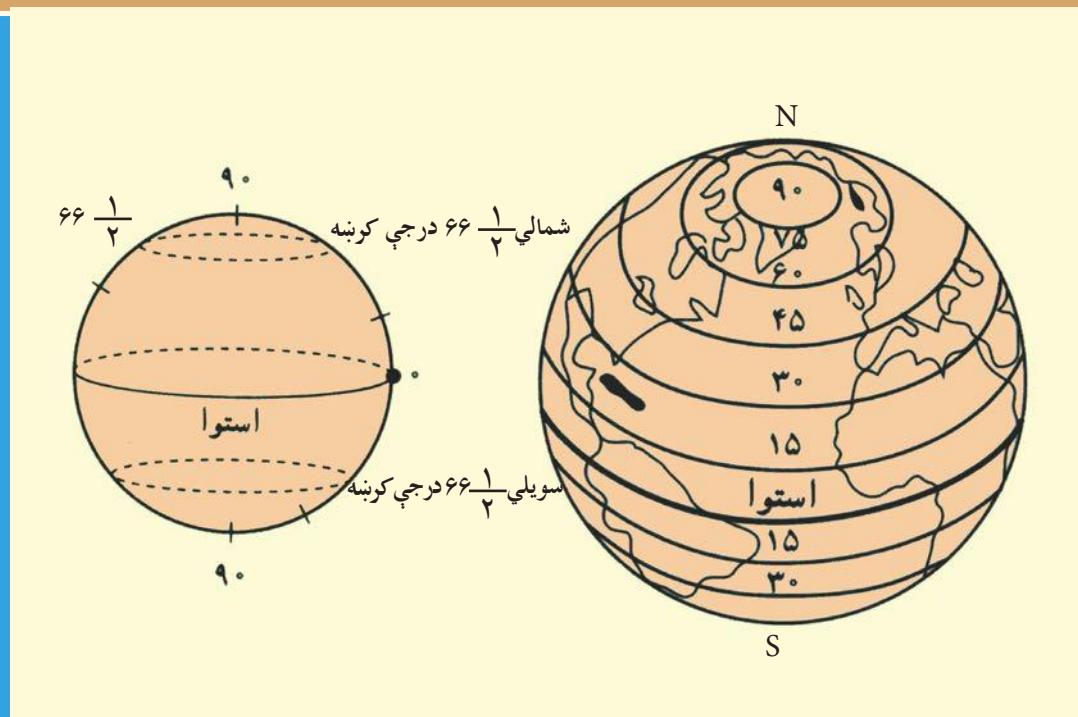
پونښتني

- ۱- شمالی قطب د عرض البلد په کومه درجه کې پروت ده؟
- ۲- سویلی قطب د حمکې په کومه برخه کې موقعیت لري؟
- ۳- د قطب ستوري د حمکې د کومې برخې په لور دی؟
- ۴- کوم عرض البلد ته د استوا کربنه ويل کېږي؟

له تولګي خخه بهر فعالیت

هر زده کونکي دې د حمکې شکل رسم کړي، شمالی او سویلی نيمې کړي دې په هغه کې وښي.

عرض البلد

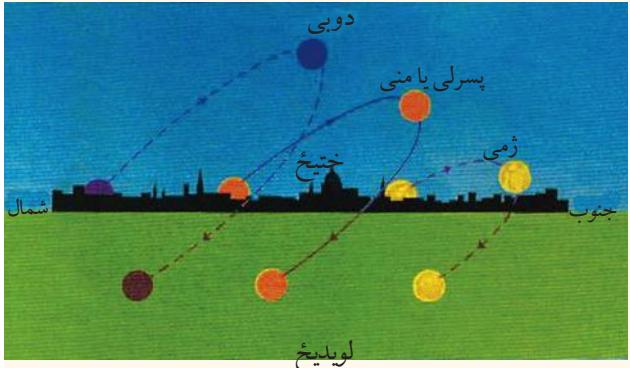
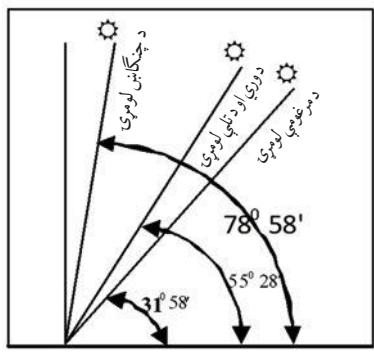
عرض البلد

آیا پوهېږي د عرض البلد دایري خه شی دي او خه اهمیت لري؟

د عرض البلد دایرو ته موازي دایري هم وابي، خکه دا ټولې کربنې د استوا له کربنې سره موازي دی چې د نقشي او مجسمې کري په مخ باندي په ډاګه ليدل کېږي. عرض البلدونه هغو دایرو ته ويل کېږي چې د استوا له کربنې سره موازي د ختيئ لوبیدیع لوري ولري يوله بل سره موازي او د طول البلد پر دایرو عمود دي. خرنګه چې څمکه کروي ۵۵، د عرض البلد ډېره لویه دایره د استوا کربنې ده او د عرض البلدونو مبداء (پیل) ګنل کېږي، نو خکه صفر درجه منل شوې ده. د استوا شمالی عرض البلدونو ته شمالی عرض البلدونه وابي چې د (N) په توري بنودل کېږي او د استوا جنوبی عرض البلدونو ته جنوبی عرض البلدونه وابي او د (S) په توري بنودل کېږي. د عرض البلد هره درجه په ۶۰ دقیقو او هره دقیقه په ۶۰ ثانيو وېشل شوې چې په نقشو کې د درجې، دقیقې او ثانیې په توګه بنودل کېږي. که شکل ته خیر شو، د عرض البلد ۹۰ درجې په شمالی نيمه کره کې او د عرض البلد ۹۰ درجې په جنوبی نيمه کره کې شته دي. د عرض البلد لوپي دایري ته د استوا کربنې وابي چې د څمکې کره په دوو مساوي برخو وېشي او عبارت دي له: شمالی نيمې کري او جنوبی نيمې کري خخه. د عرض البلد ډېره کوچني دایره شمالی او جنوبی ۹۰ درجې دی چې او بدواлиې صفرته رسېږي.

دکال په بېلا بېلو فصلونو کې د لمر د وړانګو لګیدل
د غرمې پر ۱۲ بجوكې د کابل د عرض البد پر ۳۴
درجو او ۳ دقيقو باندي

د لمر وړانګو کوروالی دکال په بېلا بېلو موسمونو کې

د لمر وړانګو په کربنې د حمل (وري) او میزان (تلې) پر لوړۍ، د سرطان په کربنې
باندي د سرطان (چنګاښ) پر لوړۍ او د جدي په دایري باندي د جدي (مرغومي) پر لوړۍ نېټې
عمود لګيرې. له همدي کبله د لمر وړانګو د لګدو زاویه او موقعیت په هر فصل کې توپیر لري.
پاملننه دي وشي چې د لمر د وړانګو د لګدو توپیر د فصلونو په بدلون او د نباتاتو په وده او اقليمي
سیمو باندي مهمه اغېزه لري، په څانګړې توګه په معتدلو او قطبی سیمو کې.

د ټولګي فعالیت

زده کونکي دي په دوو ډلو ووبشل شي، لوړۍ ډله دي د شمالي عرض البلدونو دایري، دویمه ډله دي د
جنوي عرض البد دایري رسم کړي او خچل رسم شوي شکلونه دي د ټولګي په وړانګي تشریح کړي.

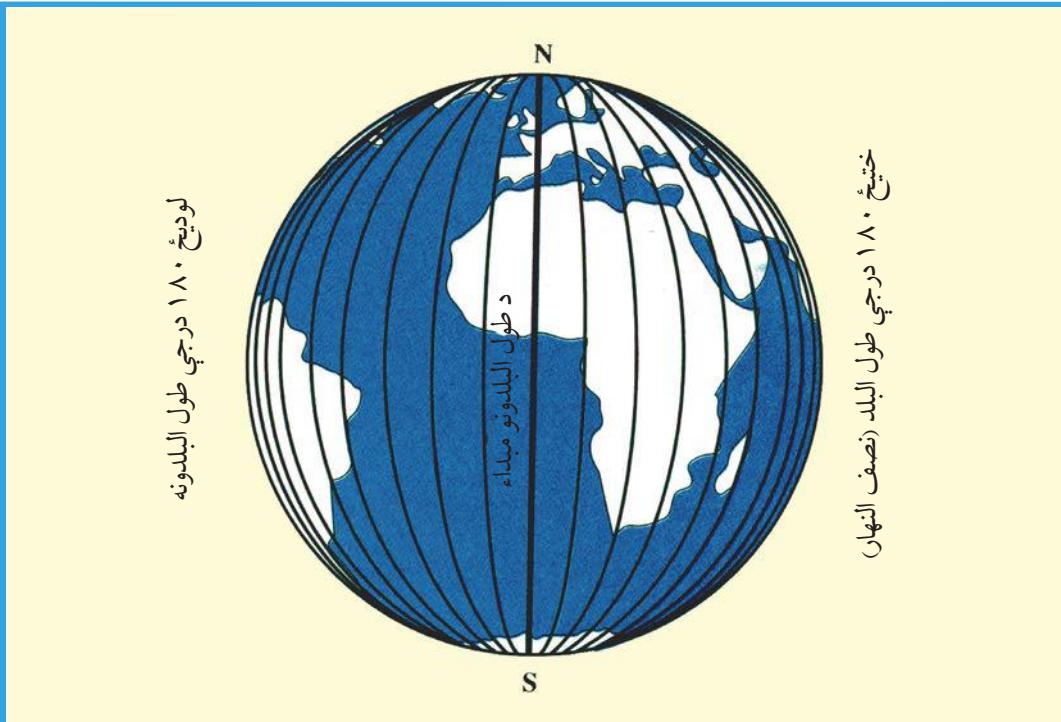
پونښنې

- ۱- د استوا دایره تعريف کړئ.
- ۲- د سرطان دایره له کومې درجې خخه تپیرېږي؟
الف) $\frac{1}{3} ۳۳$ درجې   ب) شمالي $\frac{1}{2} ۲۳$ درجې   ج) جنوبي $\frac{1}{2} ۲۳$ درجې
- ۳- قطبی دایري کوم عرض البلدونه نښي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت

زده کونکي دي د عرض البد دایري په یوه کړه کې رسم کړي او د مهمو دایرو نومونه دي واخلي.

په طول البلد پوهېدل خه اهمیت لري؟

طول البدونه

- د طول البد له دائرو سره د زده کونونکو بلدتیا.

آيا پوهېرئ چې د طول البدونو مباء کومه کربنه ده؟

د جغرافيائي نقشو پر مخ داسې کربنې رسم شوي دي چې د هغو په وسیله په نفشي باندي د حمکي پرمخ هره نقطه چې وغواړو پیدا کولی شو. دا کربنې د طول البد او عرض البد کربنې دي چې د جغرافيائي وضعیه کمیاتو په نوم هم یادېږي. حمکه دوه قطبه لري، شمالی قطب او جنوبي قطب. هغه فرضي کربنې چې د شمالی قطب خخه پيل او تر جنوبي قطبه رسېږي د طول البد (نصف النهار) په نامه یادېږي. له دي امله د ډيوې دايرې محیط (360°) درجې دي، نو د طول البد د ټولو درجو شمېر (360°) درجې کېږي. د طول البد هغه کربنې چې د لندن په بنار کې له ګرينوچ خخه تېږېږي د طول البدونو مباء ده او صفر درجه مثل شوي ده چې د طول البد (180°) درجې پې د ګرينوچ لوپدېیخ خواته ختيغ خواته پرتې دي او د ختيغ طول البدونو په نامه او (180°) نورې پې د ګرينوچ لوپدېیخ خواته پرتې دي او د لوپدېيغ طول البدونو په نامه یادېږي. د طول البد هره درجه په (60°) دقیقو او هره دقیقه

يې په (٦٠) ثانيو باندي وېشل کېرىي. د طول البلد کربنې په يوازى توگه د نړۍ په بېلو بېلو خایونو کې د وخت توپیر بنېي. په نقشوکې د طول البلد او عرض البلد د کربنېو تقاطع د خایونو موقعیت بنېي.

د تولګي فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو ووبشل شي، هره ډله دې د ځمکې کره رسم کېي او پرهغې دې شمالې قطب، جنوبې قطب، د ګرينويچ د طول البلد کربنې او ختيڅ او لوېدیع طول البلدونه وښې. وروسته دې یوتن د خپلې ډلي په استازېتوب زده کوونکو ته خپله موضوع په ټولګي کې توضیح کړي.

پوبنتې

- ۱- د کومو کربنېو د تقاطع په وسیله یوه نقطه د نقشې پرمخ موندلای شو؟
- ۲- د ټولو طول البلدو شمېر خو درجې دې او ولې؟
- ۳- د صفر درجې طول البلد له کوم مهم بنار خخه تېږدې؟
- ۴- په نړۍ کې د وخت توپیر د کومو کربنېو په وسیله بنودل کېرىي؟
- ۵- جغرافيائي طول البلد تعريف کړئ؟

له تولګي خخه بهر فعالیت

د نن ورځې د لوست لټايز په پنځو کربنېو کې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

د ځمکې وضعی حرکت او د هغه پایلې

آيا پوهېږي چې د ځمکې له وضعی حرکت خخه خه نتيجې منځ ته رائحي؟

ځمکه دووه ډوله مهم حرکتونه لري: وضعی حرکت او انتقالی حرکت. ځمکه په ۲۴ ساعتونو کې د خپل محور په چاپېر چورلي او خپله دوره بشپړ وي چې دا حرکت د ځمکې د وضعی حرکت په نامه يادېږي. د ځمکې وضعی حرکت له نتایجو خخه د شپې او ورځې منځ ته راتګ دی. لمrtl په یوه طول البلد کې د ختلوا په حالت کې او د هغه په مخالف لوري کې په یوه طول البلد کې د پريوتوا په حالت کې وي، نوئځکه په ټولو طول البلدونو کې شپه او ورئ پرله پسې واقع کېږي. د ځمکې کره چې د طول البلد (۳۶۰°) درجې لري، د (۲۴) ساعتونو په موده کې د لمr د وړانګو له مخې تېږي. په دې اساس په یوه ساعت کې د لمr د وړانګو له مخې د طول البلد (۱۵) درجې تېږي. $15^\circ = 360^\circ \div 24$ د طول البلد یوه درجه په خلورو دقیقو کې د لمr له مخې تېږي. لومړی ختیئ طول البلدونه د لمr له مخې تېږي او له هغو خخه وروسته لوپدیئ طول البلدونه د لمr له مخې تېږي، ځکه نو د ختیئ طول البلدونو وخت نسبت لوپدیئو طول البلدونو ته ناوخته وي. د بیلکې په توګه: د کابل بنار چې د ختیئ طول البلد په (۶۹°) درجو کې پروت دی او د مکې معظمې شار چې د ختیئ طول البلد په (۴۰°) درجو کې پروت دی د وخت توپیر به یې خومره وي؟

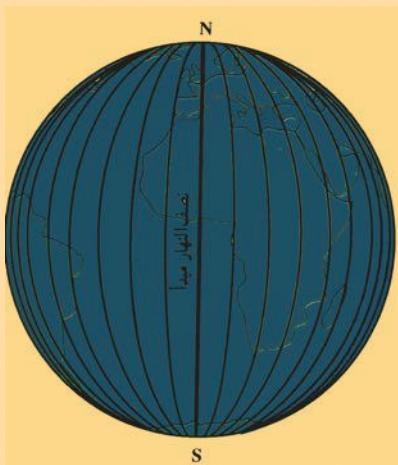
يو ساعت او شپږ پنځوس دقیقې ($1/56 = 29^\circ - 40^\circ = 69^\circ - 4^\circ = 65^\circ$) په دې اساس د کابل او مکې معظمې بنارونو په منځ کې د وخت توپیر یو ساعت او شپږ پنځوس دقیقې دی چې په دې صورت کې که

د کابل وخت د غرمې نه وروسته یوه بجه او شپږ پنځوس دقیقې وي، د مکې معظمې وخت به د غرمې ۱۲ بجې وي. د یوې سیمې د وخت د پیداکولو لپاره له نقشې خخه د هغې سیمې د طول البلد درجه پیدا کوو. وروسته د هرې درجې توپیر له خپل بشارسره پرتهله کوو. خرنګه چې هره درجه په خلورو دقیقو کې د لمر له مخې تېږدي، نو هغه په خلورو دقیقو کې ضربوو، په دې توګه د دوو سیمو تر منځ د وخت توپیر موندل کېږي.

د ټولګي فعالیت

زده کوونکي دې په خو ډلو ووپشل شي. هره ډله دې د لندن د گرینوچ بنار چې د طول البلد په صفر درجې کې پروت دی او کابل بنار چې د ختيغ طول البلد په ۶۹ درجو کې پروت دی، د هغو ترمنځ د وخت توپیر معلوم کړي او سم څواب دې د ټولګي ترمنځ وړاندې کړي.

په دې شکل کې د طول البلد 360° په ۲۴ ساعتو کې د لمر د وړانګو له مخې خخه تېږدي.

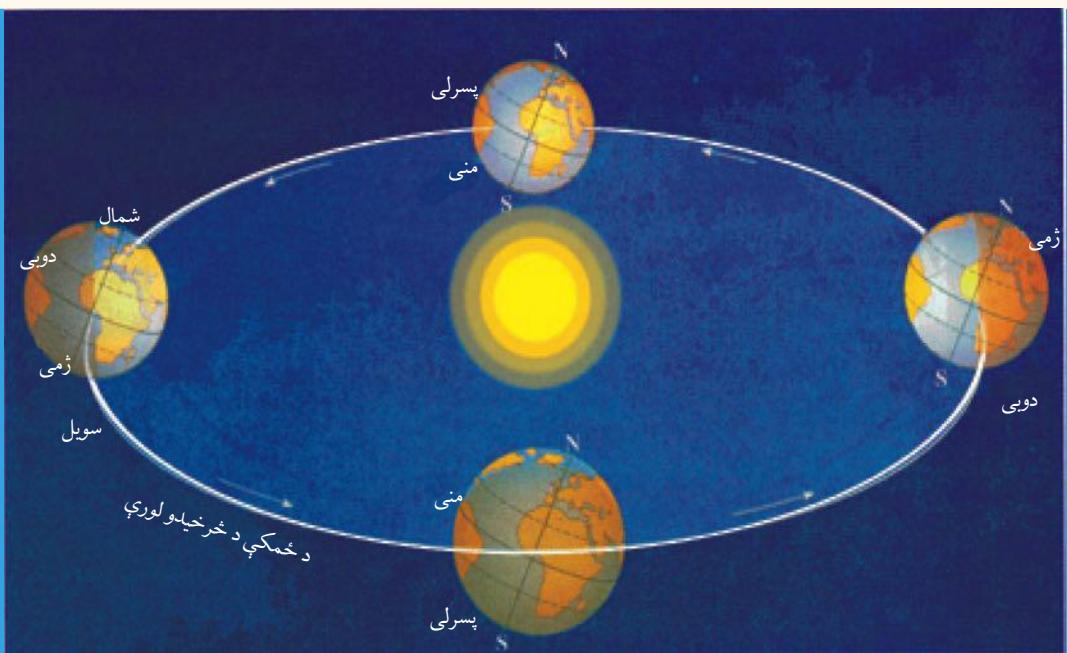
پونښني

- ۱- څمکه خو ډوله حرکتونه لري؟
- ۲- څمکې وضعی حرکت خرنګه یو حرکت دی؟
- ۳- د طول البلد خو درجې د ۲۴ ساعتونو په موده کې د لمر له مخې تېږدي؟
- ۴- د طول البلد هره درجه په خومره وخت کې د لمر له مخې تېږدي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت

د وضعی حرکت د پایلو په هکلوا لنډه معلومات ولیکۍ.

د ځمکي انتقالی حرکت

د ځمکي انتقالی حرکت

آيا پوهېږي چې د کال خلور فصلونه د ځمکي د کوم حرکت په پایله کي منځ ته راخي؟
د ځمکي انتقالی حرکت د لمر په چاپېره ترسره کېږي او مدار يې بیضوي دي. لمر د بیضوي په یوه
محراق کې خای لري. له دي کبله د ځمکي واتېن له لمر خخه په دوبي او زمي کې توپير لري. نژدي
واتېن يې د ۱۴۷ مېلیونه کیلومتره او ډېر لېږي واتېن يې ۱۵۲ مېلیونه کیلومتره دي. د ځمکي حرکت
پرمدار باندې په یوه ثانیه کې د (۳۰) کیلومترو په چټکوالی ترسره کېږي.

- په پسلي کې د لمر وړانګي د استوا پر کربني باندې عمود وي او هغه هم دوري پر لوړۍ باندې.
- د چنګابن لومړۍ ورڅ د دوبي د فصل پیل وي او د لمر وړانګي د سرطان پر دايرې باندې عمود
څليري.
- د تلي په لوړۍ د مني د فصل پیل او د لمر وړانګي د استوا پر کربني باندې عمود لګيري.
- د جدي (مرغومي) په لوړۍ کې د زمي د فصل پیل او د لمر وړانګي د جدي پر دايرې باندې عمود لګيري.
- له بلې خوا د سرطان (چنګابن) لومړۍ نېټه د لمر وړانګي د ارکتیک د شمالی عرض البلد $\frac{1}{66}$

درجو له شا خخه مماس تپیرېري او ټول شمالي قطب د لمر د وړانګو لاندې رائخي، خو په جنوبي قطب کې د لمر وړانګې نه ليدل کېږي، حکه په شمالي قطب کې شپږ میاشتې ورڅ او په جنوبي قطب کې شپږ میاشتې شپه منځ ته رائخي.

- د دي په خلاف د جدي (مرغومي) په لوړۍ کې د لمر وړانګې د انтарكتيك (جنويه $\frac{1}{2} 66$ درجي عرض البلد) خخه مماس تپیرېري ټول جنوبي قطب د لمر د وړانګو په وسیله روښانه کېږي او په جنوبي قطب کې شپږ میاشتې ورڅې منځ ته رائخي چې دا حالت د شمالي قطب په خلاف وي.
- د حمل (وری) لوړۍ ته د پسلی اعتدال او د میزان (تلي) لوړۍ ته د منی اعتدال^۱ وايي.
- د سرطان(چنګابن) لوړۍ ته د دوبی لمريز انقلاب او د جدي (مرغومي) لوړۍ ته د ژمي شمسی انقلاب وايي^۲.

د سرطان او جدي کربنوا ترمنځ د لمر د وړانګو تګ او راتنگ په دولسو میاشتوکې پوره کېږي او په منځنيو عرض البلدونو کې خلور فصله (پسلی، دوبی، منی او ژمي) روښانه ليدل کېږي.

د ټولګي فعالیت

زده کونکي دی د ځمکې انتقالی حرکت رسم کړي او د هغه په هکله دي په ټولګي کې خپلو ټولګيوالوته معلومات ورکړي.

پښتنې

- ۱- د ارکتیک دایره د ځمکې په کومه برخه کې ده؟
- ۲- د سرطان دایره خه اهمیت لري؟
- ۳- د پسلی اعتدال خه دی؟
- ۴- د دوبی لمريز انقلاب خه وخت منځ ته رائخي؟
- ۵- په شمالي نيمه کره کې شپږ میاشتې ورڅ خه وخت منځ ته رائخي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت

د ځمکې د حرکتونو په هکله یو مطلب ولیکئ او په ټولګي کې یې ولوی.

۱. د پسلی اعتدال ته ریعي اعتدال Vernal Equinox او د منی اعتدال ته خريف اعتدال Autumnal Equinox هم وايي.

۲. د دوبی لمريز انقلاب ته Summer Solstice یا سيفي انقلاب او د ژمي انقلاب ته Winter Solstice یا شمتوی هم وايي.

د لوړی خپرکي لنډيز

- جغرافیه هغه پوهه د چې د انسان او طبیعی چاپېریال متقابلې اړیکې مطالعه کوي. د جغرافیې د پوهې په مطالې سره د ډېرولو سیمو په باره کې صحیح او علمی معلومات ترلاسه کوو.
- ځمکه چې د لمریز نظام د سیارو له جملې خخه د کروی شکل لري. د استوا کربنې یوه فرضی دایره د چې ځمکه په دوو شمالی او سویلی نیمو کرو وېشي.
- د سرطان دایره هغه کربنې د چې د شمالی عرض البلد په $\frac{1}{2} 23$ درجو کې پرته ده او د چنګابن په لوړۍ کې ورباندې د لمر ورانګې عمود لګېږي.
- د جدي دایره هغه کربنې د چې په جنوبي $\frac{1}{2} 23$ درجو کې پرته ده او د مرغومې په لوړۍ کې ورباندې د لمر ورانګې عمود لګېږي.
- معتدلې سیمې په دواړو نیمو کرو کې د $\frac{1}{2} 23$ درجو او $\frac{1}{2} 66$ درجو په منځ کې پرته دي او معتدل اقلیم لري.
- سرې سیمې په دواړو نیمو کرو کې د $\frac{1}{2} 66$ درجو د عرض البلدونو او شمالی او سویلی قطب ترمنځ پرته دي چې سور اقلیم لري.
- د استوا له کربنې شمال خواته د شمالی نیمې کري په نامه یادوي. د استوا له کربنې سویل خواته د سویلی نیمې کري په نامه یادوي. د شمالی قطب له دایرې (ارکتیک) نه تر شمالی نوی درجې پوري شمالی قطب او د سویلی قطب له $\frac{1}{2} 66$ درجو (انتارکتیک) خخه تر جنوبي 90° درجې عرض البلد پوري د سویلی قطب په نامه یادوي.
- د ځمکې محور فرضي کربنې د چې شمالی او سویلی قطب له یوبل سره په مستقیمه توګه نسلوی او ځمکه دهغه په چاپېره له لوپدیئخ خخه د ختیئخ په لور خرخي.
- هغه کربنې چې د ځمکې په کره کې له ختیئخ خخه د لوپدیئخ په لور کښل شوي دي او د استوا کربنې سره موازي دي د عرض البلد د کربنې په نامه یادېږي چې 90° درجې یې د استوا د کربنې په شمال کې او 90° درجې یې د استوا د کربنې سویل خواته پرته دي.
- هغه کربنې چې شمالی او سویلی قطبونه سره نسلوی د طول البلد په نامه یادېږي. هغه کربنې چې د لندن له ګرینوچ خخه تېږېږي د طول البلد صفر درجه مثل شوې چې 180° درجې یې ختیئخ خواته د ختیئخ طول البلدونو په نامه او 180° درجې یې د لوپدیئخ په لور د لوپدیئخو طول البلدونو په نامه یادېږي.

د دویم څېرکي

د افغانستان جغرافیه

ددې څېرکي له لوستلو څخه وروسته له زده کوونکو څخه هيله کېږي چې:

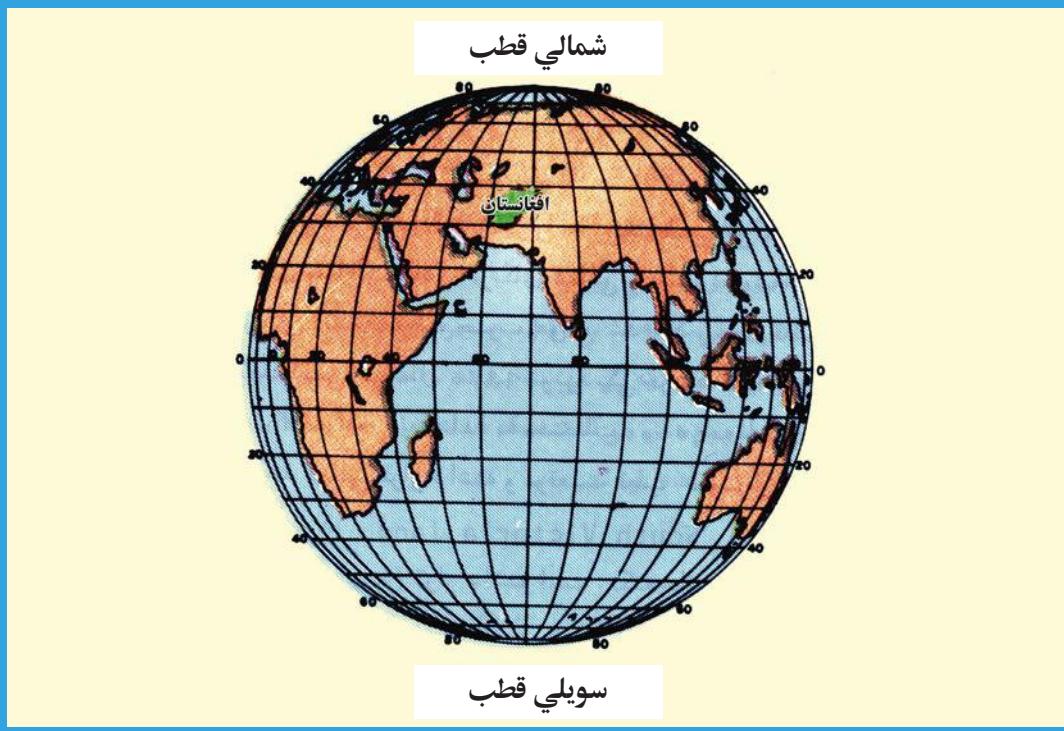
- د هېواد پر طبیعی جورښت پوه شي.

- د افغانستان له اقلیم سره بلد شي.
- د افغانستان د مشهورو غردونو او سیندونو په هکله معلومات ولري.
- د افغانستان د جهیلونو په هکله معلومات ولري.
- د افغانستان له نفوسو او بشري قواوو سره بلد شي.
- د افغانستان د خلکو له ژیو او دین سره بلد شي.
- د افغانستان له اقتصادي جغرافيې سره بلد شي.
- صنعتي او طبی بوټو سره آشنا شي.
- د مالدارۍ او خارويو له روزني سره بلد شي.
- د څنګلگونو او خړخایونو سره چې ملي شتمني ده، بلد شي.
- د کاني زېرمونو په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د سوداګرۍ له اهمیت څخه خبر شي.

له زده کوونکو څخه هيله کېږي چې ددې څېرکي په لوستلو سره په لاندې مهارتی هدفونولاس بري پیدا کړي.

- په افغانستان کې د نفوسو د خصوصياتو تحلیلول.
- له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته د وګرو د ګنوالي د توپیر تشریح.
- د نقشبې پر منځ د کاني شتمنيو ويشن.

د افغانستان موقعیت او خلورخواوی

د خمکې د کړي مدل ته وګورئ چې افغانستان د آسیا د لوپې وچې او نړۍ په کومه برخه کې پروت دی؟

تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان جمهوریتونه پرانه دی. زموږ د هیواد سوبلي او ختيځي پولې (سرحدونه) د پاکستان له اسلامي جمهوریت سره د پیورند د تحميلي کربنې په واسطه په نښه شوي چې د افغانستان خلکو هغه په رسميت نه دي پېژندلې. زموږ د هیواد لوپدیع خواته د ایران اسلامي جمهوریت پروت دی. زموږ هیواد شمال ختيځ لورته په یوه لړه برخه کې د چین له جمهوریت سره ګله پوله لري. د منځنۍ آسيا هیوادونه هم آزاد سمندرته لارنه لري. له دې کبله د هغوي سوداګري د آسیا له سوبلي هیوادونو سره د افغانستان له لارې ترسره کېږي چې دا موضوع د افغانستان موقعیت ته بنه اهمیت ورکوي.

د ټولګي فعالیت

د نقشې له مخې پیدا کړئ چې افغانستان له کومو هیوادونو سره ډېره ګله سرحدی پوله لري، په ترتیب سره یې له اوږدې پولې لرونکو خخه پیل کړئ.

• پاکستان

•

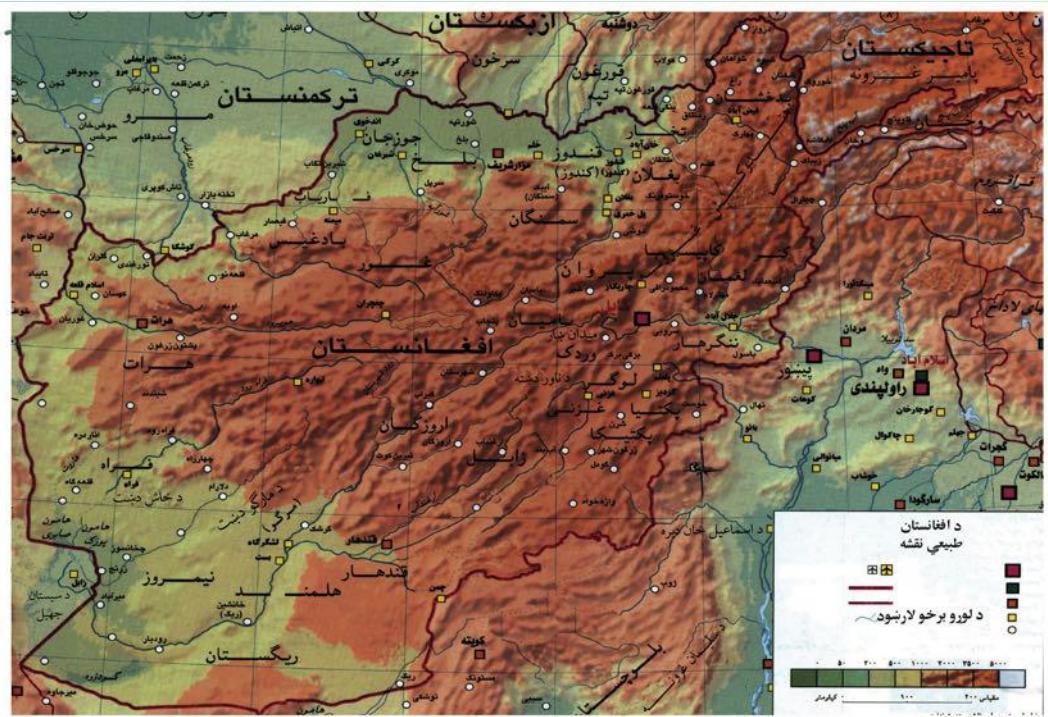
•

پونځتني

- ۱- افغانستان د آسیا د لوپې وچې په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۲- افغانستان د نړۍ په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۳- د افغانستان پراخوالی خومره دی؟
- ۴- له افغانستان خخه وچه چاپره ده او که سمندر؟ نزدې واتن یې له کوم سمندرګي سره او خومره دی؟
- ۵- د افغانستان شمال خواته کوم هیوادونه پرانه دی؟ د هريوه نوم واخلی اوپه نقشه کې یې وښي.
- ۶- افغانستان د شمال ختيځ له خوا خخه کوم هیواد سره ګله پوله لري؟ په نقشه کې یې وښي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

د افغانستان ګاوندي اسلامي هیوادونه د هغو له لوري سره په خپلو کتابچو کې لېست کړئ او د جغرافي په راتلونکي درسي ساعت کې یې ولوی.

د افغانستان طبیعی نقشه

د افغانستان د طبیعی حالت په هکله خه پوهېږد؟

نقشې په خیر شی، زموږ د هېواد $\frac{1}{3}$ برخه غرني ده، نورې برخې یې هواري دي. دهندوکش د غرونو لري، د بابا غر، سفيد کوه او سیاه کوه د تېریند ترکستان، او د سپین غر او تور غر د غرو لري لوري سيمې جورووي. دا غرونه د هېواد په منځنیو، شمال ختيڅو او ختيڅو سيمو کې پراته دي. په لورو غرنیو سيمو کې ژمي چېره سره هوا لري او زيات اورښت یې د واوري په بنې وي. واوري په غرونو کې زبرمه کېږي او د پسلې او دوبې په موسمونو کې د هوارو سيمو لپاره د سيندونو د اوږدو اصلې سرچينه جورووي.

د افغانستان ددي غرونو له لړيو خخه زيات سيندونه سرچينه اخلي چې خلک یې له اوږدو خخه د خښلو لپاره او د خڅلو خمکو د خړو بولو په برخه کې ګټه اخلي. د افغانستان پر ځینو سيندونو د بېښنا بندونه جوړ شوي دي، له یوې خوا له نومورو بندونو خخه په ګټې اخیستنې سره د هغوا له بېښنا خخه ګټه اخیستل کېږي او له بلې خوا د هغوا د اوږدو زېرمونو خخه د کرنيزو

خمکو په خپروبلو کې گته اخیستل کېږي.

لورې سطحي

هوارې خمکې چې د غرونو په منځ کې پرتې دي او د خپلو شاوخوا سیمو په پرتله لورې وي د لورې سطحې په نامه یادیري. زموږ د هېبواډ مشهورې لورې سطحې د پامير او واخان سطحې او مرکزې لورې سطحې دي.

د پامير لوره سطحه د آسيا د لوېې وچې په منځنۍ برخه کې پرته ده چې لوره والي بې د سمندر له سطحې خڅه د ۶۰۰۰ او ۷۰۰۰ مترو تر منځ دي او د نړۍ د بام په نامه شهرت لري. د دې لورې برخې یوه برخه د افغانستان په خاوره کې پرته ده.

دښتې

د هېبواډ سویل لوېدیئه برخه چې توده او وچه هوالري، اورښتې یې کم دي. په دې سیمو کې د مارګو، سیستان او بکوا دښتې پرتې دي. زموږ د هېبواډ نورې دښتې عبارت دي له: همدم آب خڅه په هرات کې، چمتهله په کابل کې، کيله ګئې په بغلان کې، ګمبیرې په لغمان کې، د سقاوې دښتې په لوگر کې، د توب دښتې په وردګوکې او د ليلي دښتې په جوزجان کې.

د ټولګي فعالیت

زده کوونکي دې به دریو ډلو ووپشل شي. لوړۍ ډله دې د افغانستان د غرونو او د هغو د موقعیت او د غزیلو د لورې په هکله، دویمه ډله دې د افغانستان د لوره سطحه په هکله او دریمه ډله دې د افغانستان دښتو په هکله په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د هرې ډلي استازې دې خپله موضوع د ټولګي تر مخ بیان کړي.

پونښنې

۱- د افغانستان د ډېر و مشهورو غردونو نومونه واخلي.

۲- لورې سطحې یعنې خه؟ معلومات ورکړئ.

۳- د هېبواډ د لوره سطحه نومونه واخلي.

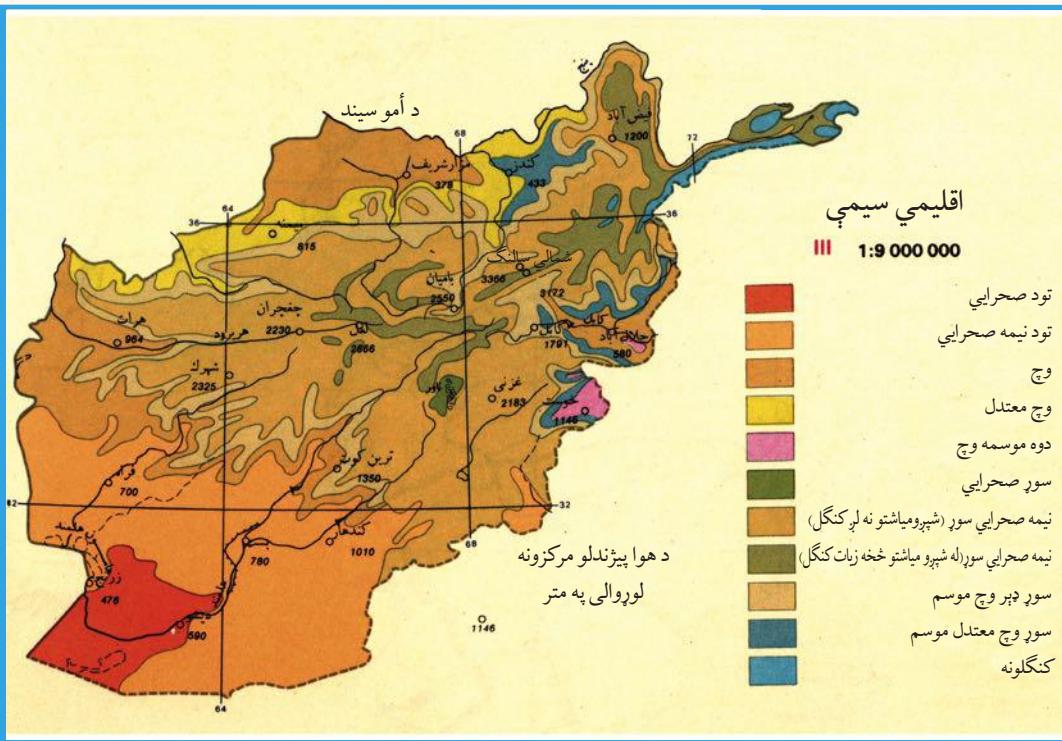
۴- ډېر لوره سطحه خه نومیرې او خومره لوره والي لري؟

۵- د هېبواډ د مهمو دښتو نومونه واخلي.

له ټولګي خڅه بهر فعالیت

د خپلې سیمې د غردونو، سینلونو او دښتو نومونه واخلي او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې بې بیان کړئ.

د افغانستان د اقلیم په اړه خه پوهېږي؟

د اقلیم کلمه لاتیني ریښه لري، له Klima خخه اخيستل شوې ده چې د لمرد وړانګو د میلان معنا ورکوي. د لمرد وړانګو میلان د څمکې د مخ په بېلو بېلو برخوکې توپیرکوي. اقلیم د (۳۰) کلونو په موده کې د یوې سيمې د هوا د حالاتو له منځنۍ اندازې خخه عبارت دی چې په یوه پاکلې وخت او

ځای کې بېلې بېلې ځانګړنې غوره کوي.

افغانستان د جغرافيائي موقعیت او طبیعي جورېست له امله په شپرو لاندې اقلیمي سيمو وېشل شوی دی:

۱- صحراي اقلیم

د هېواد سویل لوپیدیجې سيمې، لکه: ګرشک، نیمروز او د فراه سویلې برخې صحراي اقلیم لري. په دې سيمو کې

اوربنت لبر او په ژمې کې واوره نه وریوی. زیاته تودو خه او لبر اوربنت ددې سیمې له ځانګنو خخه دي. د شې او ورځې تر منځ پې د هوا د تودو خې توپیر زیات دي. شې پې ډېرې سړې او د ورځې هوا پې ډېره توده وي. د مارګو، بکوا، خاشرود او سیستان دښتې په ددې سیمومو کې پرتې دي. په دې برخو کې اغزی لرونکی ډول، ډول بوټي چې د وچې هوا او لنده بل د لړوالۍ په مقابل کې مقاومت لري، شنه کيري.

۲- غرفني اقلیم

لړوالۍ د څمکې د مخ د اقلیم په بدلون کې ډېره اغزېه لري چې د غرفني سور اقلیم سبب کېږي. د هوا تودوالي په هرو ززو مترو کې د شپرو درجو په شاوخوا کې کمېږي او د واوري او باران د اوربنت کچه زیاتېږي، نوله دې کبله په لړو غربنیو برخو کې له سړې هوا سره مخامنځ کېږو. ډېر اوربنت په دغۇ سیمومو کې د واوري په شکل وي. دغه واوري په غرونو کې زېرمه کېږي او د سیندونو اصلی سرچينه جوروی. د هندوکش او سالنګونو د منځنۍ برخې آب و هوا دې راز اقلیم بیلګه ده.

۳- مدیترانه یې اقلیم

مدیترانه یې ونې

د مدیترانه یې اقلیمي سیمه ډېر تود او وچ دوی لري. اوربنت یې ډېر وختونه په ژمي کې د باران په توګه وي. وریچې، ګې او د ستروس د کورنی مېوې په هغې کې وده کوي. د ننګرهار او لغمان ولايتونه مدیترانه یې اقلیم لري.

۴- د مونسون اقلیم

د پکتیا، خوست او ننګرهار د ولايتونه خنې سیمې مونسونی اقلیم لري. په دې سیمومو کې په دوی کې باران اوري. ددې سیمومو لنده هوا د لمنځې، خېږي، څخوزې او قهوي د ونو د ودې لپاره ډېره برابره او

مناسبه ده. زموږ د هېواد ډېر طبیعی څنګلونه په همدي سیمو کې دي. ۵- ستپی (وابنه لرونکی) اقلیم

اورښت په دې سیمو کې زیاتره په ژمي کې کېږي. په دې سیمو کې بوټي شه وده کوي. دا سیمې د کرنې او د خارو یو روزنې ته ډېرې مناسبې دی. په دې سیمو کې د بغلان، کندز، فاریاب، پروان، غزنې، کاپیسا، کابل او هرات ولايونه شامل دي.

د استپی بوټو انځور

۶- غزنې (الپی) توندرا اقلیم

لورې برخې چې د څنګلونو او ونو ساحه پکې پای ته رسیرې او نباتات پکې د وړو بوټو او وابنو په بنه شنه کېږي د توندرا د اقلیم سیمه جو روی. په دې سیمو کې واوره زیاته اوري. ژمي یې ډېر سور او اوبرد او دوښې یې معتدل او لندو وي. د هوا د ډېر سربشت له امله پکې ونې نه شنې کېږي. په بدخشان کې د پامیر سیمه، د هندوکش لورې برخې او د غزنې ناور په دغه اقلیم کې رائېي.

د ټولگي فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووپشل شي. لوړۍ ډله دې د اقلیم د تعریف او صحرایي اقلیم په اړه، دویمه ډله دې د غرني اقلیم او مدیترانه یې اقلیم په اړه، دریمه ډله دې د مونسونی اقلیم، سټې اقلیم او الپي توندار اقلیم په اړه سره بحث وکړي او هره ډله دې خپله موضوع د ټولگي په مخ کې تشریح کړي.

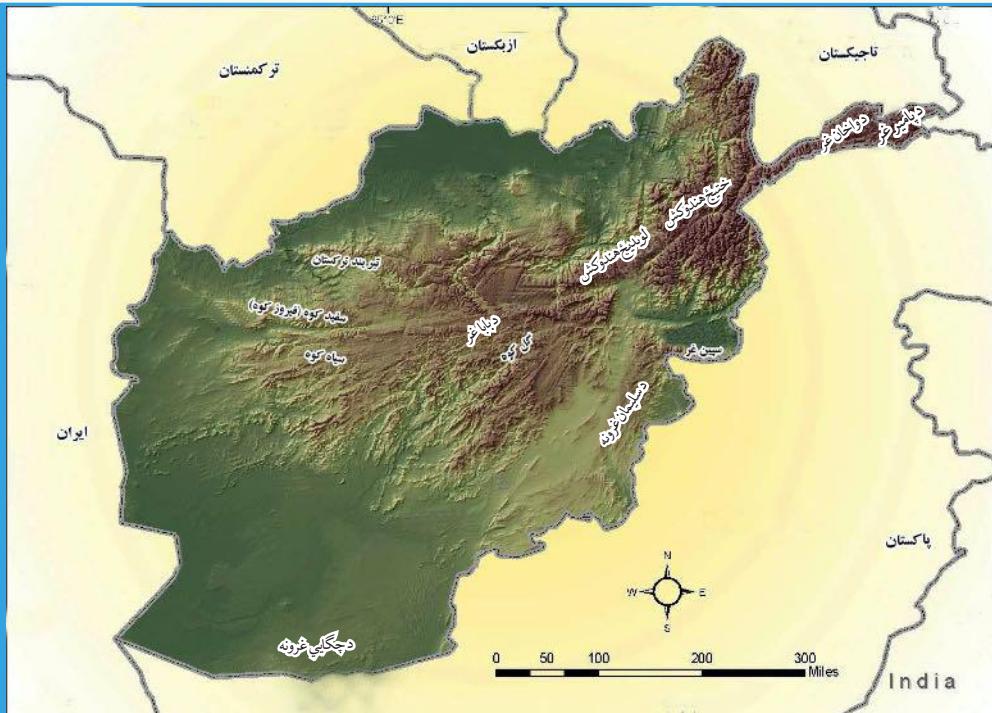
پونښنې

- ۱- اقلیم تعریف کړئ.
- ۲- د افغانستان دغه لاندې اقلیمي جدول په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

نباتي پونښن	خانګنې	د اقلیم نوم
		صحرایي اقلیم
مختلف نباتي پونښن		مونسونی اقلیم
د ستروس د کورنۍ میوې	اورنست په زمې کې	

له ټولگي خخه بهر فعالیت

ستاسو د استوګنې سیمه کوم ډول اقلیم لري. په هکله یې په خپلو کتابچو کې خوکربنې وليکي او د جغرافيې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولگيوالو ته ولوی.

د افغانستان غرونه موږ ته خه ګټې لري؟

افغانستان غرني هپواد دی چې کابو $\frac{1}{3}$ برخه خاوره یې غرونو نیولې ده. دا غرونه د افغانستان په منځنیو او ختیخو برخو کې پراته دي. زموږ د وطن ځینې غرونه په ځنګلونو پوبنل شوي دي. زموږ د هیواد په لورو غرونو کې دایمی واوري شته، دا واوري د کال په توده هواکې ويلى کېږي او د سینډونو سرچینې جوروسي.

که په افغانستان کې دا لور غرونه نه واي، زموږ هپواد به په یوې بې اوېو او بې بوټو وچو صحراءوو بدل شوي واي سرېره پر دې زموږ د هپواد په غرونو کې ډېږي کانی زېرمې، لکه: اوسينه، مس، سرب او قيمتي ډېږي، لکه: یاقوت، لاجورد، زمرد او داسې نورې شته دي. له همدي کبله غرونه د افغانستان طبیعي شتمني شمېرل کېږي. د غرونو موقعیت د یوې سیمې د هوا په حالت کې هم زیاته اغزېه لري. د مثال په توګه: د ننګرهار په ولايت کې سپین غر له ختیخ نه د لوپدیئخ په لوري پروت دی چې په هغه سیمه کې د هند د سمندر له خوا خڅه د مونسونی لمدي هوا راتلو مخه نیسي، څکه نو یوازې د سپین غره په لورو څوکو کې اورښت د واوري په شکل وي، خو دې ولايت په هوارو برخو کې اورښت کم او د باران په ډول وي. لوري غرنۍ سیمې د ټیټو برخو په نسبت سره هوا لري. غرونه له پوهې اړخه هم د اهمیت وړ دي.

د افغانستان مهم غرونه

۱- هندوکش

هندوکش د افغانستان د ډپرو لویو غرونو له ډلې خخه دی، چې د افغانستان له شمال ختيغ کوچني پامير خخه پیل او د سویل لوېدیغ په لور د باميان تر درې پوري غچېدلی دی. د دې غرونو لړی په مرکزي برخه کې پراخه سيمه نیولې ده. هندوکش د بنې مطالعې لپاره په دوو برخو وبشل شوی: ختيغ هندوکش او لوېدیغ هندوکش.

ختيغ هندوکش د بدخشان له زیباک درې خخه د خواوک تر کنډو پوري غزېدلی دی. ختيغ هندوکش زیات لوړوالی لري. ډپره لوړه خوکه یې تیراجمیر نومېږي چې په چترال کې پرته ده او (۷۷۵۰) متره لوړوالی لري. ډپره لوړه خوکه یې د افغانستان په خاوره کې نوشاخ نومېږي، چې د سمندر له سطحې خخه (۷۴۸۵) متره لوړوالی لري.

لوېدیغ هندوکش د خواوک له کنډو خخه د باميانو تر درې پوري غچېدلی دی. لوړوالی یې له

ختیغ هندوکش نه لبو دی. له دې کبله یې له کنډوونو تګ رانګ آسانه دی. د سالنګ کنډو د (۳۴۰۰) مترو او د شیبر کنډو د (۳۲۰۰) مترو په لورپالی سره د لوپیدیغ هندوکش له مشهورو کنډوونو خخه دی، چې د خلکو د تګ او رانګ لاره ده، له شمال خخه سویل ته او د هغې برعکس.

۲. د بابا غر

د بابا غر د افغانستان په منځنۍ برخه کې له ختیغ خخه لوپیدیغ ته د حاجیګک له کنډو نه پیل شوی د حصار د غره تر سویل پوري غڅدلی دی. لوره خوکه یې شاه فولادی نومیری چې د سمندر له سطحې خخه (۵۱۴۰) متره لوره پرته ده. ددې غره لورې خوکې زیاتره له واورو ډکې وي. په شمالی او سویلی لمنوکې یې د خارویو د روزنې لپاره شه خپلایونه شته دي.

د بابا غر

۳-سپین غر

سپین غر د افغانستان په ختيئ کې پروت دی. لوره خوکه يې سیکارام ده چې د سمندر له سطحې خخه (۴۷۵۵) متره لوره ده. شمالی او سویلی لمنې يې له طبیعی پراخو خنگلونو خخه ډکې دی. د خیبر نامتو دره چې له تاریخي او ارتباطي پلوه د اهمیت وړ ده، ددې غره په لپې کې پرته ده. افغانستان زیات غرونه لري. نور مهم غرونه يې دادی: فیروز کوه یا سفید کوه، سیاه کوه، ګل کوه، د تیرمند ترکستان، د سلیمان غرونه، چګایي، تورغر او نور.

د ټولګي فعالیت

زده کونکی دې په دریو ډلو ووپشل شي، د لاندې موضوعاتو په اړه دې بحث وکړي او موضوع دې د ټولګي ترمخ شرح کړي. لوړۍ ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي، د بابا غر دې پکې وښي او د هغه په اړه دې معلومات ورکړي. دویمه ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي سپین غر دې پکې وښي او د هغه په اړه دې معلومات ورکړي. دریمه ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي، د هندوکش غر دې پکې وښي او د هغه په اړه دې معلومات ورکړي.

پونتني

۱- د افغانستان غرونه زیاتره په کومه سیمه کې پراته دی؟

۲- ولې په لورو غرونو کې دائمي واوري شته دی؟

۳- د هندوکش غر زموږ د هپواد په کومه برخه کې پروت دی؟

۴- د بابا غر د هپواد په کومه برخه کې پروت دی؟

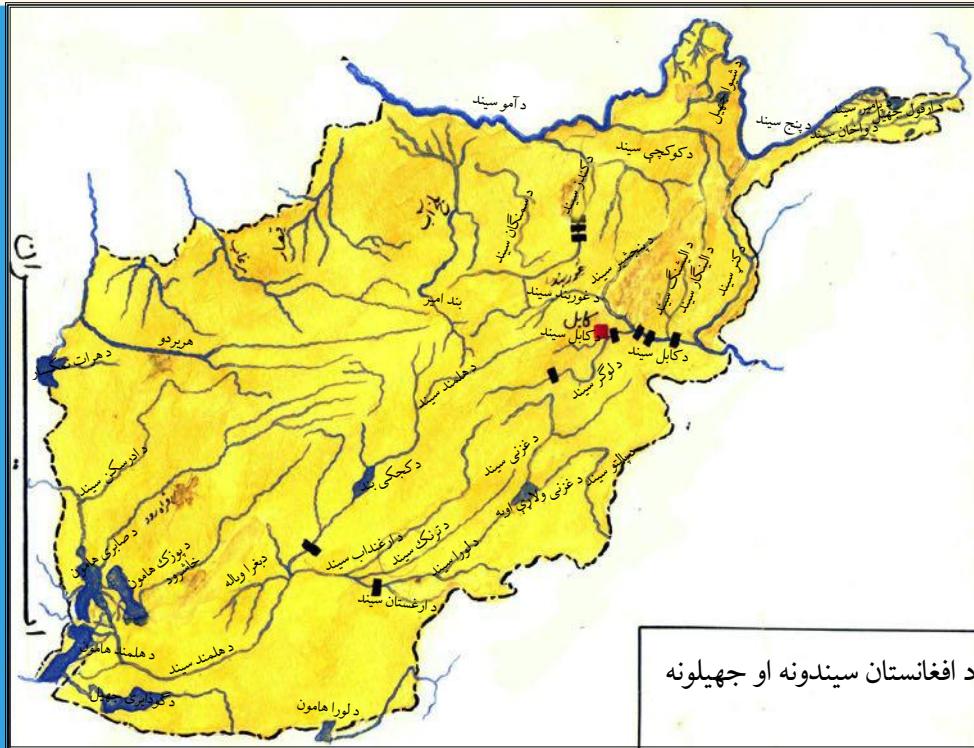
۵- سپین غر د هپواد په کومه برخه کې موقعیت لري؟

۶- د افغانستان د غرونو اهمیت بیان کړي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

په خپلو کتابچو کې د افغانستان نقشه رسم کړئ او مهم غرونه د کتاب د نقشې له مخې په هغې کې په نښه کړئ.

د افغانستان سیندونه د کرنې او انرژۍ د تولید وسیله

آیا روانې اویه او سیندونه په یوه سیمه کې په مستقیمه توګه د خلکو پر فعالیتونو اغپزه لري؟

د غرونو په بحث کې مو ولوستل چې د هېواد په ډپرو لوړو غرونو کې دائمي واوري شته. دا واوري د کال په اوږدو کې اویه کېږي او د سیندونو د اویو سرچینه جوروسي. سیندونه له سرچینې لبې اویه لري، د لارې په اوږدو کې د خوناونو اویه ور سره یوځای کېږي او سیند ورو ورو لوپېږي. خرنګه چې د افغانستان ټولو سیندونو له لوړو غرونو خڅه سرچینه اخستې ده، نو په هغه سیمو کې چې د سیندونو خور زیات وي. په زیاته اندازه د اویو د بربننا انرژۍ د تولید او قوت درلودونکي وي. او د هر یوه سیند په اوږدو کې په ځینو برخو کې د خو کیلومترو په اوږدو کې د خو بربننا بندونو د جورښت امکان شته دي. خو د سیندونو له سرچینې خڅه تر خولې (مصلب) پورې د زیات خور او ډبرین بستر له امله د افغانستان زیاتره سیندونه د بېړی چلولو وړنه دي. همدارنګه د سیندونو له اویو خڅه په کرنه او کب نیولو کې هم ګهه اخیستل کېږي. لوی سیندونه عموماً مرستیالان او خانګې لري. د سیندونو خانګې د سیند په بنې او کینو غارو کې بهېږي، په پای کې یې اویه د لویو سیندونو

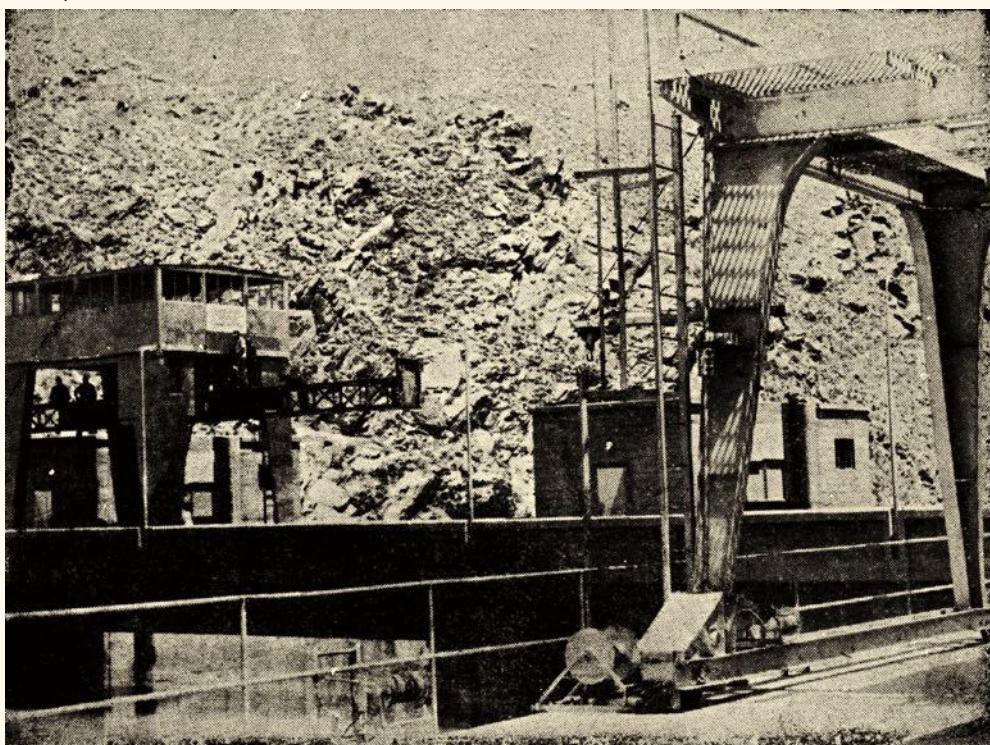
سره یوځای کېږي. له لویو سیندونو سره ددې کوچنيو سیندونو د اویو یوځای کېدل د سیندونو د سیستم په نامه یادېږي.

د جغرافیې پوهانو د افغانستان روانې او به پنهو او به لرونکو حوزو بشلي دي چې عبارت دي له:
لومړۍ - د کابل د حوزې سیندونه
دوم - د آمو د حوزې سیندونه
دریم - د هلمند د حوزې سیندونه
څلورم - د هریرود د حوزې سیندونه
پنځم - د تپلو حوزو سیندونه

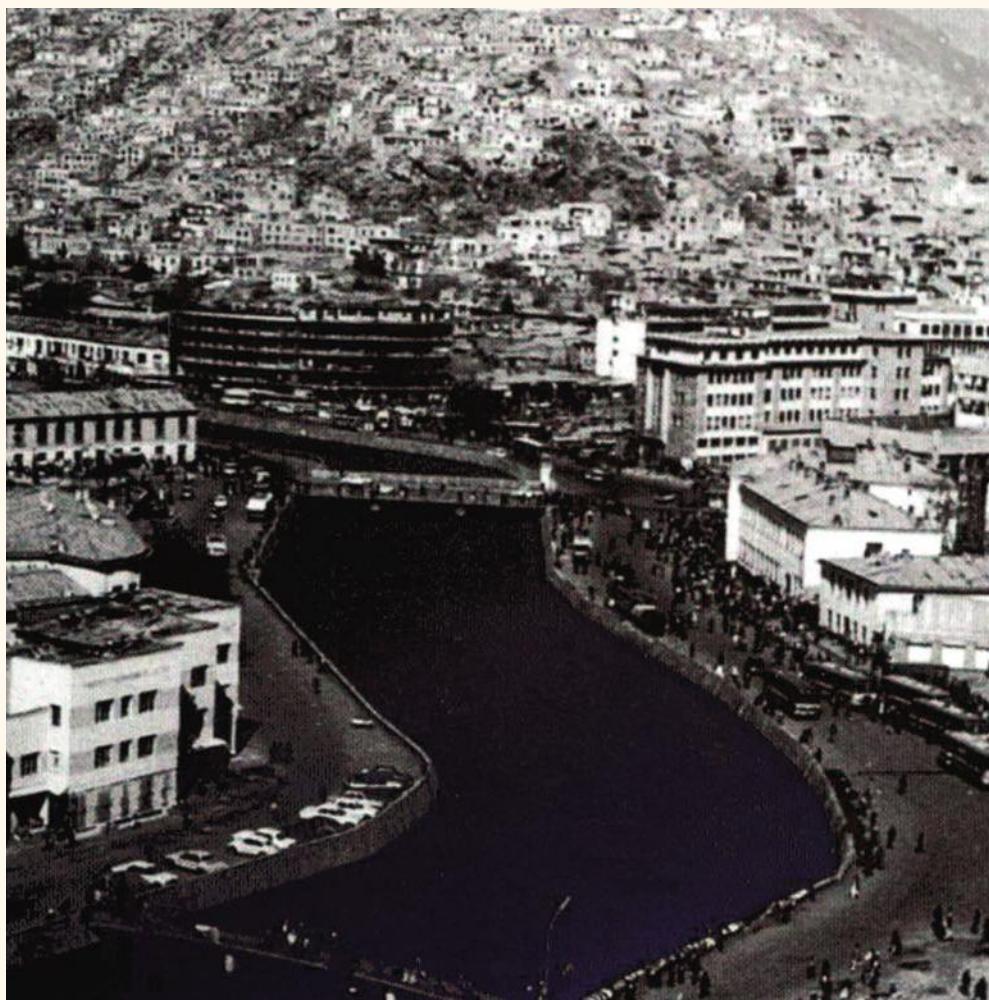
لومړۍ - د کابل د حوزې سیندونه

ددې حوزې دېر لوی سیند د کابل سیند دی چې د پغمان د غره د اونې له کنډو څخه سرچينه اخلي، له لوپدیع څخه د ختيئ په لور بهيرې د کابل بنا، لغمان او ننګرهار ولايتونو څخه تپريږي او په اټک کې د سند له سیند سره یوځای کېږي. د کابل د سیند مرستيالان دادي: د لوګر، پنجشیر،

د نجلو د بربشنا بند

لغمان (الیشناگ او الینگار) او د کونړ سیندونه. د کابل د سیند له اویو خخه د کرنې د څمکو په خپروپولو کې ګته اخیستل کېږي. د ماهیېر، نغلو، سروبې او درونټې د بربننا بندونه د کابل د سیند په اوږدو کې جور شوي دي چې د هغوله بربننا خخه د کابل، جلال آباد او لغمان د بنارونو په روښانولو کې ګته اخیستل کېږي.

د کابل سیند او د بنار مرکز

د آمو د حوزې سیندونه

د آمو سیند چې یونانیانو د اکسوس او عربانو د جیجون په نوم یاد کړي دی، د دې سیمې ډپر لوی سیند دی چې له کوچني پامیر خخه سرچينه اخلي او د ارال په جهيل کې توپېږي. دا سیند د زرقول خخه تر خمام پوري د (۱۲۰۰) کیلومترو په اوردوالي د افغانستان او تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان د جمهوریتونو ترمنځ طبیعی پوله جوروی. مرستیالان یې د افغانستان له خاورې خخه د ګندز او کوکچې سیندونه دي.

د آمو د سیند له اویو خخه له دې کبله چې سیند ټیټ او د افغانستان په خاوره کې د سیند بهير ته نژدي څمکې لورې پرتې دي، ګټه نه ترې اخیستل کېږي.

د ټولګي فعالیت

زده کونکۍ دې په خلورو ډلو ووپشل شي. دوي ډلې دې د آمو د حوزې پر سیندونو او دوي ډلې دې د کابل د سیند د حوزې پر سیندونو بېل بېل بحث وکړي او د هرې ډلې استاري دې څله موضوع د ټولګي تر مخ تشریح کړي.

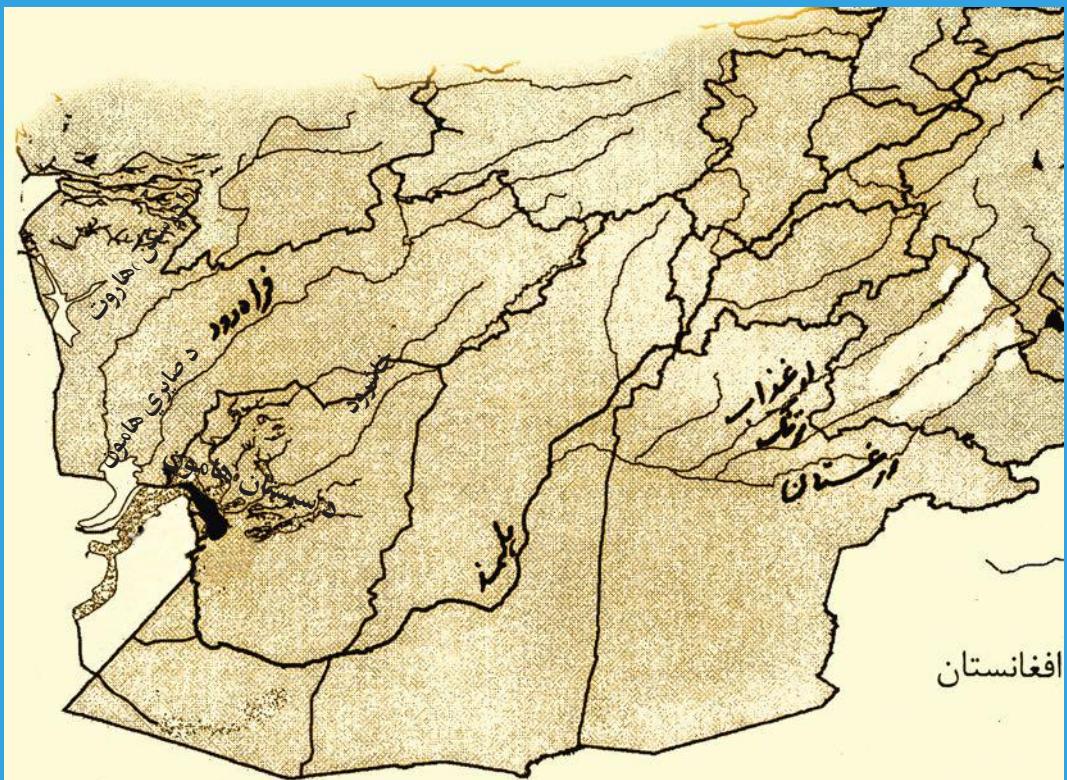
پونتني

- ۱- سیندونه له خه ډول غرونو خخه سرچينه اخلي؟
- ۲- آیا د سیند او به ناخاپه زیاتېږي؟
- ۳- له سیند خخه خه ګه اخلو؟
- ۴- ولې د افغانستان سیندونه د بېړي چلولو وړنه دي؟
- ۵- په هغه سیمومو کې چې سیند ډپر خور لري، ترې خه ګه اخیستلای شو؟
- ۶- د افغانستان د او به لرونکو حوزه نومونه واخلي.
- ۷- د آمو سیند د افغانستان او کومو هېبادونو ترمنځ طبیعی پوله جوروی؟
- ۸- د کابل سیند له کوم غره خخه سرچينه اخیستې او د بهيدو لوری یې کوم لوري ته دي؟
- ۹- د کابل د سیند د مرستیالانو نومونه واخلي.
- ۱۰- د کابل د سیند له اویو خخه خه ګه اخیستل کېږي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت

د څلپې سیمې د سیندونو د اهمیت په باره کې معلومات راتول کړئ او په ټولګي کې یې وړاندې کړئ.

د افغانستان د نورو حوزو سیندونه

د هلمند او د هغه د مرستیالانو نقشه

آیا د افغانستان له دېر او برده سیند سره بلد ياست؟

دریم - د هلمند د حوزې سیندونه

د افغانستان چېر لوی او اوبرد سیند د هلمند سیند دی چې د پغمان د غره دوانی د کوتول له لوپدیخو لمنو خخه سرچینه اخلي او د سویل لوپدیخ په لور بهېږي. اوبردوالی يې (۱۴۰۰) کیلومتره دی. مرستیالان يې د موسی کلا، ارغنداب، ترنک او ارغستان سیندونه دي. څینې سیندونه له هلمند سره نه یوڅای کېږي او د سیستان په جهیل کې توپیری چې هغه له: خاشرود، فراه رود، ادرسکن یا هاروت خخه عبارت دي. د هلمند د سیند تر خنګ دګرشک په سیمه کې د بغرانه جوړ شوي دي. دا نهر د نادعلي سیمې او هغه دښتې چې د بُست کلا په لوپدیخ کې برټې دي خروږوي.

څلورم - د هریرود د حوزې سیندونه

دې حوزې ډېر مهم سیند هریرود دی چې د بابا د غره له لوپدیخ خخه سرچینه اخلي او له ختيغ خخه د لوپدیخ لور ته بهېږي. دا سیند له اسلام کلا خخه تر ذوالفقار پورې د افغانستان او

ایران ترمنځ طبیعی پوله جوړوي. هربرود په خپله تگ لاره کې هرات ولايت سمسوروی. ددې حوزې بل مهم سیند د مرغاب سیند دی.

پنځم - د تړلو حوزو سیندونه

هغه سیندونه چې له لوړو غرونو نه سرچینه اخلي او په یوې تړلې حوزې کې د افغانستان په دنه کې بهيرې او د بل سیند سره نه یوځای کېږي، د تړلو حوزو د سیندونو په نامه یادېږي، لکه: د غزنۍ سیند چې د غزنۍ له بنار خڅه له تېریدو وروسته د غزنۍ په ولاړو اوښو کې توېږي. د دې حوزې نور سیندونه له: بلخاب سیند، سمنګان سیند، اندخوي سیند او د قیصار له سیند خڅه عبارت دي.

د ټولګي فعالیت

- زده کوونکي دې په دریو ډلو ووپشل شي، هره ډله دې د لاندې یوې موضوع په هکله سره بحث وکړي او د هري ډلي استازی دې خپله موضوع د ټولګي ترمنځ بیان کړي.
- د هلمند د حوزې سیندونه
  - د هربرود د حوزې سیندونه
  - د تړلو حوزو سیندونه

پوښتني

- ۱- د افغانستان ډېر اوږد سیند کوم دی او خومره اوږدوالي لري؟
- ۲- د هلمند د سیند د مرستيالانو نومونه واخلي.
- ۳- د هغو سیندونو نومونه واخلي چې په مستقله توګه بهيرې او د سیستان په جهيل کې توېږي؟
- ۴- د هلمند له سیند خڅه تر اوسه پوري خه ګټې اخیستل شوي دي؟
- ۵- هربرود له کوم غره خڅه سرچينه اخیستې او کوم ولايت سمسوروی؟
- ۶- هربرود د کومو هپوادونو ترمنځ طبیعی پوله جوړوي؟ د هغو هپوادونو نومونه واخلي.

له ټولګي خڅه بهر فعالیت

د پرانیستو حوزو سیندونه، لکه: هلمند او نور د تړلو حوزو له سیندونو سره برتله کړئ او خپل معلومات ټولګي ته وړاندې کړئ.

د افغانستان د جهیلونو په اړه خه پوهېږي؟

آیا تر اوسه په خپل چاپیریال کې له ولاړو اویو سره چې له خلورو خواوو خخه پر وچه چاپیره شوي وي، مخامنځ شوي یاست او پوهېږي چې هغوته خه وايي؟

هغه ولاړې اویه چې خلورو خواوو ته یې وچه وي د جهیل په نامه یادېږي. زموږ هېواد افغانستان په ځینو برخو کې ترپلي حوزې لري چې د جهیلونو د رامنځ ته کېدو سبب شوي دي. د مساحت له مخې د اجهیلونه ځینې کوچني او ځینې لوی دي. یو شمېر جهیلونه په لورو سیموکې له یخچالي اویو خخه منځ ته راغلي او ځینې په هوارو سیموکې د سیمه ییزو سیندونو د اویو له توپیدو خخه جور شوي دي او په بېلو بېلو نومونو، لکه: هامون، کول، ولاړې اویه او یا جهیل په نامه یادېږي.

د سیستان هامون

د هلمند هامون، د صابري هامون، د پوزک هامون او ګود زیره د هېواد په سویل لوپیدیڅه برخه کې د نیمروز په ولایت کې د سیمه ییزو سیندونو اویه جوروی. ددې هامونونو غاري د سیندونو د اویو د زیاتېدو له امله توپیر کوي.

د هلمند هامون د افغانستان او ایران ترمنځ یوه برخه طبیعی پوله جوروی. لکه چې دارنګه یوه

برخه چې د افغانستان او بله برخه یې په ایران پورې اړه لري.
د شيوا جهيل

د شيوا جهيل د بدخشان په ولايت کې پروت دی. اووه یې پاکې او رنې دی، په ژډې کې یې مخ کنګل کېږي. د شيوا جهيل د سمندر له سطحې خخه (۳۰۵۰) متره لوړوالی لري.

د زرقول جهيل

د زرکول يا زرقول جهيل د پامير په لوړه سطح کې د افغانستان او تاجکستان د پوليٽي تر منځ پروت دی. دا جهيل د آمو او پامير د سیندونو لوړمنۍ سرچينه جوړوي. د شمالی غارپی اوږدوالۍ یې شپږ کیلومتره، سوبلي غارپی یې لس کیلومتره او سور یې خلورنیم کیلومتره دی، دا جهيل هم یخچالي دی. د کال په ډېرو وختو کې یې اووه منجمدي او کنګل وي.

د چقمقین جهیل

دا جهیل هم په پامیر کې پروت دی. له دې جهیل خخه د واخان سیند سرچينه اخلي. د دې جهیل اوبردوالی ۱۷ کیلومتره او سورېي دوه نیم کیلومتره دی. شاوخوا يې شنه او سمسوره ده، د قرغز خلکو د خارویو لپاره يې خړ څایونه جوړ کړي دي.

د غزنې ولاړي او به

د غزنې ولايت سویل خواته موقعیت لري. د غزنې سیند پکې توپېږي. د دې جهیل او به به خوند نه لري.

د هرات مالګین جهیل د افغانستان او ایران د پولې تر منځ پروت دی. او به يې مالګینې دي او له هغه خخه مالګه لاس ته راوري.

له پورتنيو جهیلونو پرته، يو شمېر طبیعی بندونه چې سیمه ییز جهیلونه يې جوړ کړي دي، هم زمور په هېواد کې شته دي چې دېږي بشکلې او زړه وړونکې منظري جوړوی، لکه: د بامیانو په ولايت کې د (هیبت، پنیر، جداسل، پودینه او ذولفقار بندونه) چې دا تول د بند امير په نامه یادېږي.

په ټولگي کې فعالیت

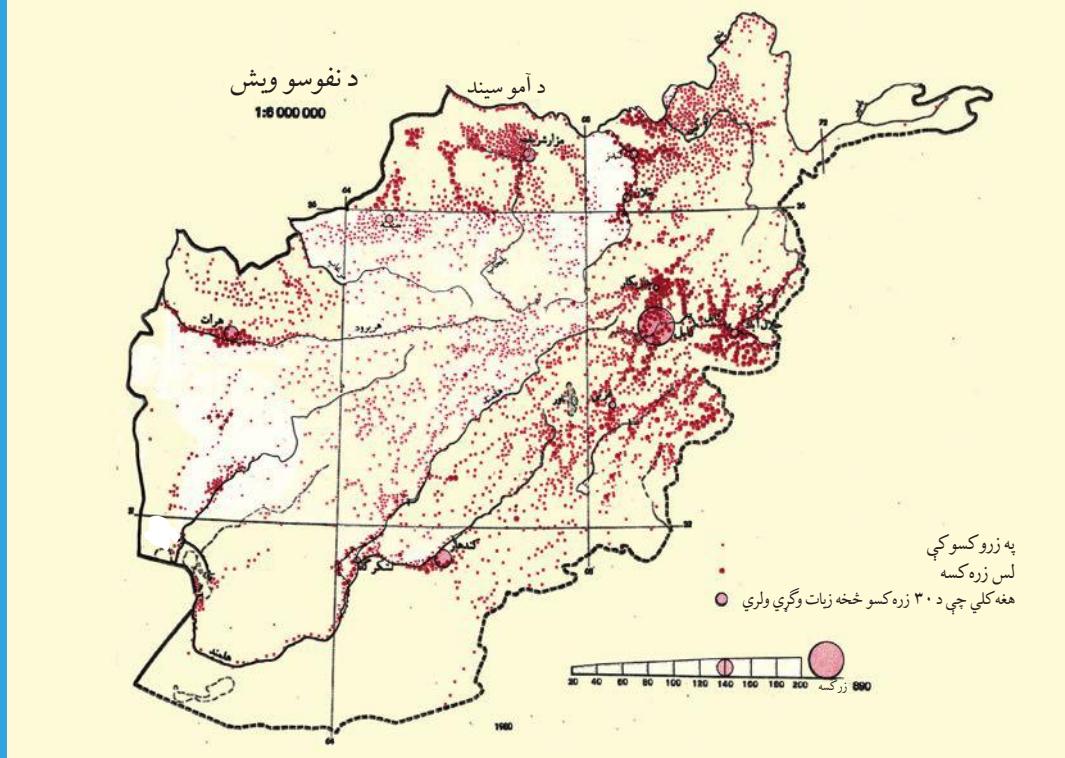
زده کوونکي دې په خلورو ډلو ووبشل شي، لوړۍ ډله دې د جهيلونو او د هغو د منځ ته راتګ، دويمه ډله دې د سیستان د هامون او د غزنی د ولاړو اوږو، دريمه ډله دې د بدخشان د ولایت د جهيلونو، زرقول او چقمقتین او خلورمه ډله دې د امير بند په هکله سره بحث وکړي او د بحث پایله دې د ټولگي په مخ کې بيان کړي.

پونستني

- ۱- جهيل تعريف کړئ؟
- ۲- د لورو او ټیتو برخو جهيلونه سره خه توپیر لري؟
- ۳- جهيلونه په کومونومونو او اصطلاحاتو یادېږي؟
- ۴- د هلمند هامون د کومو هپوادونو ترمنځ یوه برخه پوله جوره کړي ده؟
- ۵- د زرقول جهيل د افغانستان په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۶- کوم سيند د زرقول له جهيل خخه سرچينه اخلي؟
- ۷- د امير بند د افغانستان په کومه برخه کې پروت دی؟

له ټولگي خخه بهر فعالیت

هغه جهيلونه چې تاسې ليدلي دي، نومونه یې واخلی، د هغو په هکله خو کربې په خپلو کتابجو کې ولیکې او د جغرافي په راتلونکي درسي ساعت کې په ټولگي کې خپلو ټولگي الوته وړاندې کړئ.

د جغرافيې علم په بیلابیلو خانګو ویشل کېږي چې د هغو له اصلی خانګو خخه یوه هم بشري جغرافие د چې د نفوسو، قومونو، ژيو، دینونو او نورو موضوعاتو په هکله بحث کوي.

نفوس

افغانستان یو غرنۍ هېواد دی چې کابو ۳۰ میلیونه وګړي لري. په ۱۳۹۳ لمریز کال کې په افغانستان کې په هر کیلومتر مربع کې د وګرو ګنوالي په منځنۍ توګه ۶۴ تنه. د نفوسو وېش د افغانستان په ټولو ځایونو کې یو ډول نه دی، په ختيئو برخو کې د وګرو ګنوالي زیات او په سویل لوپیدیو او منځنیو برخو کې د وګرو ګنوالي لبر دی. د هېواد او سپدونکې د بیلابیلو سیاسی، اقتصادي او اقلیمي عواملو پر اساس له کلیو نه د شارونو په لور مهاجرت کوي چې دا کار په شارونو کې د خلکو د ګنوالي سبب شوي دي.

قومونه

- په افغانستان کې کوم قومونه ژوندکوي؟

زمور ګران هېواد افغانستان، د افغانستان د اسلامي جمهوري په نامه او هره تبعه یې د افغان په نوم يادپري. د بشري جغرافيې له نظره افغانستان له بېلوبېلو قومونو، لکه: پښتون، تاجک، هزاره، ازبك، ترکمن، بلوچ، پشه يان، نورستانۍ او نورو خخه جوړ شوي دي. پښتنه او تاجکان چې ددي سيمې

له آريابي نژاد خخه دي د هېواد په کابو ټولو برخو کې ژوند کوي. هزاره گان، ازبكان او تركمنان هم د افغانستان له نورو توکمونو خخه دي چې زياتره دافغانستان په مرکزي لورو سطحو او شمالي برخو کې اوسيپري. نورستانيان او پشه يان هم له اصلي قومونو خخه دي چې په ختيخو ولايتو کې ژوند کوي. بلوخان هم د دي هېواد له اصلي اوسبدونکو خخه دي چې په بلوخي ژبه خبرې کوي او د افغانستان په سوبيل لوپديع کې ژوند کوي.

ژې

په افغانستان کې له دېرسو خخه زياتې ژې او ډېرې لهجې شته دي چې ځينې بې دادي: پښتو، دري، ازبکي، تركمني، بلوخي، پراچي، منجي، وانخي، زيباکي، اشکاشمي، پشه يي، نورستانۍ، تيرايي، جتي، سندۍ، پنجابي او نوري چې له دي جملې خخه دوي ژې پښتو او دري چې د هېواد اکثرت وګري ورسره بلد دي، زمور د هېواد رسمي ژې دي. سيمه ييزې ژې، لکه: ازبکي، تركمني، بلوخي، نورستانۍ او پشه يي په خپلو سيمو کې د دريمې ژې په توګه رسميت لري.

دين

زمور د هېواد خلک د اسلام د مقدس دين پیروان دي. زمور اکثرت خلک د حنفي مذهب پیرو دي. د جعفرۍ او اسماعيلیه د مذهبونو یو شمېر پیروان هم په دي هېواد کې ژوند کوي. یو شمېر هندوان هم په افغانستان کې اوسيپري.

د ټولګي دنه فعالیت

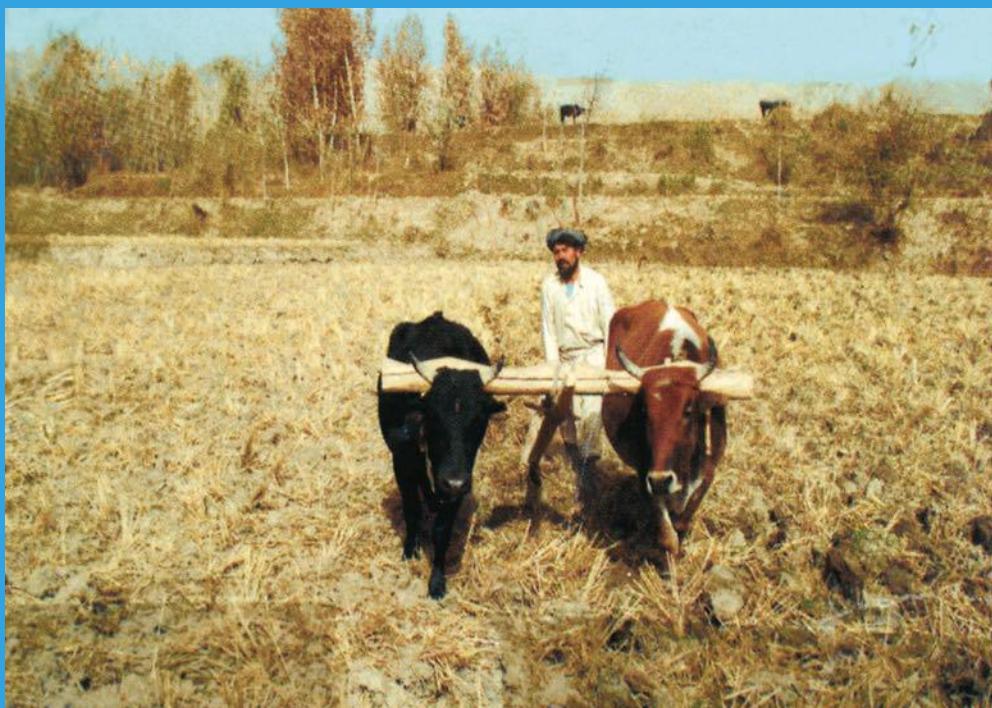
زده کونکي دي په خلورو ډلو ووبشل شي، هره ډله دي د بشري جغرافي پر یوې موضوع، لکه: نفوس، قومونو، ژې او د افغانستان د خلکو د دين په هکله سره بحث وکړي او له هري ډلي خخه دي یوتن موضوع د ټولګي په مخ کې تشریح کړي.

پونتنې

- ۱- د افغانستان په کومو ولايتونو کې د وګرو ګنوالي زيات او په کومو کې لږ دي؟
- ۲- د افغانستان اتباع په خه نامه یادېږي؟
- ۳- په افغانستان کې د ژيو شمېر خومره دي؟ د خو مهمو ژيو نومونه واخلي.
- ۴- د افغانستان د رسمي ژيو نومونه واخلي.
- ۵- په افغانستان کې د کومو دینونو پیروان ژوند کوي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت

ستاسو په ولايت او د استوګني په سيمه کې مهاجرت له کلې نه بنار ته زيات دي او که له بناره کلې ته؟ په خوکربنو کې بې ولیکۍ او به ټولګي کې بې تشریح کړئ.

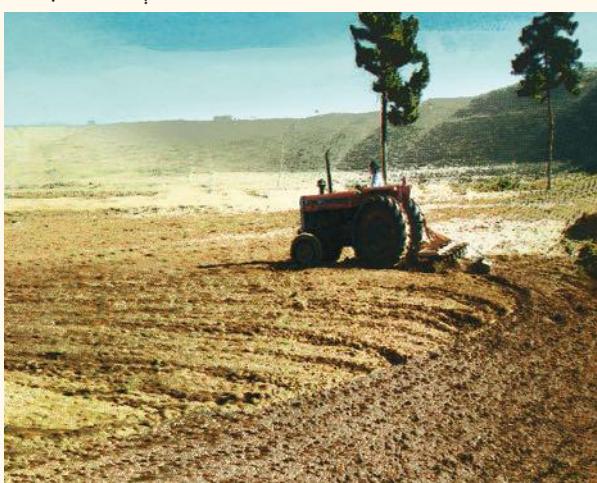

د افغانستان کرنیز فعالیتونه

آیا پوهېری چې کرنه په افغانستان کې خه اهمیت لري؟

له انځور خخه مو خه زده کړل؟

د تراکتور په واسطه د څمکې پستول (یوپی کول)

د نباتاتو د غټېدو او ودې لپاره هوا، او یو، خاورې، لمړ او بنې او ډول، ډول سري ته اړتیا ده، د څمکې خاوره د نباتاتو تکیه ځای دی او پکی بېلاښل غذایي توکۍ شته دي. افغانستان د اسې هېواد دی چې په سلوکې ۸۵ خلک پې د کرنیزو محصولاتو له لارې ژوند کوي. زموږ په هېواد کې د آربیانو له وخته تر او سه پوري کرنه په دودیزه او

عنونی توګه یوې کول د خارویو په وسیله او د کرونډگرو د متړ او لاسونو په زور ترسره کېږي.
زمور د هیواد کرنیز حاصلات غلی دانې، لکه: غنم، وریشې، جوار، وریجې، گدن، لویا، نخود، می،
مشنګ، باقلې او داسې نور دي.

غنم

غنم په کرنیزو څمکو کې په اویز او للمي توګه د مني او پسرلي په موسمونو کې کرل کېږي. د مني غنم
په تدو سیمو کې تر (۲۵۰۰) مترو لوپروالي او پسلنۍ غنم په اویز او للمي توګه تر (۳۳۰۰) مترو لوپروالي
پوری کرل کېږي. په سرو سیمو کې د کال یویا دوه فصله حاصل اخستل کېږي او د تدو بربخو په ځینو سیمو
کې، لکه: ننګرهار په یو کال کې د یوې کرنیزې څمکې خخه تر درې فصله هم حاصل اخستل کېږي.
للمي غنم د کب او وري په میاشتو کې د غونډیو په لمنو او هوارو څمکو کې کرل کېږي چې د پسلنۍ
اورښتونو په وسیله خروږي.

افغانستان ۶۶ میلیونه هکتاره څمکې لري چې تراوسه یې یوازې ۳۷، ۳ میلیونه هکتاره څمکه د
غنمو کرنې ته څانګړې شوې ده.

د غنمو کرونډې

په (۱۳۸۶) ه، ل کال کې د غلو پول تولید ۶، ۵ میلیونه ټنه شمېرل شوي، خود ھیواد د وګرو د خورو پاره د نورو (۵۲۷) زره ټنو د واردولو اړتیا وه. د کرنې له ماشین آلاتو څخه د ګټې اخیستنې پر اساس په هر هکټار ځمکه کې د غنمو حاصلات (۲، ۶) ټنه و او په ۱۳۸۶ ه، ل کال کې په تول افغانستان کې د غنمو تولید (۴، ۵) میلیونه ټنه زیات شوي دي.

وريجې

ستاسو په نظر د وريجو اهمیت د خلکو د خوراکي توکي په توګه څه دي؟ نرۍ او غټې وريجې چې له غنمو وروسته زمورد خلکو د خوراکي توکو څخه شمېرل کېږي، په (۲۱۴) زره هکټاره ځمکه کې کړل کېږي. د وريجو د بوتي کړل په هغه سيمو کې چې تود اقلیم، لنده هوا او ډېرې او به لري، بنه حاصل ورکوي، نو څکه د بغلان نرۍ باړه وريجې، د کونړ د پشد وريجې، د لغمان نرۍ وريجې، د کندز د خان آباد د سيمو وريجې او د مزارشریف وريجې دېر شهرت لري.

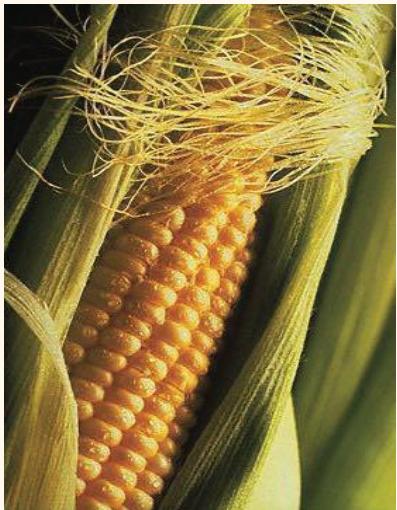
د وريجو کرونده

جوار

جوار زموږ د وطن د خلکو بل خوراکي توکي دی چې
کرنه یې تر ۲۶۰۰ مترو لوړوالي پوري کېږي او د کرنې ساحه
یې د ۵۰۰ زره هکتاره څمکې په شاوخواکې ده. د جوارو کرنه
زیاتره د پکتیا او ننګر هار په ولايونو کې کړل کېږي.

د جوارو محصول

د ټولګي فعالیت

زده کونکي دې په دریو ډلو ووپشل شي، هره ډله دې د لاندپنیو فعالیتونو څخه د یوه په هکله
پېچل منځ کې بحث او خبرې وکړي او یو تن دې د خپلې ډلي په استازیتوب د خپلو خبرو
پایله د ټولګي تر مخ وړاندې کړي.

- د غنمو د کرنې په هکله معلومات ورکړئ.
- په هپواد کې د وریجو د کرنې په هکله معلومات ورکړئ.
- د جوارو د کرنې په هکله معلومات راټول کړئ.

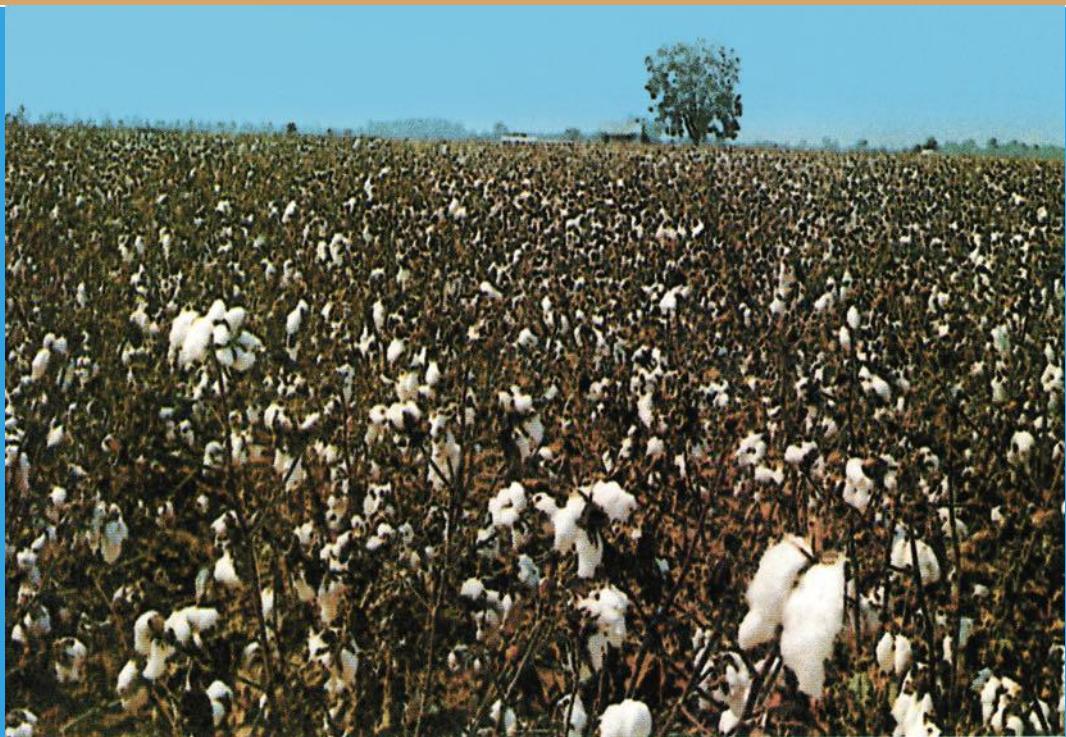
پونتنې

- ۱- د هپواد د غوره کرنیزو محصولاتو نومونه واخلي.
- ۲- په کوم دليل ويلاي شئ چې افغانستان یو کرنیز هپواد دی؟
- ۳- د آبی غنمو او د هغود کرنې د وخت په هکله خه پوهېږئ؟
- ۴- د للمي غنمو د کرنې په هکله معلومات ورکړئ.
- ۵- په هپواد کې د وریجو د کرنې او ډولونو په هکله خه پوهېږئ؟
- ۶- آبی او للمي غنم سره خه توپیر لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسو په سيمه کې کوم کرنیز محصولات کړل کېږي، خپل معلومات خپلو ټولګيوالوته بیان
کړئ.

طبي او صنعتي نباتات

د پنې کرونده

آيا پوهېږئ چې په هېواد کې کوم صنعتي نباتات کړل کېږي؟

د افغانستان طبیعی خانګنو او جغرافیايوی موقعیت ته په پام سره په دې هېواد کې ډېر صنعتي او طبی بوتي وده کوي.

الف - صنعتي بوتي

ستاسو په نظر صنعتي بوتي د هېواد په اقتصاد کې خه اهمیت لري؟
زمور په هېواد کې صنعتي بوتي له پنې، چغندر، گنجو او نورو خخه عبارت دي.

۱ - پنې

پنې له دوو برخو خخه جوړه ده چې يوه یې مالوچ او بله برخه یې د پنې دانه ده او د نساجي په فابريکو کې يو له بل خخه جلا کېږي. د مالوچو له برخې نه یې د نساجي په فابريکو کې هر ډول نخي ټوکران، شترنجي، جوال او رسۍ جوړوي او همداراز له پنې داني خخه یې نباتي غوري، دکالي مينځلو صابون او د پاتې توکونه یې حيواني کنچاره جوړوي. له خولسيزو نا آراميو خخه د مخه زمور په هېواد کې د بکراميو، ګلبهار، پلخمرۍ، کندز، مزارشريف، بلخ، هرات، هلمند، کندهار او ننګرهار د نساجي فابريکو فعالیت کاوه چې ډول، ډول سپنسین ټوکران یې تولیدول.

د پنېي نبات د ثور په میاشت کې کرل کېري او د مني په وروستیو کې په لومړۍ، دويمې، دريمې او خلورمې درجې د لاس په وسیله راټول او سورت کېري او د دوبې په توده هواکې بنه حاصل ورکوي. هغه ولايتونه چې پنېه پکي کرل کېري عبارت دي له: بغلان، کندز، تخار او بدخسان خخه چې د هپواد په سلو کې نوي پنېه تولیدوي. پنېه په سمنگان، بلخ، هرات، هلمند، ننګرهار، لغمان، پروان او کاپيسا ولايتونو کې هم کرل کېري. د پنېي د مالوچو یوه برخه په کورنيو بازارونو کې پلورل کېري.

۲- چغندرو

د چغندرو د کربنې لپاره هغه څمکې مناسبې دی چې آهکي توکي لري او ډېري پکي نه وي. چې دا رنګه د کښت پراخې سیمې زموږ د هپواد د بغلان او کندز په ولايتونو کې شته. د بغلان د بوري په فابريکې کې له چغندرو خخه بوره او له پاتې برخې خخه یې حيواني کنجاره جوړوي.

۳- ګنډ

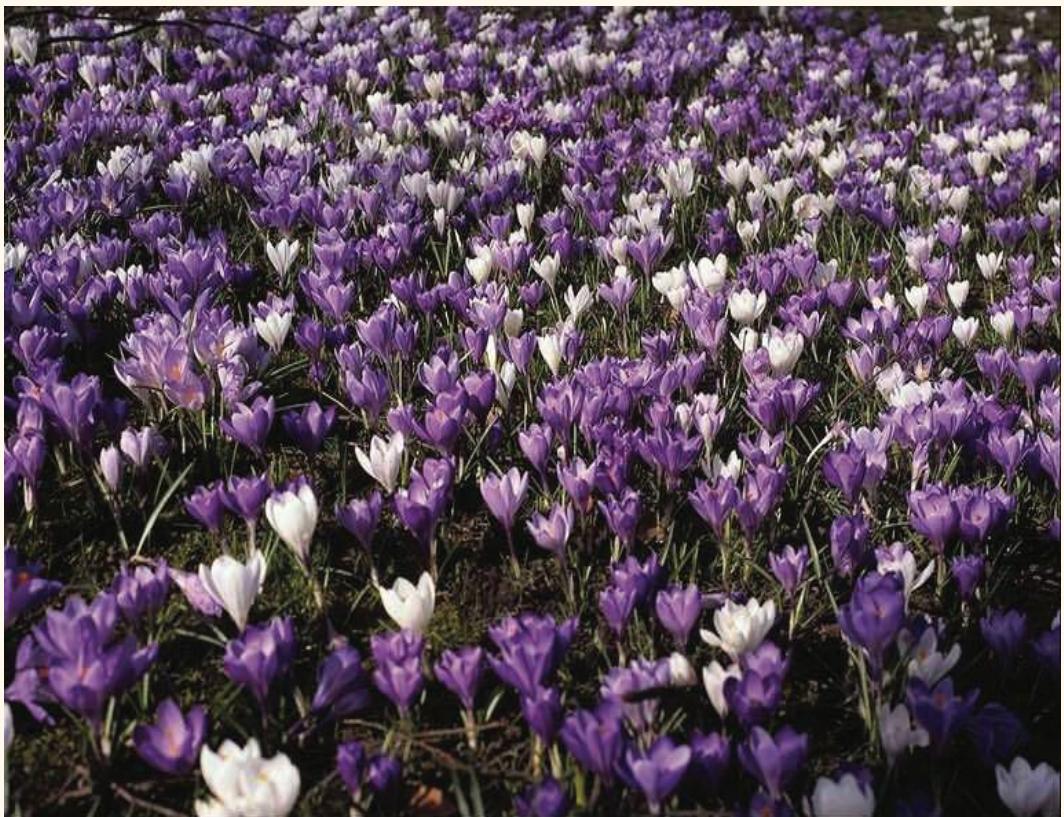
د ګنډو بوتۍ په توده او لnde هواکې چې ډېري او به لري، شنه کېري. دا بوتي زياتره د ننګرهار، لغمان او کونړ په ولايتونو کې کرل کېري چې له هغه خخه ګوره جوړه وي. د هغه له پاتې برخې خخه د خارویو د خوراک لپاره ګهه اخیستل کېري. په دې وروستیو وختونو کې د ګنډو قلمې له هند خخه وارد شوي او د کندهار او هلمند په ولايتونو کې هم کرل کېري.

شمېره	د بوتي نوم	د کښت ساھه په جريپ
۱	پنه	۲۷۲۸۷۰
۲	چغندر	۲۲۵۹۰
۳	گني	۱۱۸۴۰

ب - طبي بوتي
له طبي بوتو خخه خه گته اخيستل کېږي؟

د طبي بوتو له جملې خخه زعفران، سپېرکۍ، باديان او زيره په کرنیزو څمکو کې کړل کېږي او نور بوتي، لکه: خورډوله، هنګه، کاسني، پنيرک، مستار، سپېلنۍ، ختمي، خاکشير، شيرخشت، ګريه خورک، ملنګان، سپېغول، د غره پياز او هورډه او... ټول په خپلسري توګه د غرونو او غونليو په

لمنو، دښتو، ويالو او د کروندو په خنګ کې شنه کېږي او د شفا ورکونکو درملو په توګه په یونانی طبابت کې په کورنيو بازارونو کې پلورل کېږي. زعفران، خوبه وله، هنګه، خنکۍ او خینې نور طبی بوتي د هپواد د صادراتو مهمه برخه جوروسي.

د ټولګي فعالیت

زده کونکي دې په دریو ډلو ووبشل شي، لوړۍ ډله دي د پنې او له هغې خخه ګته اخیستل، دویمه ډله دې د چندره او ګنیو او له هغو خخه ګته اخیستل او دریمه ډله دې د طبی بوټو او له هغو خخه د ګټې اخیستلو په هکله بحث وکړي او یو یو تن دې د خپلې ډلې په استازیتوب د بحث پایلې ټولګي په مخ کې خپلو ټولګیوالو ته بیان کړي.

پونښنې

- ۱- د هغو ولايتو نوم واخلي چې پنې پکې کړل کېږي؟
- ۲- د پنې له بوتي نه خه ګته اخیستل کېږي؟
- ۳- له چندرونه خرنګه ګته اخیستل کېږي؟
- ۴- ګنې په خرنګه آب و هوا کې ډېره بنه وده کوي؟
- ۵- د طبی بوټو نومونه واخلي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

ستاسو په سیمه کې خه ډول صنعتي او طبی بوتي وده کوي؟ په خپلو کتابچو کې د هغو نومونه ولیکي او د جغرافيې په راتلونکي درسي ساعت کې ېې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

د افغانستان د مالداري، څرخايونو او ځنګلونو په هکله خه پوهېږي؟

اهلي خاروي - پسونه

ستاسو په اند په هېواد کې کوم خاروي روزل کېږي؟

مالداري

مالداري او د حیواناتو ساتل زموږ د هېواد د کورني شتمني يوه مهمه سرچينه جو رووي چې په دوو برخو و بشل کېږي.

اهلي حيوانات: اهلي او کورني حيوانات، لکه: پسه، وزه، شیدې ورکونکې غوا او غوايې، آس، او بن او کورني چرگان دي.

پسه: د پسونو څينې دولونه، لکه: هزاره ګي، ترکي او کندهاري مشهور دي. د پسونو لوېي او وړي رمې د څمکه لرونکو او کوچيانو په وسیله ساتل کېږي چې له غوبنو، پوستکو، وريو او کولمو څخه ېې ګته اخيستل کېږي. د پسونو وړي، پوستکي او کولمې بهره هم صادرېږي. د ترکي پسونو کولمې دې پيرودونکي لري.

اهلي خاروي - غواکانۍ

د قره قل پسونه د مالدارانو له خوا زياتره د هېواد په شمالي ولايتونو، لکه: په سمنگانو، بلخ، جوزجان، فارياب، کندز او هرات کې ساتل کېږي. د هغو له پوستکو خخه پوستين او پوستينچه جورېږي او په هغو هېوادونو چې سره هوا لري، لکه: کانادا، روسیه او د امریکا متحده ايالاتو باندي پلورل کېږي. د قره قل دوري پوستکي د سره، کبودچه او تور تقر په نامه د لويدیئې اروپا هېوادونو، د امریکا متحده ايالاتو، هند او کانادا ته صادرېږي.

غوا: له غوا خخه لبنيات لاس ته راخې او د هېواد په کلیو کې یې کرونډګر او د خمکې خاوندان ساتي.

بارورنکي حيوانات

آس: قطغني، مزاري، تركمني او هراتي آسونه مشهور دي او د سپرلى، وزلوبې، نېړې وھلو، بار ورپلو، دهقاني او د ګاډي په چلولو کې ورخخه ګټه اخيستل کېږي.
اوښ: زياتره یې کوچيان ساتي او شنو سيمو او خرڅایونو ته د کله کولو په وخت کې له هغو خخه په بار ورپلو کې ګټه اخلي او وايې چې اوښ وفا داره خاروي دي، چې خوز خوري او بار وري.
خر: خر د بار ورپلو لپاره پکاريږي. زياتره یې کرونډګر او خرکاران ساتي. د شمالي سيمو خره غښتلي او غټه جسمونه لري.

وحشي حيوانات

وحشي حيوانات: زموږ په هېواد کې ۱۲۰ دوله وحشي او تي لرونکي حيوانات شته چې له هغې ډلي خخه پرانګ، زمرى، لپوه، ګيدړ، سورلنډي، سوى او نور دي او همدارنګه ۵۰۰ دوله بېلاپل التونکي هم شته چې له هغې جملې خخه کولاي شو د دینګ، زانې، باز،

هیلی، زرک، دېنتی چرګ او د کوچنيو مرغیو ډولونو ته اشاره وکړو. خرڅایونه

د افغانستان خړڅایونو ۲، ۳ میلیونه هکتاره خمکه نیولې ده. د هېواد په شمال، جنوب او ختيغ کې د تودو سیمو چمنونه، د خارویو دائمي خړڅایونه جوروی. د ځنګلونو په ساحه، د هندوکش د غرونو د لريو په لمنو او ناوونو کې او د افغانستان د شمال په نورو غرونو، مرکزی، ختيغ او سویلي ولايتونو او د غزنی د ناور په دېنته کې د پسرلې په معتدله او د دویي په توده هوا کې د مالدارانو او مالداره کوچيانو لپاره بنه خړڅایونه شته دي. دا خدای ځلله ورکړي شتمني مهم حیاتي ارزښت لري.

ځنګلونه ځنګلونه په افغانستان کې څه اهمیت لري؟

ځنګل زموږ په هېواد کې خدائي سوغات، طبیعی او ملي شتمني ده. ځنګلونه په زړه پورې او د لیدو وړ منظري لري او د وحشي حیواناتو او التونکو پتن خایونه دي. د ځنګلونو د سیمو هوا پاکه، صافه او زړه وړونکې ده.

په افغانستان کې د ځنګلونو ساحه د دوو میلیونو هکتارو په شا او خوا کې ده. زموږ په هېواد کې ځنګلی سیمې د نورستان، ننګههار، لغمان، کونړ، پکتیا، پکتیکا، بدخشان، بغلان، سمنگانو، سرپل، بادغیس او هرات په ولايتونو کې دي.

ځنګل

د نورستان او کونړ د چارتراشو لرگي د نړۍ په کچه ډېر پېرودونکي لري او د هېواد مهم صادراتي برخه جورووي. په دې وروستيو وختونو کې دولت کلکه پاملننه کړي چې د ونو د وهلو او پې کولو مخه ونیسي او په دې سيمو کې د ډول، ډول نیالګیو کېنول لازم دي.

په تولګي کې فعالیت

- زده کونکي دې په ډلو ووېشل شي، له هري ډلي خخه دې یو تن پر یوې لاندېنی موضوع خبرې وکړي او له بحث خخه وروسته دې د خپل بحث پایله د تولګي تر مخ بیان کړي.
- د پسه او غوا په هکله معلومات ورکړئ.
  - د وحشی حیواناتو په هکله خه پوهېږي؟
  - د خر خایونو په هکله دې معلومات راټول کړي.
  - د طبیعی ځنګلونو په هکله دې خرګندونې وکړي.

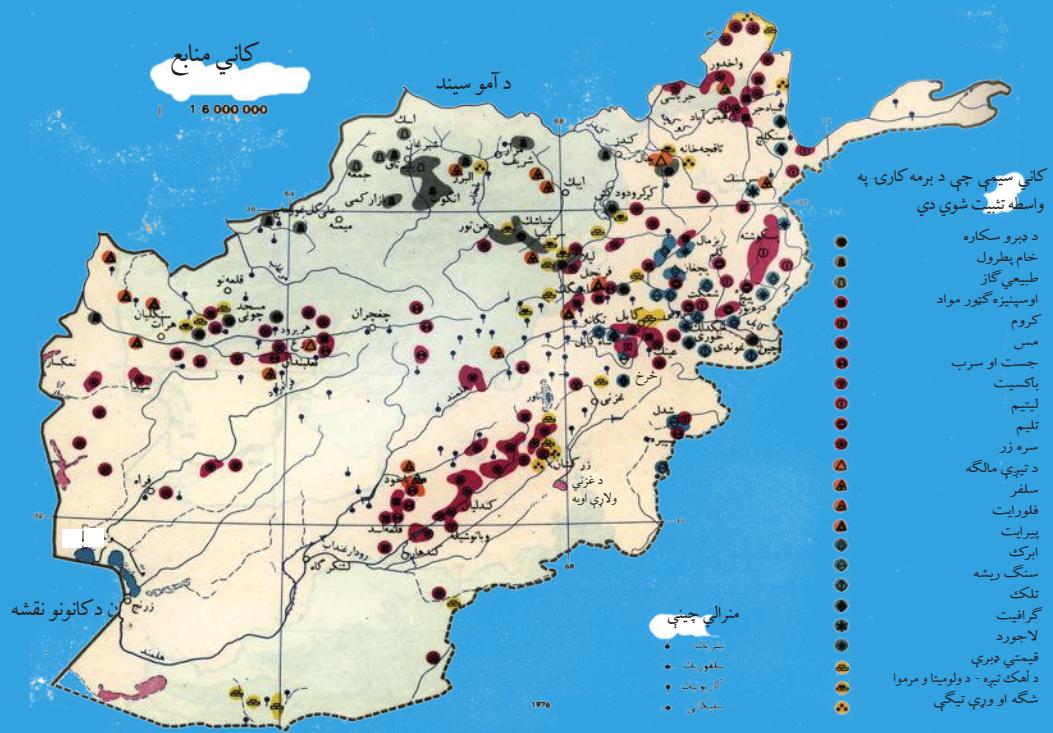
پوبنتني

ګرانوزده کونکو! لاندېنی جدول ته په ځير سره پاملننه وکړي. د کلموا او اصطلاحاتو ترڅنګ عدد د الفبا د اړوند توري سره چې توضیحات لري، په خپلو کتابچو کې ونبسلوئ. د مثال په توګه د ۴ عدد د الف له توري سره اړیکه لري.

پوستکي بې زموږ د هېواد د صادراتو مهم قلم دی.	الف	اوین	۱
د خر خایونو لپاره له یووه خایه بل خای ته کدې کوي.	ب	غوا	۲
له هغه نه په سپرلي، باروړلو، وزلوبۍ او نیزې وهلوکې ګډه اخلي	ج	کوچيان	۳
وفا داره حیوان دی چې خۇزخورى او بار وری.	د	د قره قل پسه	۴
شپې ښوئي لرونکې سیمې دی چې دېسونو، وزو، آسونو، غواصي او خورومې پکې ځري.	هـ	آس	۵
له هغې خخه لښيات لاسته راخې.	و	ځنګلونه	۶
زمور د هېواد له صادراتي مېوو خخه دی.	ز	پسته او بادام	۷
زمور طبیعی او ملي شتمني ده.	ح	خر خایونه	۸

له تولګي خخه بهر فعالیت

د وحشی حیواناتو نومونه واخلي او په خپلو کتابچو کې د هېووه په هکله یو مطلب ولیکع چې له هفو سره باید خه وشي؟

افغانستان بېلاپل کانونه، لکه: نفت، طبیعی گاز، د ټپرو سکاره، اوسيپنې، مسن، سره زر(طا)،
سيپن زر، سرب، جست، مالګه، سلفر، قیمتی ټپری او د مرموو ټپری لري.

اوسيپنې

اوسيپنې د ځمکې پرمخ (قشر) کې ټپره په نصواري، سور، تور او ژپر ليموي رنګونو پیداکړي.
افغانستان د اوسيپنې زیات کانونه لري چې ټپر مهم یې د حاجیګک د اوسيپنې کان دی چې د اوسيپنې
اندازه یې په سلوکې ۶۳ ته رسپېږي. همدا رنګه د اوسيپنې کانونه په ارزگان، د کندههار په خاکریز، د
جوزجان په فیض آباد، پکتیا، هرات او د پروان په جبل السراج کې پیداکړي. زموږ د هپواد پښگران
په لاسي صنایعو کې له اوسيپنې خخه د بزرگرۍ، ترکانۍ او د کورونو د کار و سایل جوړو.

مس

له مسوګتیه اخیستل

په لرغونو زمانو کې د وسلو او د
ډبر او لرگيو دوسایلو څای د مسو سور
رنګه نرم فلز ونيو او انسانانو یو ګام د
پرمختګ په لور کېښود. د مسو کانونه
زمور د هیواد لوګر په عینکو، د میدان
په کنه خمار، د کابل په منار چکري،

د کندهار په خاکریز، غوریند، بدخشان او د بلخ په ولايتونو کې شته دي. مس د بربننا او حرارت قوي
هادي دي. د هغه له سيمونو خخه د بربننا په لينونو کې ګه اخیستل کېږي. زمور د هباد مسکران
له مسو خخه واره او غټه مسي دیگونه، چلو صافونه، غوري، آبگردان، خمخي، کفګير، کاچوغې،
آفتابه او د لاس مینخلو لګن او نور د اړتیا وړ شیان جوړوي.

سره زر

د سرو زرو قيمتي فلز، بهه رنګ او په زړه پوري خلا لري. سره زر زنګ نه اخلي. د پيسو لوی
ملاتري دي. له هغوشخه ډول، ډول د بنځو ګانې جوړوي. سره زر په زابل، کندهار او بدخشان په
ولايتونو او د کوکچې د سيند په غارو کې شته دي.

سپین زر

سپین زر لکه سره زر زنګ نه نيسۍ، د بربننا او تودوخ په قوي هادي دي. د ګانو په توګه ډېر
استعمالېږي. کانونه یې په پنجشیر، د هرات په سیم غره او د کندهار په بې بې ګوهر سيمو کې شته
دي.

قيمتی ڏبری

لاجورد د بدخشان ولايت په غرونو کې له لرغونو زمانو خخه پېژندل شوي او له هغو خخه گتهه اخيسitel کېده. د بدخشان لاجورد نريوال شهرت لري او له ۱ خخه تر ۵ درجو ويسل شوي دي. له هپواد خخه بهر ته صادربري.

ياقوت، لال، د بدخشان لاجورد او د پنجشير زمرد نه يوازي د هپواد په قيمتي ڏبرو کې، بلکې په سيمه او نړۍ کې شهرت لري او چېر پېرودونکي لري.

د سري او جستو کانونه

نوموري کانونه په هزاره جاتو، د هندوکش د غرو په لمنو، بلخ، بدخشان او کندهار کې موندل کېږي.

د مالګي کانونه

د مالګي کانونه د تخار په تالقانو، د جوزجان په انديخوي، هرات، مزارشريف او د غزنې د مقر په سيمو کې شته دي. د ڇبرو شين رنگه، شنه بخنه ڇبرينه غرنې مالګه د هزاره جاتو په سيمو کې پيداکېري. د تالقانو او د هزاره جاتو له ڇبرينې مالګي خخه د خورو په توکو کې زياته گتهه اخيسitel کېږي.

سلفر

د سلفر يا ڳوگرو کان د (۶۰۰) ټنو په ظرفيت په مزارشريف او یوه اندازه یې د بدخشان په اشکاشم کې تثبيت شوي دي.

د ټولګي فعالیت

زده کوونکي دې په خلورو ډلو ووپشل شي، هره ډله دې؟ د افغانستان د کانونو د دوو عنوانو په هکله سره بحث وکړي او پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پونتنې

۱- د لاندې جدول هر یو کان د افغانستان په کومو سیمو کې ډېر دي؟ هر کان په خپلوكتابچو کې د یوې کربنې په وسیله له اړوندې سیمې سره ونبلوئ

جغرافیا ی سیمې	کانونه
— زابل او کندهار	اوسينه
هزاره جات او د هندوکش د غرو لمنې	مس
— د ارزگان ولايت او د یاميان حاجيګك	سره زر
د تخار تالقان او د جوزجان اندخوي	سپین زر
د لوګر عينک، د میدان کهنه خمار، پنجشیر او بدخshan	قيمتی ډېري
— مزار شریف	سرپ او جست
- بدخshan غرونه	مالګه
پنجشیر او د هرات سیم غر	سلفر

۲- د اوسينه د کانونوارزښت او اهمیت بیان کړئ.

۳- د مسو د کانونو ډېري مهمې خانګر پیاوې بیان کړئ.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

هر زده کوونکي دې د خپلې سیمې د یوه کان په هکله معلومات راټول او د جغرافي په راتلونکي درسي ساعت کې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

د ډبرو د سکرو کان

ستاسو په نظر د ډبرو سکرو د پیدایښت منشاء له خه نه ده؟

د ډبرو سکاره

د ډبرو سکاره نباتي منشاء لري او د رسوبی ډبرو له جملې خخه دي چې د سون موادو په توګه ور خخه کار اخيستل کېږي. زموږ د هېواد د ډبرو سکرو کانونه د هندوکش د غرو له رامنځ ته کېډو سره یوڅای منځ ته راغلي دي. په هغه وخت کې د خنګلونو وړجاري شوي پاتې شونې د ډبرينو طبقاتو په منځ کې واقع شوي وو او د ډېر فشار او تودوځې له امله په یوې اوردي مودې کې د هوا د نشوالي له امله په ډبرو سکرو باندې اوښتي دي چې اوس د سمنګانو په دره صوف، د پلخمرۍ په کرکر، د سیغان درې په اشپشتې، د هرات کرڅ او د تخار په بنګې کې یې لوې زېرمې تثبیت شوي دي. د صوف د درې د ډبرو سکرو له کان خخه د امير عبدالرحمن خان له دورې خخه په ابتدائي شکل سره ګهه اخيستنه پيل شوې ده او زيرمه یې ۷۶ ميليونو ټنو په شاوخواکې تثبیت شوې ده. د پلخمرۍ د کرکر د ډبرو د سکرو کان زېرمې چې د کوک به جنس لري د خلور ميليونو ټنو په ظرفیت اړکل شوې ده. د هرات د کرڅ سکاره د سېزک د غابني په لمنو کې پراته دي. د بنګې د سکرو زېرمې تر اوسه پوري لاس نه دی خورلې.

نفت

له نفتو خخه خه گته اخیستل کېږي؟

دا توکي حیوانی منشاء لري چې د سمندری حیواناتو له اجسادو خخه چې په یوه او برده موده کې د ئمکنې د رسوبي طبقاتو په منځ کې د زیات فشار لاندې واقع او خوسا شوي په لاس راغلي. د نفتو له چانيدو خخه، د الوتکو تپل، پېزلي ماشینونو د سون لپاره، پېرول د پېرولي ماشینونو د سون لپاره، د خاورو تبل او نور مشتقات پې، لکه: مبلايل، گریس، وايکم، قير، واسلين او داسې نور لاس ته راخي.

په افغانستان کې د ۱۳۱۴ هـ ش کال خخه تر ۱۳۴۳ هـ ش پوري د طبیعي گاز او نفتو پلټل شوي او په پایله کې خرگنده شوه چې د تخار د رستاق له ولسوالي خخه د ایران تر سرحده د آمو سیند تر ختيغ، لوپديع او سوبيل، د تركستان له تيريند خخه ترشمالی لمنو، لوپديع هندوكش او د بابا تر غره پوري د نفتو د پيدايښت لپاره سيمې برابري دي. د نفتو زېرمې په رستاق، تالقان، د ميرعلم په ابدان، شبرغان، ميمني، هرات او هلمند کې تثبيت شوي دي.

طبیعي گاز

طبیعي گاز په جوزجان ولايت کې د خواجه گوګردک، يitim تاق، خواجه برهان او جر قدوق په سيموکې شته دي چې پخواې په ایستنه د روسانو په وسیله شوې او یوه برخه پې د پاپ لین په وسیله پخوانۍ شوروی ته صادرشوی وو.

طبیعي گاز له سوزولو خخه په ژمي کې د کورونو په تودولو، د غذايي موادو په پخولو او د گازې خراغونو په روښانولو کې گته اخیستل کېږي.

د ټولګي فعالیت

زده کونکي دي په درې ډلو ووپشل شي، هره ډله دي د یوه کان د ډبرو د سکرو، نفت او طبیعي گازو په هکله سره بحث وکړي او پایله دي په ټولګي کې وړاندې کړي.

پونتنې

- ۱- د افغانستان له کومو برخو خخه د ډبرو سکاره لاسته راخي؟
- ۲- د نفتو د پيدايښت د منشاء په هکله خرگندونې وکړئ.
- ۳- د طبیعي گازونو له سوزولو خخه خه گهه اخیستل کېږي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت

هر زده کونکي دي په افغانستان کې د سون د موادو د اهمیت په هکله معلومات راټول او د جغرافي په راتلونکي درسي ساعت کې دي په ټولګي کې وړاندې کړي.

غالي

د هېواد د لاسي صنایعو په هکله خه معلومات لري؟

تعريف

صنعت په گټورو توکو باندې د لوړنې توکو د شکل له بدلون خخه عبارت دي. دا لوړنې توکي کېدای شي کرنیز، حیوانی او یا کانی محصولات وي چې د تولیدي مالونو لپاره کارخانو ته ورل کېږي. صنعت پر دوو برخو و بشل کېږي: لاسي صنایع او ماشیني صنایع.

الف- لاسي صنایع

د ډېرو لرغونو زمانو خخه چې زموږ نیکونه په کرنې بوخت شول، د خپلو اړتیاوو د پوره کولو لپاره یې په لاسي صنایعو لاس پوري کړ. دا کار یوه بنه بوختیا ده او د خلکو د ستونزو د له منځه وړلو لپاره د پیسو پیداکول. شپږ زره کاله مخکې، د بلخ کرونډګرو رسیدلي غنم او وریشې د هغه لور په وسیله رېبلي چې د چقماق له ډېرو خخه جور شوي و. د نولسمې پېږي په وروستيو وختونو کې زموږ د هېواد په سلوکې ۹۸ خلک په کلیوالی ژوند بوخت وو او له لاسي صنایعو خخه یې ګټه اخیستله

هغوي د پخولو او تارتاؤولو او اويدلوفن زده کړ.

په لاسي صنایعو کې یې له حيواني سرچبنو تر لاسه شوي وړي، پت، پوستکي او وربېسم له نباتي منابعو، لکه: پنبې او سنډ او کانۍ منابعو، لکه: اوسيپني، مسو، سرو زرو، سپينو زرو او خاورو خخه کار اخيست.

غالى اويدل

د غالى اويدل له لرغونو زمانو خخه تر او سه پوري زموږ د هېواد د شمالی برخود خلکو تر منځ رواج لري. د فارياب د دولت آباد، اندخوي، اقچي او د بلخ د دولت آباد خلک د بنو او عالي جنس او په زړه پوري ډيزاين او رنګ لرونکو غاليو جورپولو او اويدلوكې ډېر مهارت لري او په قرقين، کندز او هرات کې هم غالى اويدل رواج لري. د مروې، د فارياب دولت آباد، اندخوي او اقچي په نامه غالى ډېر کورني او بهرنې پېرودونکي لري.

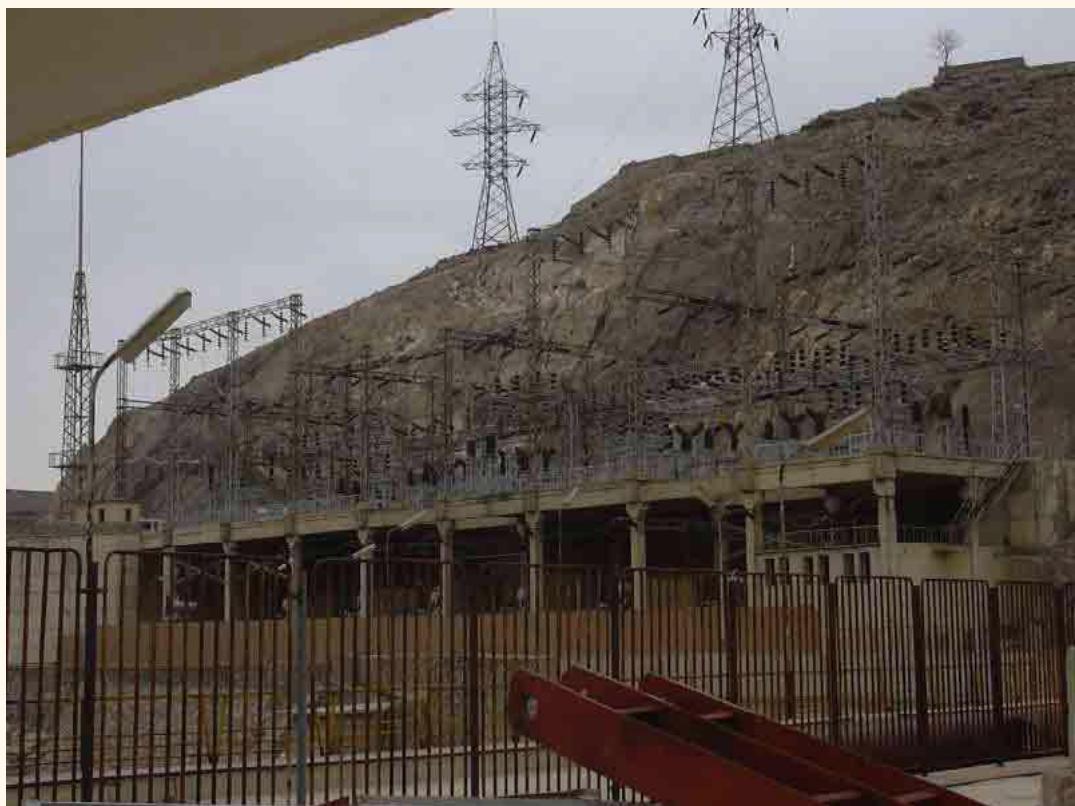
د غالى بنه جنس، زموږ د هېواد د صادراتو ستر او مهم قلم جوروسي چې هند، پاکستان، اروپا، روسيې او امریکا ته صادربرې.

فلزکاري

زمور د هېواد پښگران له اوسيپني خخه د کرکيلې، ترکانۍ او د کورونو د اړتیا وړ وسایل جوروسي. د دي وسایلو په منځ کې د کابل د دانا د پښگرانو یوم او د چاريکارو او لغمان د حیدر خانیو د پښگرانو چړې شهرت لري. زموږ د هېواد فلزکاران د موټرو په ترميم، دروازو، کټارو او اوسيپني زینو په جورپولو او د ودانیو په سیم کارولو کې شهرت لري.

ب - په افغانستان کې ماشیني صنایع

افغانستان د ماشیني صنایعو له نظره د مخ پر ودې هپوادونو له ډلې خخه دي. د ماشیني صنایعو بنست لومړي څل د امیر شیرعلي خان په دوره کې کېښودل شو. د امير عبدالرحمن خان په دوره کې دوه صنعتي فابريکې د ماشين خاني او وړي او بدلوا د فابريکو په نامه تاسيس شوي چې د هغه تولیداتو د عسکري قطعاتو اړتیا پوره کوله. د افغانستان د نورو مهمو ماشیني صنایعو په لر کې کولاي شود کابل جنګلک فابريکې، د بغلان بوري جورولو فابريکې، د کندز د سپین زر غوري، د مزارشریف د کود او برق کارخانه، د سمنتو فابريکې، د اویو د بربندا د دستګاوو، لکه: نغلو، سروسي، درونې، ماهېپر، کجکي او ګرشك نومونه واخلو.

د افغانستان سوداګری

ستاسو په نظر سوداګری د اقتصاد په وده کې خه رول لري؟

د هره پواد پرمختگ د کورنيو تولیداتو په زیاتوالی او چولنو پوري اړه لري. په هره اندازه چې تولیدات ډول او صادرات زیات وي په همغه اندازه یو هبواډ په خان بسیا او خلک یې په هوسيای او آرامتیا کې ژوندکوي او د پیسو ارزښت او قدرت یې زیاتوالی مومي.

له څلواکۍ خخه وروسته په ۱۲۹۸ هـ ل کې زموږ په هبواډ کې پر سوداګری باندې خارنې ته پاملننه وشهو. افغاني استازې مسکو، لندن، برلين، انقرې او تهران ته ولپرل شول، ترڅو په سوداګرۍ کې آسانتیاوې منځ ته راشي او د افغانستان صادرات په زیاته اندازه بهرته صادر شي. زموږ د هبواډ صادرات په لومړۍ درجه کې حيواني محصولات، لکه: وړۍ، پوستکې، کولمې، دقره قل پوستکې، غالى، ټغرونه او په دویمه درجه نباتي محصولات، لکه: تازه او وچې مېوې همدارنګه قيمتي ډبرې او طبی نباتات دي چې بېلاپلو هبوادونو ته صادرېږي.

د تولګي فعالیت

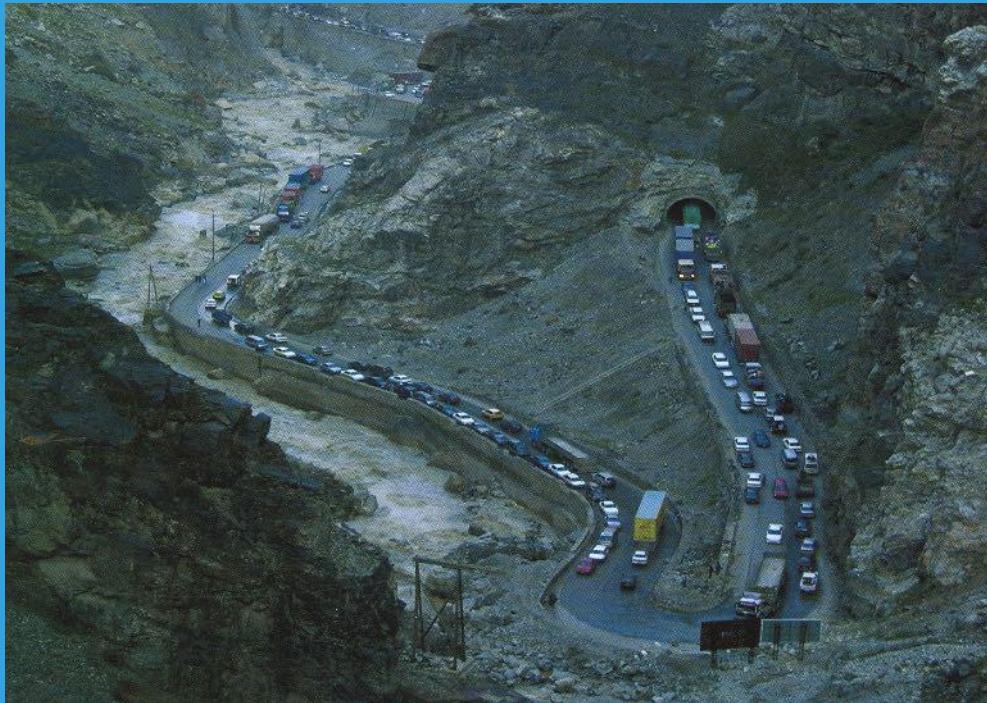
زده کونکي دې په بېلاپلو ډلو ووبشل شي، هره ډله دې د لاسي يا ماشيني صنایعو پريوه ډول باندې سره بحث وکړي او پایله دې څلوا ټولګیوالو له وراندې کړي.

پوښتنې

- ۱- صنعت تعريف کړئ.
- ۲- د غالى او بدلو صنعت د هیواد په کومو سیمو کې ډېر رواج لري؟
- ۳- د افغانستان د غوره ماشيني صنایعو نومونه واخلئ.
- ۴- د هبواډ اقتصاد خه وخت وده کولای شي؟
- ۵- د افغانستان د غوره صادراتي محصولاتو نومونه واخلئ او کومو هبوادونو ته صادرېږي؟

له تولګي خخه بهر فعالیت

ستاسو په ولايت کې کوم لاسي او ماشيني صنایع رواج لري؟ په اړه یې څل معلومات راټول او د جغرافي په راتلونکي درسي ساعت کې یې په تولګي کې بيان کړئ.

د چې مواصلاتي لاره

ستاسو په نظر لاري او د ورپلو او راولپلو وسایل د خلکو په ژوند کې خه اهمیت لري؟

لاره

لاره یوه ارتباطي وسیله ده او د یوه هپواد په اقتصادي، ټولنیز او فرهنگي پراختیا کې مهم عامل شمېرل کېږي. د لارو روں د کلتور او تمدن په پراختیا او د قومونو او ملتونو په نزديوالی کې زیات ارزښت لري. لاره د شتمنيو د زیاتیدو وسیله ده، کرنیز او صنعتي تولیدات د لارو په وسیله له تولیدي سیمې خخه لګښتی سیمې ته رسول کېږي.

د افغانستان مواصلاتي لاري په دریو برخو ویشل کېږي:

۱- چې لارې ۲- هوایي لارې ۳- د اویو لارې

په افغانستان کې ډول، ډول موټرونه په سرکونو او ډول الوتکې په هوایي کرسنو کې د خلکو او مالونو د لېردو لوپاره فعالیت کوي. په افغانستان کې د موټرو د بېلاپلوا ډولونو له واردولو خخه د معخه، زموږ په ھیواد کې کورني او بهرنې سوداګریز مالونه د حیواناتو، لکه: اوین، آس، اوکچرو د

کاروان په وسیله ترسره کيده. کله چې د امير حبيب الله خان په دوره کې موږ هپواد ته وارد او ډول ډول بارورونکي او ګرندې موټرونې زموږ په هپواد کې زیات شول او د سرکونو جوړول هم پیل شول. نو له هغه وخته تر او سه پوري د (۱۵۰۰۰) کيلو مترو نه زیات د موټر د تګ سرکونه جوړشوي چې کابو نیم ې پاخه او کانکريتی دی او نور سرکونه ې خامه دی چې د هپواد بېلاپلې سیمې سره نسلوی. په افغانستان کې د سوداګریزو مالونو لېړدونه د سرحدی بندرونو له لاري، لکه: تورخم، سپین بولدک، اسلام کلا، تورغندي او د آمو د سیند د غارو بندرونو تاشګذر، شيرخان بندر، حیرتان او کلفت نه کېږي.

دا سرکونه او لوپي لاري د کرنیزو، صنعتي او د سوداګریز مالونو د پراختيا سبب ګرځدلې چې د سویلي او منځني آسیا د هپوادونو ترمنځ اړیکې ټینګوی.

د مهمو سرکونو جدول چې کابل د هپواد له بندرونو او ولاياتو سره نسلوی (اضافې معلومات)

شماره	سرکونه	وائپن په کیلومتر
۱	کابل - کندهار	۴۸۳
۲	کندهار - هرات تورغندي	۶۷۹
۳	هرات - اسلام کلا	۱۲۴
۴	کندهار - سپین بولدک	۱۰۴
۵	کابل - تورخم	۲۳۱
۶	کابل - شيرخان بندر	۴۰۵
۷	پلخمرۍ - مزار شريف - شېرغان	۳۶۰
۸	کابل - ګردیز	۱۳۲
۹	ګردیز - خوست	۱۱۷

هوايي حمل او نقل

د الوتکو کورني او بهرنۍ الوتنې د خلکو په ژوند کې خه اهمیت لري؟

د کربنبو هغه تګلوري چې الوتكې يې په فضاکې له یوه بناره تر بله بناره پوري و هي هوايي لاري او هوايي کربنې ورته ويل کېږي. الوتكه د مسافرت ډېره چېکه او آرامه و سيله ده چې مسافران، قيمتي او نازک سوداګرېز توکي په کم وخت کې نورو لپري او نيزدې سيمو ته وري. په ۱۲۹۸ هـ لمريز کې وروسته له دي چې د هېواد خپلواکي ترلاسه شوه د آلمان او روسيې له هېوادونو خخه الوتكې و پيرودل شوي او لوړنې هوايي ډګر د کابل د بنار په خواجه راوش کې جور شو. اوس ډول، ډول ملکي او پوځي الوتكې د هېواد په دنه او بهر کې د مسافرينو او سوداګرېزو مالونو په لېردولو، الوتو او فعالیت بوختې دي.

کورني الوتنې له کابل خخه ولايتونو او هغو سيمو ته ترسره کېږي چې هوايي ډګرونې پکې جور شوي دي. بهرنۍ الوتنې له کابل نه اسلام آباد، نوي ديلي، تهران، دوبى، شارجي، اورمچي، فرانکفورت او له نومورو بنارونو خخه بيرته کابل او کندھار نړيوالو ډګردنو ته ترسره کېږي. د کابل د خواجه رواش میدان کانكريتي او د کندھار میدان قير شوي دي. وروسته د ننګرهار، کندز، مزارشريف، هرات او پکتيا هوايي ډګرونې جور شول. د هېواد په بېلاپلې سيمو کې نور هوايي ډګرونې خام دي. وروستي هوايي ډګر په ۱۳۷۶ هـ ل کې په باميانيو کې د (شييرتو) په نامه جور شوي دي.

په هوايي ډګردنو کې الوتكې، د الولو کربنې (Runway)، ترمinal، مخباراتي وسيلي، نقلېه وسائل د الوتکو زينه، هوټل، د مسافرينو خونې او فني او مسلکي پرسونل شته دي.

د آريانا ملي هوايي شرکت په ۱۳۳۳ هـ لمريز کال کې چې په سلوکې ۵۱ پانګه يې د افغانستان ملي پانګه او په سلوکې ۴۹ يې د انديمار د کمپني په پانګې چې وروسته يې خای پان امريکن ونیو (داريانا افغان الوتنه) په نامه جور شو. په لوړپو کې د اکوتا ډوله الوتكو چې د دېرش تنو ظرفیت يې درلود په

کورنیو او بهرنیو ډگرونو کې یې کارپیل کړ. وروسته بل ملي شرکت (د باختر افغان الوتنې) په نامه جوړ شو چې اوس فعالیت نه لري. زمور په هبوداد کې اوس ځینې خصوصي هوایي شرکتونه هم فعالیت لري.

د تولګي دنه فعالیت

زده کونکي دې په دوو بېلا بلو ډلو ووبشل شي، هره ډله دې د چې او هوایي لارو څخه پر یوې باندې بحث وکړي او پاپله دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

- ۱- د لارو اهمیت بیان کړئ؟
- ۲- افغانستان ته د موږو له واردې دو نه مخکې کورنۍ او بهرنۍ سوداګرۍ د خه شي په وسیله ترسره کېلده؟
- ۳- له هوایي کربنو څخه مقصد خه دی؟
- ۴- د کابل نه د الونکو الوتنې کومو کورنیو او بهرنیو بشارونو ته کېږي؟

له تولګي څخه بهر فعالیت

دلغتونو او اصطلاحاتو عدلونه د الفباد اړوندو تورو سره په خپلو کتابچوکې ونبسلوئ او وېي ولیکې.

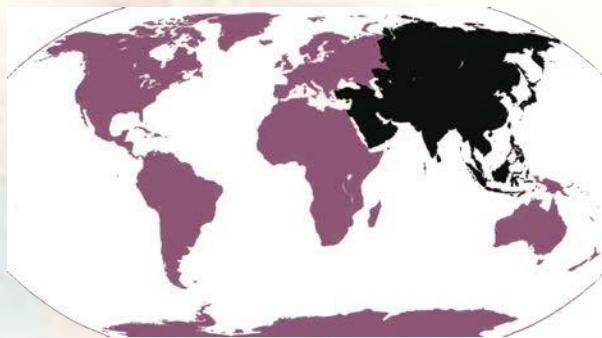
الوتكه	الف	په دریو برخو د چې، هوایي او د اویو لارو ویشل شوي دي.
موټر	ب	د موټر له وارديدو او سرک جورو لو نه مخکې سوداګرېز مالونه د حیواناتو په واسطه، لکه: اوین، آس او کچر له یوه خایه بل خای ته وړل کیده.
د خارویو کاروان	ج	په سرک تګ او راتګ کوي خلک او مالونه لېردوی.
د افغانستان بندونه	د	په هوایي الوتنو کې مسافرین، نازک او قیمتی مالونه په کم وخت کې په آرامه توګه له یوه خایه بل خای ته لېردوی.
لاري	هـ	د کرنیزو، صنعتي او سوداګرېزو مالونو د ودې او د سویلي او منځنۍ آسيا په منځ کې اړیکې ټینځوی.

د څېرکي لنډیز

- افغانستان غرنۍ هېواد دی چې د آسيا د لوېي وچې په سویل کې د (۶۵۲۰۰۰) کیلومتره مریع په پراخواли سره پروت دی.
- د افغانستان دریمه برخه خاوره غرنۍ ده او خینې برخې پې هواري دي.
- د افغانستان یوڅه برخه خاوره د مارګو، سیستان، بکوا او داسې نورو دښتو نیولې ده.
- افغانستان د جغرافیایي موقعیت او طبیعی جوربست له نظره په شپړو اقليمي سیمو صحرایي، غرنۍ، مونسون، مدیرانه يې، ستپې او توندرا باندې ويشنل شوی دي.
- د افغانستان د غردونو غوره لرونه هندوکش، د بابا غر، سفید کوه، تور غر او سپین غر دی چې د کانې توکو د لویو زبرمو لرونکي، د ډپرو سیندونو سرچينه او د هېواد پر آب و هوا ډېره اغیزه لري.
- د افغانستان سیندونه په پنځو اویه لرونکو حوزو کابل، آمو، هلمند، هربرود او تړلو حوزو باندې ويشنل شوی دي.
- د افغانستان ډپر او بد سیند د هلمند سیند دی چې د بابا د غره له لوپدیخو لمنو خخه سرچينه اخلي او لوپدیخ لور ته بهېږي.
- د هربرود سیند د افغانستان او ایران ترمنځ له اسلام کلا خخه د ذوالقار تر سیمې پوري طبیعی پوله جوړوي.
- د افغانستان په خینو برخو کې چې تړلې حوزې لري جهبلونه منځ ته راغلي دي، لکه: د سیستان هامون، د شیوا جهیل، د زرقول جهیل، د امير بند او د غزنې ولاړې اویه.
- افغانستان یو پراخه هېواد دی چې د وګرو ویش پې په ټولو څایونو کې یوشان نه دي، ختيځي سیمې د نفوسو نه ډکې او سویل لوپدیخې او مرکزې سیمې پې کم نفوسه دي.
- افغانستان کرنيز هېواد دي. ډپر مهم حاصلات پې غنم، وریجې، جوار، اوریشې او نور دي.
- جغرافیایي موقعیت او طبیعی خانګړنو ته په پام سره په افغانستان کې صنعتي او طبی نباتات لکه: پنډه، چغندر، گني، زعفران، خوره وله، سپیرکې، بادیان او نور په کې وده کوي.
- د خارویو ساتل، د افغانستان له متابوو خخه یوه مهمه سرچينه ده چې پسونه، وزې، د قره قل پسونه، غواکاني او نور پکې شامل دي.
- افغانستان بېلابېل کاتونه، لکه: او سپنه، مس، سره زر، سپین زر، قيمتي ډېږي، سرب، جست، مالګه او سلفر لري.
- افغانستان د سون بیلابیل کاني توکي، لکه: د ډپرو سکاره، نفت او طبیعی ګاز لري چې د هیواد د افصاد په ودې او پرمختبا کې مهم رول لري.
- په افغانستان کې صنایع په دوو برخو لاسي صنایعو (د غالې او بدل...) او ماشیني صنایعو (د کابل جنګلک فابریکه او ...) ويشنل کېږي.
- په افغانستان کې ډول ډول موټونه پر سرکونو او وچو لارو کې او راز، راز الوتكې په هوایي کربوکې د مسافرينو او سوداګرېزو مالونو د لېردولو لپاره فعالیت کوي.

درييم خپرکي

د آسيا لويء وچې

د دې خپرکي موخې

له زده کوونکو خخه هيله کېري چې د دې خپرکي له ويلو وروسته:

- په نړۍ کې د آسيا د لوېي وچې له موقعیت سره بلد شي.

- د آسيا طبیعی جغرافیې په اړه معلومات پیدا کړي.

- د آسيا له بشري جغرافیې سره بلد شي.

- د آسيا د لوېي وچې اقتصادي جغرافیې سره بلدشي.

- د آسيا د لوېي وچې د حمل او نقل په اړه معلومات پیدا کړي.

- د آسيا د لوېي وچې له سیاسي جغرافیې سره بلد شي.

- د آسيا د لوېي وچې له اقلیم سره بلد شي.

- د آسيا په لويء وچه کې د اقتصادي شتمنيو په اړه معلومات پیدا کړي.

- د آسيا د لوېي وچې له مهمو سيندونو، سمندرګيو او جهيلونو سره بلد شي.

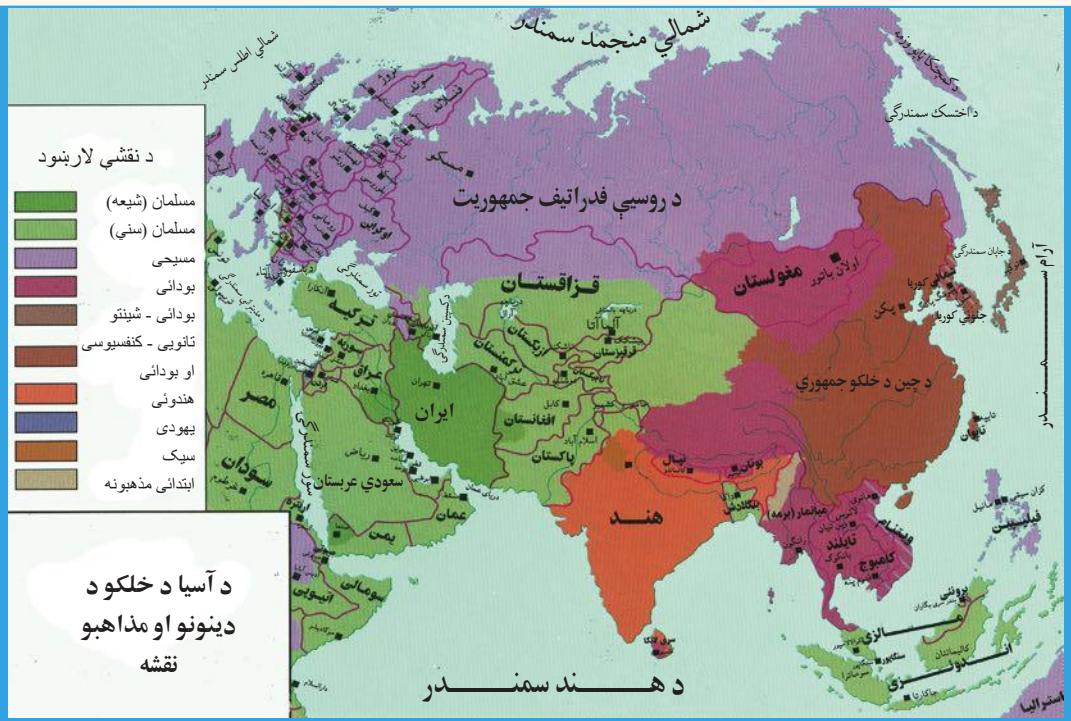
له زده کوونکو خخه هيله کېري چې د دې خپرکي په لوستلو سره لاندښيو
مهارتي موخو ته ورسپېري:

- د آسيا د لوېي وچې انځورول او په هغې کې د سرحدونه، سمندرګي، مهم سيندونه،
جهيلونه، غرونه او داسې نور په نښه کړاي شي.

- د آسيا د لوېي وچې د نقشې پرمخ طبیعی شيان وښودلای شي.

- د سپینې نقشې پرمخ سرحدونه، سمندرګي، مهم سيندونه، جهيلونه او غرونه په نښه کړاي شي.

د آسیا د لوېي وچې موقعیت او خلور خواوې

د آسیا د خلکو د
دینونو او مذاهبو
نقشه

د آسیا لوېي وچې زیاته برخه په ختيغ او شمالی نيمه کره کې موقعیت لري. د آسیا لوېي وچه د ختيغ طول البلد د ۲۵ درجو او د لوپدیغ طول البلد د ۱۷۰ درجو په منځ کې، د جنوي عرض البلد د ۱۰ درجو او د شمالی عرض البلد په ۸۰ درجو کې پرته ده. پراخواли یې ۴۴، ۲ میليونه کیلومتره مریع دی. د آسیا د لوېي وچې په شمال کې کنګل شوی شمالی سمندر، جنوب خواته یې د هند سمندر او ختيغ خواته په آرام سمندر پروت دی. لوپدیغ خواته د آسیا او اروپا د لوېي وچو په منځ کې د اورال غرونه، د اورال سیند، د کسپین سمندرگی، تور سمندرگی او د باسفورس آبنا جوره وي. د جنوب لوپدیغ خواته سور سمندرگی او د سویز کanal آسیا له افريقا خڅه بېلوي. د شمال ختيغ خواته یې د بېرنګ آبنا آسیا د امریکې له لوېي وچې نه جلاکوي.

د آسیا او اروپا لوېي وچې یوځای د یوریشیا په نامه هم یادوي. خرنګه چې خلکو د آسیا او اروپا او افريقا دریو لوېي وچو په اړه له پخوا خڅه معلومات درلودل، نو ځکه د لرغونی نړۍ په نامه هم د

هغۇ يادونە شوې ۵۰.

د آسيا لوبى وچە درى لوبى تاپو وزمى لرى چې هغە دا دى: د عرسستان تاپو وزمه، د هند تاپو وزمه او د هند و چىن تاپو وزمه. پە دى لوبى وچە كې د نپى چې لورى خوكى پرتى دى. د آسيا لوبى وچە د لرغونو تەمدۇنۇ او دىنۇنۇ زانگۇ دە. د نپى خلک آسيا دكلىي، آشور او بابل د لرغونو تەمدۇنۇ سره پېتىي. دكتىپى ور او تارىخي آثار، لكە: پە مكە معظىمە كې د كعبى خونە او د اسلام د ستر پىغمەر حضرت محمد ﷺ زىارت پە مەيدىنە منورە كې چې اھمیت لرى. حضرت آدم او بىي حوا عليهما السلام پە آسيا كې ژوند كاوه. د الله پاك لوى او مەم دىنۇنە لكە: د اسلام مقدس دين، د عيسىویت او يەھودىت دىنۇنە او لوى ائىنۇنە لكە: بودىزم، كنفيسوس او نور پە دى لوبى وچې كې منخ تە راغلى دى.

د ۋولگىي فعالىت

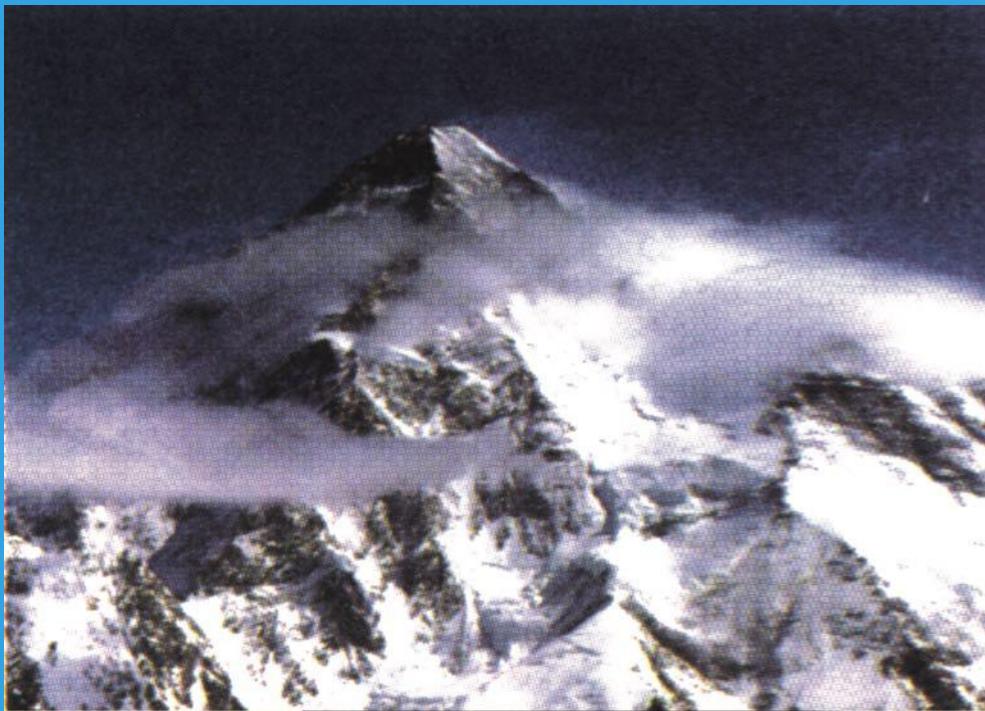
زىدە كۈونكىي دى پە بېلاپلۇ دلو ووبىشلىشى، ھەر دە دى ۋولگىي پە منخ كې د آسيا جغرافىيابى موقعيت، شاوخوا سەمندرىونە، كانالونە، آبناڭانى او تاپو وزمى د نقشبى پرمەخ وېنىي.

پوبىتنى

- ۱ - د آسيا دلوبى وچې د شاوخوا سەمندرىونۇ نومونە واخلى؟
  - ۲ - تىش خايىونە پە مناسبو كلمو سره ڈك كرپى:
- الف - د ..... غرونە د آسيا او اروپا د لوبى وچو پە منخ كې طبىعى سەرحد جورۇي.
- ب - د ..... سەمندرگى او ..... كانال آسيا له افريقا نە بېلىي.
- ج - د ..... آبنا آسيا د امرىكا لە لوبى وچې نە جلاڭى.
- ۳ - د آسيا د درىيە تاپو وزمو نومونە واخلى.

لە ۋولگىي خەخە بەر فعالىت

زىدە كۈونكىي دى د آسيا د لرغونو تەمدۇنۇ او بېلاپلۇ دىنۇنۇ پە اړە معلومات را غونە كېي او پە راتلونكىي درسي ساعت كې دى پە ۋولگىي كې واوروبي.

د همالیا غر

د آسیا د غرونو په اړه خه پوهېږي؟

د آسیا لویه وچه لور غرونه، لورې سطحې او پرانځي دښتې لري. د آسیا تولې لرغونې برخې د جیولوژۍ په دویمه دوره کې د یوه لوی سمندر تر او بولاندې وي او د تیتس په نامه یادېدلې چې د اړال او بالخاش جهیلونه او د کسپین او تور سمندرګۍ، د تیتس د سمندر د پاتیشونې برخه ده. اوس د تیتس سمندر له منځه تللى او د هغه پرڅای د آسیا لویه وچه پرته ده. د آسیا د لورې وچې غرونه د پامیر له لورې برخې نه پیل شوي، ختيئ خواته د چین ترختیئ د سایبریا تر جنوب ختيئ او لوپدیئ خواته د ترکیې تر آخره پورې پراته دي.

د آسیا دېر جگ غرونه د هند په شمال کې د همالیا غرونه دي چې له ختيئ خخه مخ پر لوپدیئ پراته دي. جګه خوکه یې د ایورست په نامه یادېږي چې د سمندر له سطحې خخه ۸۴۸ متره لوروالی لري. د همالیا د غرونو لوپدیئ خواته په افغانستان کې د هندوکش غرونه، په ایران کې د البرز او زاګروس غرونه، فقفاز غرونه او په ترکیه کې د پونتیک او اناتولی غرونه پراته دي. همداراز ختيئ خواته د چین په شمال کې د ټیانشان او د ټایی لور غرونه دي. د مغولستان، تبت، گوکی او پامیر لورې برخې چې د آسیا د

لوبی و چې په منځنۍ برخه کې پرتې دي، د آسيا ټپره لويه جګه سطح جوروی. همداراز د آسيا لويه وچه پراخې دښتې لري چې هغه دادي:
د مغولستان دښتې، د ایران دکویر او لوت دښتې، د سورې او عراق دښتې او په عربستان کې درې
الخالي دښتې:

د ټولګي فعالیت

زده کونکي دې په بېلاپلو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د آسيا د طبیعی شیانو له جملې خخه یو، لکه: غرونه، دښتې، جهیلونه او د تیتس له سمندر نه پاتې سمندرګی او د آسيا لوړې سطحې د نقشې پر مخ وښي.

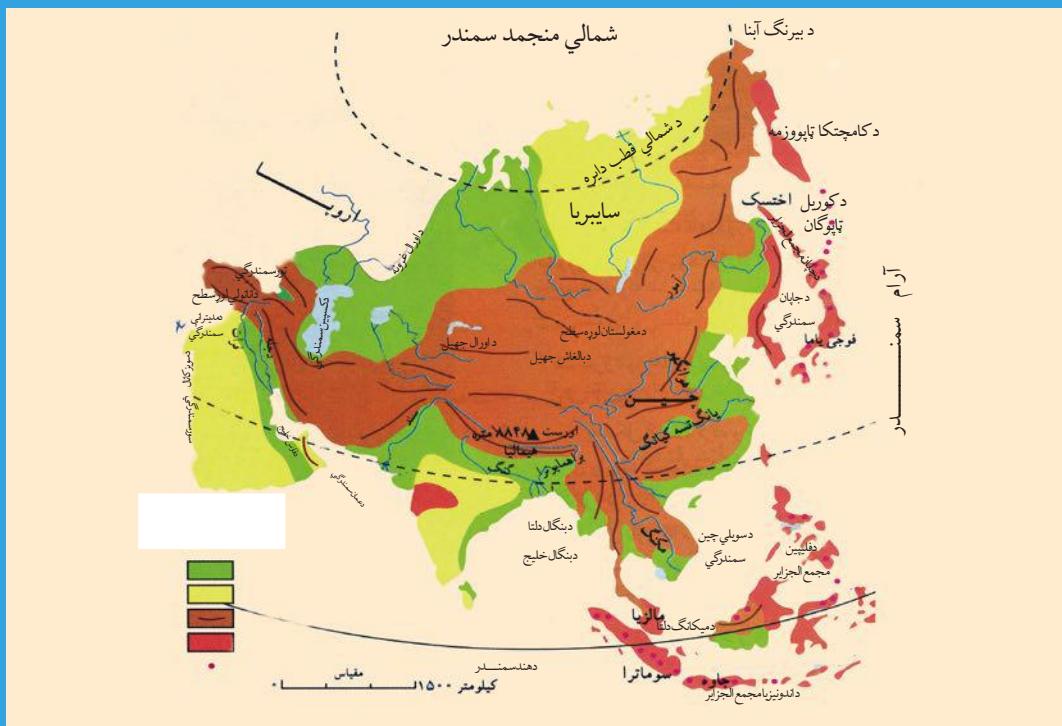
پونستني

- ۱ - د هندوکش د غرونو لوړي په کوم هېواد کې ده؟ او کوم لورته غڅدلې ده؟
- ۲ - د هماليا غر د آسيا په کومه برخه کې پروت دی او جګه خوکه پې خومره لوړوالی لري؟
- ۳ - د ایران او ترکیې غرونه په خه نامه یادېږي او کومو خواووته پرانه دی؟
- ۴ - د تیتس سمندر په کوم خای کې و او خه نښه پې پاتې ده؟
- ۵ - د آسيا د دښتو نومونه واخلي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

زده کونکي دې د یوه چوکاټ په منځ کې د پامير لوړه سطح په نښه کړي، وروسته دې د آسيا د غرونو نومونه ولیکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې په ټولګي کې ولولي.

د آسیا د لویې وچې د سیندونو په اړه خه پوهېږي؟

که خه هم د آسیا په لویه وچه کې پراخې دښتې پرتې دي، خلک د اویو د نشتولی له امله له ستونزو سره مخامنځ دي، خوبیا هم د آسیا لویه وچه پېر سیندونه لري. د آسیا سیندونه د بهير له مخې چې سمندرونو خواته روان دي په خلورو حوزو وپشن کېږي.

۱ - هغه سیندونه چې د سایبریا د جنوب له غرونو څخه سرچينه اخلي او له سویل څخه مخ پر شمال بهيری او شمالي کنګل سمندرته ور توپېږي او له لوپېږي نه مخ پر ختيغ دا دي: د ۰b اوپ، ینسى او لينا سیندونه. د ۰i سیندونو او به کله، کله شمالي کنګل شوي سمندر ته نژدي کنګل وهی.

۲ - هغه سیندونه چې د آسيا ختيغ خواته ئې دا دي: د آمور سیند چې د مغولستان له شمالي غرونو څخه سرچينه اخلي او د ولادۍ واستوک بندر ته نژدي د اخوتسک سمندرگي ته توپېږي. د هوانګهه سیند چې د منځني چین له غرونو څخه سرچينه اخلي او د چيھلي په خلیج کې چې د کوریا د خلیج په لوپېږي کې پروت دی، توپېږي.

د میکانګ سیند چې د سویلی چین له غرونو خخه سرچینه اخلي او د کمبودیا په سویل کې د سویلی چین سمندرګي ته توپېږي.

۳ - هغه سیندونه چې د آسيا له ختیع نه لوپیدیع ته د هند د سمندر، سمندرګيو، د عربو سمندرګي او د فارس خلیج ته توپېږي دا دي:

ایراوادی له میانمار خخه د مارتباڼ خلیج ته توپېږي. د ګنگا سیند چې هندیانو ته سپیڅلی دی او د بنګله دېش په خنګ کې د بنګال خلیج ته توپېږي. د سند سیند چې د عمان په سمندرګي کې توپېږي د کارون سیند او د دجلې او فرات سیندونه چې شط العرب (اروند رود) جورپوي او وروسته د فارس خلیج ته ورتوپېږي.

۴ - هغه سیندونه چې د آسيا په داخلی جهیلونو کې توپېږي دا دي:
آمو (جیحون) او سیردريا (سیحون) چې د اړال په جهیل کې توپېږي. د اورال سیند چې د آسيا او اروپا په سرحد کې بهېږي د کسپین په سمندرګي کې توپېږي.

د ټولګي فعالیت

زده کونکی دې په خلورو ډلو ووپشل شي، هره ډله دې له پورتنيو سیندونو خخه په یوه باندې په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د نقشې پرمختګ دې مطلب په ټولګي کې بیان کړي.

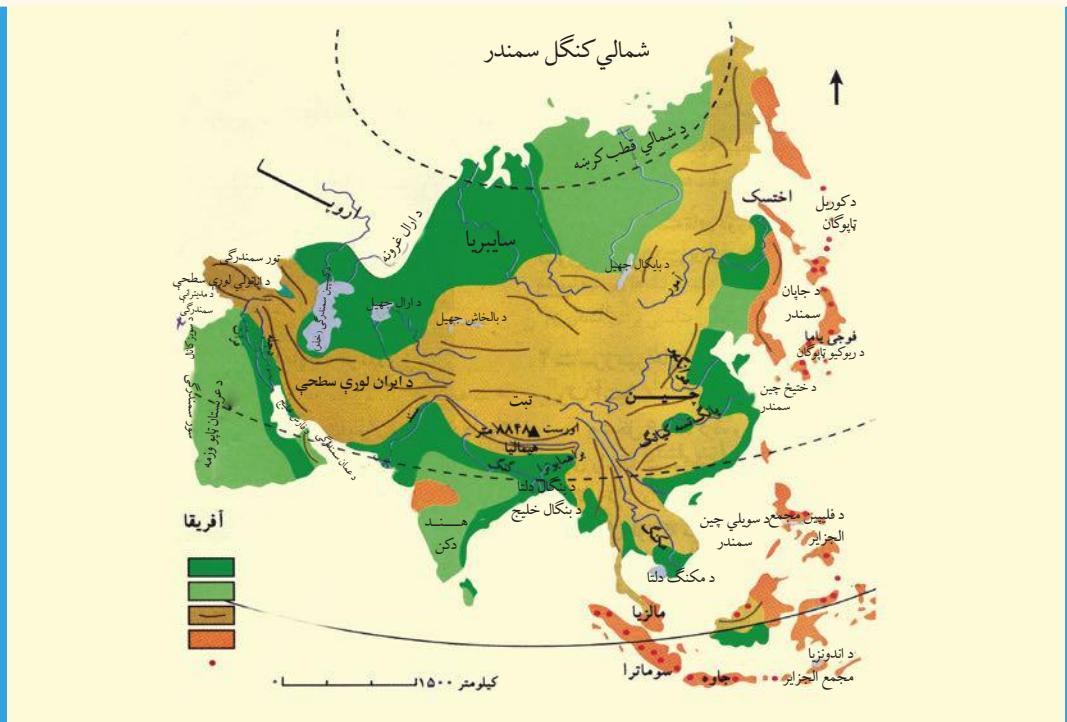
پوښتنې

- ۱ - د آسيا سیندونه په خو برخو وپشل شوي دي؟
- ۲ - د آسيا د شمالی برخی د سیندونو نومونه واخلي.
- ۳ - هغه سیندونه چې د اړام سمندر، سمندرګيو کې توپېږي نومونه یې واخلي.
- ۴ - هغه سیندونه چې په بنګال خلیج او عربو سمندرګي کې توپېږي نومونه یې واخلي.
- ۵ - د افغانستان کوم سیند په اړال جهیل کې توپېږي؟
- ۶ - هغه سیندونه چې د فارس په خلیج کې توپېږي نومونه یې واخلي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

له سیندونو نه خه ګټه اخلو؟ په دې اړه یوه مقاله ولیکۍ او په راتلونکي درسي ساعت کې یې په ټولګي کې ولولې

د آسیا د لویه وچې جهیلونه، سمندرگی او خلیجونه

آیا پوهېږي چې د آسیا به لویه وچې کې کوم ستړ سمندرگی او جهیلونه موقعیت لري؟

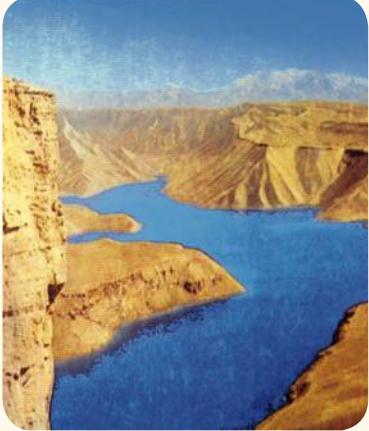
د آسیا مهم جهیلونه اکثراً د روسیې په سایبریا، چین، قزاقستان، منځنی آسیا، سهیل ختيغ او لوپدیغ آسیا کې پراته دی چې مهم بې دا دي:
په سایبریا کې د بایکال جهیل چې د انګارا د سیند په اوږدو کې منزالی اویه لري، اعظمي اوږدوالی یې ۷۰۰ کیلومتره او سورې ۱۳۰ کیلومتره دی.

د خانکا جهیل د چین په ختيغ کې، په قزاقستان کې د بالخاش او ارال جهیلونه نامتو دي.
په قرغزستان کې د بسيک کول جهیل مشهور دي.

په افغانستان کې د چقمقتین او شیوا جهیلونه، د امیر بند، د غزنی ولاړې اویه او د سیستان هامون جهیل دېر مشهور دي.

د ایران په لوپدیغ کې د ارومیه جهیل مشهور دي.
په ترکیه کې د وان جهیل نامتو دي.

د سون کاری جهیل د شمالی کوريا په شمال کې، لوټ نور او یو شمېر زیات نور جهیلونه چې توریستي زیاتې منظرې لري مشهور دي چې هر کال یو شمېر سیلاتیان د هغو جهیلونو لیدو ته ورځي.

آیا د آسیا د لوپی و چې د خلیجونو په اړه معلومات لري؟
د آسیا سواحل پری کړي او تاوراتاو خایونه زیات لري، له دې امله د
سواحلو په شاخواکې یې زیات خلیجونه لیدل کېږي چې ځینو یې د بېړي
چلولو لپاره بنه لاره هواره کړي ۵.
د آسیا د شمالی سواحلو خلیجونه: ډېر مشهور یې د اوښت خلیج دی، خو
واړه نور کوچنی خلیجونه هم لري.

د ختيحې آسیا د سواحلو خلیجونه: د کرونوتسکي خلیج او نور.
د آسیا د سوبلي سواحلو خلیجونه: د سیام خلیج، د بنگال خلیج، د
فارس خلیج، د عدن خلیج او نور.

د آسیا لوپدیخ ساحلي خلیجونه: کوچنی خلیج د عقبې د خلیج په نامه یادېږي.
لوی او واړه سمندرګي هم په آسیا کې لیدل کېږي. د کسپین سمندرګي د آسیا په دنه کې چې د آسیا
د لوپی و چې په دنه کې ډېر لوی سمندرګي دی.

د آسیا د ختيح سمندرګي: د بیرنگ سمندرګي، د اخوتسک سمندرګي، د جاپان سمندرګي، ژپ
سمندرګي او د ختيح چین سمندرګي دی.
د آسیا د سوبيل سمندرګي: د ختيح چین سمندرګي، د جاوا سمندرګي، د اندامان سمندرګي، د
عربو سمندرګي او د عمان سمندرګي چې زیات سوداګریز اهمیت لري.
د آسیا په لوپدیخ کې سور سمندرګي د ډېر اهمیت وړ دی.

د ټولکي فعالیت

زده کونکي دې په دریو ډلو ووپشل شي، لوړۍ ډله دې د آسیا جهیلونه، دویمه ډله دې د آسیا خلیجونه او
درېیمه ډله دې د آسیا سمندرګي په هغه نقشه کې چې ډېرلکي مخې ته څېړلې ده وښي.

پونښنې

۱ - د آسیا د ختيح د دریو سمندرګيو نومونه واخليء.

۲ - د جاپان سمندرګي کوم هپوادونه سره بیلوی؟

الف - ترکیه او سوریه   ب - جاپان او کوریا

۳ - د کسپین سمندرګي د آسیا په کومه برخه کې پروت دی؟

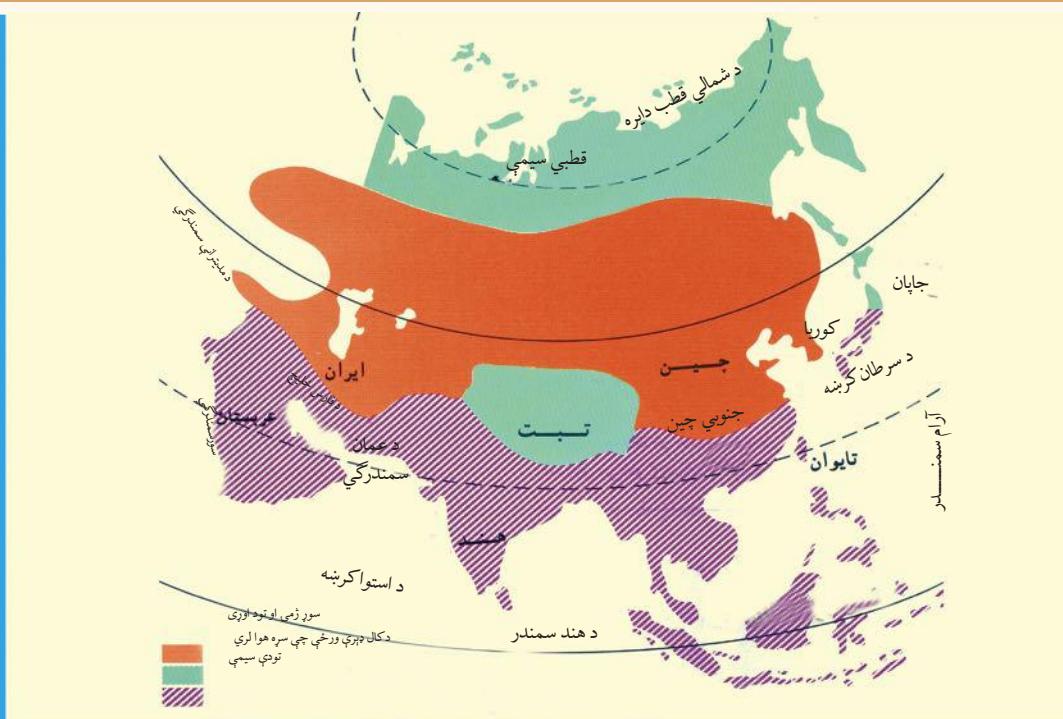
الف - ختيح   ب - لوپدیخ   ج - شمال   د - سوبيل
ه - منځنۍ

۴ - ولې د آسیا د سواحلو په خنګ کې ډېر خلیجونه شته دي؟

له ټولکي خخه بهر فعالیت

هر زده کونکي دې د آسیا نقشه انځور کړي او په هغه کې دې د مهمو سمندرګيو او خلیجونو نومونه ولیکي.

د آسیا د لوپی وچې اقلیم

د آسیا د لوپی وچې اقلیمی نقشه

آیا پوهېږئ چې د آسیا اقلیم د دې لوپی وچې د خلکو په ژوند باندې خه اغیزه لري؟

آسیا دېره پراخه او لویه وچه ده. د استوا له سیمې خخه ترشمالی قطبه او له ختيئ نه تر لوپدیع پورې بېلاپلې اقلیمې سیمې لري. له دې امله چې د آسیا په لویه وچه کې نباتي پیداوار، خنګلونه، دکورونو او جامو ډولونه بېلاپل او راز راز دی، د آسیا راز راز اقلیم په لاندې توګه دی:

۱ - د قطبی او يچالی سیمو اقلیم

د آسیا د لوپی وچې د شمالی سواحلو په اوپدو کې د شمالی عرض البلد له $\frac{1}{3}$ درجو خخه تر ۸۵ درجو پورې قطبی اقلیمي برخې پراختیا پیداکړي ده. دا اقلیمي سیمه د تندرا سیمې په نامه یادېږي. ټیپې بوټي دلته زیات دی، خاوره ېي حاصلخیزه نه ده. له کنګل او واوري نه ډک وي. تودو خه ېي دېره کمه ده چې کابو د سانتي گرد ۶۰ - درجو ته رسیږي.

۲ - د قطب لاندې اقلیم

د غې اقلیمي سیمه له ختيئ نه لوپدیع ته د سایبریا زیاته برخه نیولې ده. ژمۍ یې دېر سور او دویي ېي لېر سور یعنې د سانتي گرد ۱۸ او ۱۹ درجي دی. د ناجوګانو همېښني شنه خنګلونه په دې سیمو کې زیات دی.

۳. د سټپ د سیمې اقلیم

دا ډول اقلیم د منځنی آسیا د چین له شمال لوپدیعڅخه پیل شوی لکه د یوه کمریند په خپر تر ترکیپ پوري غنچبدلی ده. د افغانستان او ایران په ګډون د منځنی آسیا هپوادونه پکې راخي. د اوربنت اندازه یې ډپره کمه د یعنې کابو د ۱۵۰ او ۲۰۰ ملي مترو په منځ کې ده. تودوڅه یې په دوبي کې کابو ۴۰ درجې د سانتي گرید ته او د ژمي سور والي یې منفي لس او پنځلس درجو د سانتي گرید ته رسپری. ددې په خبر صحرآګانې په ایران، افغانستان، هند او پاکستان کې هم ليدل کېږي.

۴. د غربیو او لورو بروخو اقلیم

د همالیا، قراقم، تیان شان، هندوکش، البرز او زاګروس د غرو لپیو د لورو سیمو اقلیم جور کړی دی. د اوربنت اندازه یې تل د واورو په شکل وي. د غرونو دا لړۍ د آسیا د سیندونو سرچینه جورپوی.

۵. صحرایی اقلیم

د عرسستان تاپو وزمه چې د افریقاد لوپې صحرایه او بردو کې پرته ده د دوبي د تودوڅې درجه یې له ۴۵ سانتي گرید درجنونه زیاتپری او په ژمي کې شلو او پنځلس درجو ته راپېټپری. په ډپرو ګلونو کې اوربنت پکې نه کېږي. اوربنت یې کله کله ۵۰ ملي مترو ته رسپری چې هغه سېلا比 او تخریبی وي.

۶. معتدل اقلیم

کلنی اوربنت یې له ۴۰۰ ملي مترو څخه زیات وي او د ژمي منځنی تودوڅه یې له پنځلس درجنونه جګه او دوبي یې سانتي گرید ۳۰ درجو ته رسپری. د چین ټول هپواد د همالیا جنوب او د هند شمال په دې اقلیم کې شامل دي.

۷. مدیترانه یې اقلیم

د ترکیبی یوه محدوده ساحلی برخه، د عراق شمال ختیئه برخه، د کسپین د سمندرګی سویل ختیئې ساحلی برخې یوه کوچنی سیمه او د مدیترانې سمندرګی ختیئې غارې په مدیترانه یې اقلیم کې شاملې دي. دوبي یې تود او وچ، ژمي یې بارانې او معتدل دي. دستروس ونې (نارنج، مالپه، لیمو) او مدیترانه یې بوټې په دې ځای کې ډپر شنه کېږي.

۸. د استوايی سوانا اقلیم

د دوبي اوربنت یې له ۸۰۰ ملي مترو څخه زیات دي. د اورپي او ژمي تودوڅه یې زیات بدلون نه لري، د

۲۰ او ۳۰ درجو په منځ کې بدلون لري د هند و چين ټاپو وزمه او د هند د نیمې قارې زیاته برخه دا ډول استوایي سوانا اقلیم لري. جګ، جګ بوتي، میوه لرونکې او بې میوې ونې پکې شنې کېږي.

۹-۵ استوا د باراني حنگلونو اقلیم

د شرق الهند ټاپوگان، د هندوچین لوپدیئخ سواحل د بنګله دېش سویل او د شمال لوپدیئخ هند یوه برخه په دې کې شامل دي. کلنۍ اورښت یې ډېر زیات دي او په هره میاشت کې له ۵۰۰ ملي مترو

څخه زیات اورښت لري. په دې څای کې د کال فصلونه نشه، کلنۍ منځنۍ تودو خه یې د سانتي گردید ۲۵ او ۳۰ درجو په منځ کې ده. هوا یې تل توده او لمده وي. د رېړ ونې یې له مهمو پیدا وارو څخه دي.

د ټولگي فعالیت

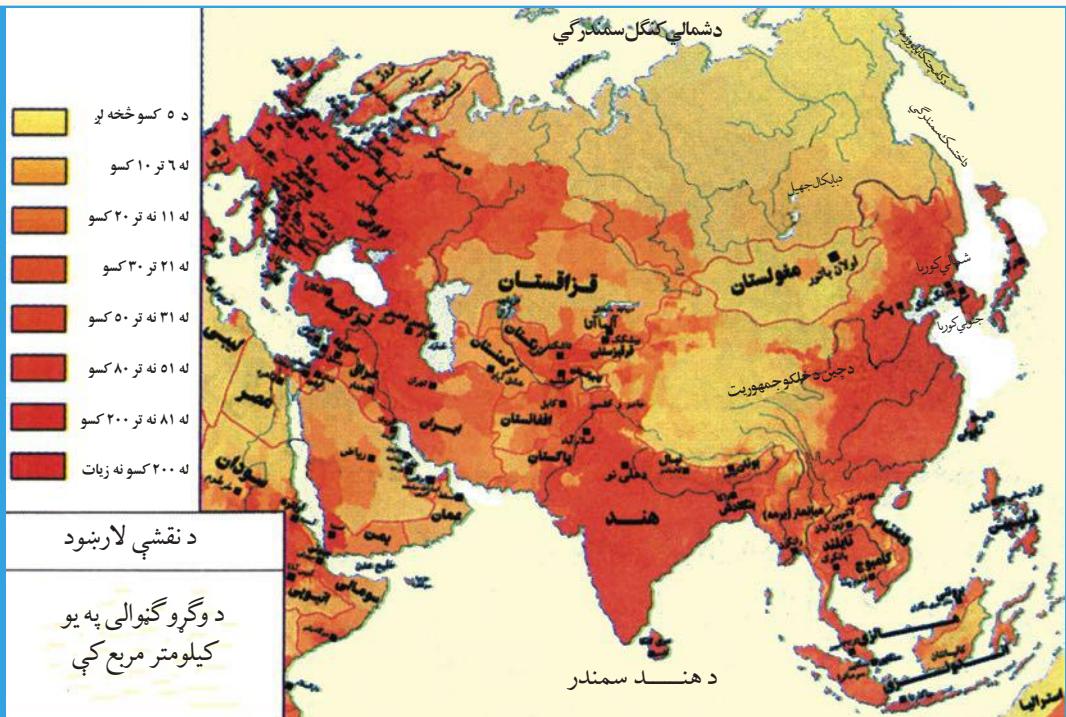
زده کونکي دې په درې ډلو ووپشل شي، هره ډله دې د آسيا د اقلیم درې سیمه تر بحث لاندې ونیسي او پایله دې خپلو ټولگيوالو ته بیان کړي.

پوبنتني

- ۱ - د تندراسیمه د آسیا کوم ډول اقلیم په سیمه کې پرته ده؟
الف - ترقطبی لاندې   ب - قطبی ساحه   ج - صحرابی   د - غربی
- ۲ - د استوايی ځنګلونو اقلیم کومې ځانګړتیاوې لري؟
الف - ډېر اوربنت د زیاتې تودوځې سره   ب - کم اوربنت او تودوځه پې له صفر نه تیټه
۳ - بنګله دېش کوم ډول اقلیم لري؟
الف - قطبی اقلیم   ب - تحت قطبی اقلیم   ج - استوايی اقلیم   د - صحرابی اقلیم
- ۴ - صحرابی اقلیم د آسیا په کومه برخه کې موجود دی؟

له ټولگي خخه بهر فعالیت

زده کونکي دې د آسیا اقلیمي نقشه رسم کړي او د ډول، ډول اقلیمونو سیمه دې په رنګونو په نښه کړي.

د آسيا د نفوسو گنوالي ته په نقشه کې خير شي. آيا ددي لوبي وچي په ټولو ځایو کې خلک په یوه اندازه مېشت دي؟ په کومو ځایونو کې د خلکو گنوالي زیات او په کومو ځایونو کې خلک لپه لیدل کېږي؟

د ۲۰۱۷ ميلادي کال د سر شمېرنې له مخې د آسيا په لوبي وچه کې د نفوسو شمېر کابو ۴،۱ مiliardه کسه شمېرل شوی دي.

د وګرو نه ډکې او لړ نفوسه سيمې د ژوند د شرایطو پر اساس د آسيا په بېلو بېلو برخو کې سره توپيرکوي.

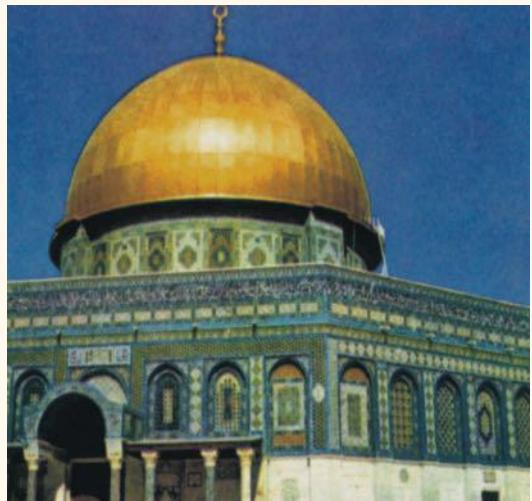
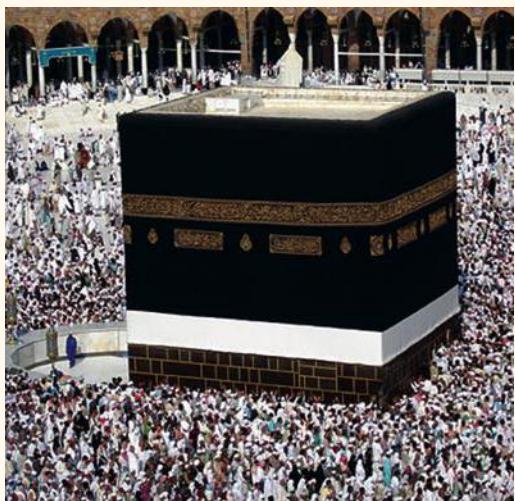
په هغه سيمو کې چې د ژوند بنه شرایط، لکه: بنه او برابر اقلیم، د کرنې او مالداري پرانځې څمکې، د صنعتي فابريکو موجوديت، بناونه او د سوداګرۍ، بندرونه، ترانسپورتې ډېرې لاري، د موصلاتو وسايط او وسيلي او زياته کارموندنه په کې وشي، د نفوسو شمېر هله مخ په زياتيدو دي. په غرنيو سيمو کې چې په اوردي مودې کې سور اقلیم لري، کرنې ډېرې څمکې، د صنعتي فابريکو نشتولى، د ترانسپورتې وسايلو او لارو کمبود او خرابوالى، د کارنه پيداينست، وزګارتيا او

همدارنگه په گرمو، مرطبوو، خنگلي او با طلاقې سيمو کې د وګرو شمېر ډېر کم وي. کوم هیوادونه چې په آسيا کې زیات نفووس لري د چین، هند، اندونیزیا، پاکستان، بنگلہ دېش، جاپان او سویل ختیئ آسيا هیوادونه دي.

ژبې

د آسيا خلک په بېلاپلوا ژبو خبرې کوي. د آسيا دخلکو ژبې په دوو لویو برخو وېشل شوي چې د ژبر پوستکو ژبې، لکه: د چین، کوريا او مغولستان د خلکو ژبې دي. او د سپین پوستکو ژبې، لکه: عربی، اردو، پښتو، دری، فارسي او ترکي ژبې دي.
دینونه

د آسيا لویه وچه، د لویو دینونو او لرغونو آینونو لویه وچه ده. لوی دینونه بې عبارت دي له: د اسلام مقدس دین، مسيحيت او يهوديت خخه، د عربی هېوادونو، د منځنی آسيا هېوادونو، افغانستان، ایران، پاکستان، بنگلہ دېش، اندونیزیا او نورو هېوادونو کې هم مسلمانان په مختلفې سلنې استوګنه لري چې مقدس خایونه بې په مکه معظمه، مدینه منوره او بیت المقدس کې دي.
د آسيا د لوپې وچې لرغونی آینونه: بودایي، برهمايي، شنتو، کنسفیوس او داسی نور دي چې د چین، هند، جاپان او کوريا خلک بې پیروان دي.

د مکې معظمې انځور

په بیت المقدس کې د اقصى د جومات انځور

نژاد

- د آسیا خلک درې رنګه یعنې سپین، ژیر او کم رنګه تور نژاد لري.
- سپین نژاد: په منځنۍ آسیا، لوپدیخه او سویل لوپدیخه آسیا او د سویلی آسیا په یوه برخه کې ژوند کوي.
- ژیر نژاد: په ختیغ، سویل ختیغ او سایبریاکې ژوند کوي.
- تور نژاد: دهند په سویل کې، سریلانکا او د مالديو په ټاپوگانو کې استوګنه لري.

د تولگي فعالیت

د هري چلې غړي دې پربوې لاندېنیو پونښتو باندي بحث وکړي او نقشې ته په خيرکېدو سره دي څواب ووایي.

۱ - د آسيا د وګرو نه د ډکو هیوادونو نومونه واخلي.

۲ - لېر نفوسه سيمې د آسيا په کومو خایونوکې پرتې دي؟ ولې لېر نفوسه دي؟

۳ - اسلامي مقدس خایونه په کوم هېواد کې پراته دي او د خه په نامه يادېږي؟

۴ - د آسيا د خلکو د نامتو ژیو نومونه واخلي؟

۵ - ژپ پوستکي په کومو آسياني هېوادوکې ژوندکوي؟

۶ - د جاپان، هند او بنګله دېش خلک د کوم آیین او دين پیروان دي؟

پونښتني

په لاندي جدول کې په خير سره وګوري، د الفباد خنګ اعداد د مریبو طو جملو په قطار کې ورسوئ.

۱	الف	د مسلمانانو مقدس خایونه	دآسيا په ختيغ، سهيل ختيغ او سايبرياکې ژوندکوي
۲	ب	د آسيا د وګرو ډک هېوادونه	د هند په سهيل، سريلاتکا او د مالديو په ټابوګانوکې ژوندکوي
۳	ج	ژپ پوستکي	په غرني سور اقلیم سیمه کې، تودې مرطوبې، خنګلې او با طلاقې سیمې کې.
۴	د	دنقوسو ګيوالي	په سعودي عربستان او فلسطين کې موقعیت لري.
۵	ه	کم رنګه تور پوستکي	د انسانانو په منځ کې د افهام او تفہیم وسیله ده.
۶	و	کم نفوسه سيمې	چين، هند، اندونيزيا، پاکستان، بنګله دېش، جاپان او د هند او چين هېوادونه دي.
۷	ز	ژبه	هغه سيموکې چې د ژوند بشه شرایط او د کار پيدا یښت وي.

له تولگي خخه بهر فعالیت

کوم عوامل په یوه سیمه کې د وګرو د زیاتیدو لامل گرخې؟ په دې اړه په خپلو کتابچوکې یو مطلب ولیکې او په راتلونکې ساعت کې یې په تولگي کې ولوی.

آياکولای شئ چې د آسیا په لويه وچه کې د چای د تولیدونکو خو هیوادونو نومونه واخلي؟

د آسیا د لوېي وچې اقتصادي نقشې ته وګوري. پخوا د آسیا د لوېي وچې اقتصاد په کرنه او مالداري ولاړ وچې په ابتدائي شکل کې، خود وګړو د زیاتوالی او د بنارونو د ودې سره غذایي توکو ته ورڅ په ورڅ اړتیا زیاته شوه.

د چای کرونده

له دي امله آسياني هپوادونه زيار باسي خلکوتنه د غذایي توکو د برابرلو لو پاره، د کرنې د نوبو طريقو او ماشین آلاتونه په گټي اخیستنې سره کرنیز تولیدات زیات کري. د آسیا په لويه وچه کې د اقلیمي خانګو شرایطو په اساس په هغه ځایونو کې چې حاصلخیزې څمکې او زیاتې

اویه لري، خلک په کرنې بوخت دي.

د آسيا د لوپي وچې په بېلو بېلو برخو کې د اقلیم او کرنې هماهنگی باید په پام کې ونیسو. د آسيا په وجو سیمو کې غلي داني، لکه: غنم، اوريشي او جوار کرل کېږي. په منځنۍ او سویل ختیجه آسيا کې د آرام سمندر او د هند د سمندر په غاپو کې د زیاتې لمدي هوا او اوربشت له امله وریجې کرل کېږي. په دې وروستیو کلونو کې کرنه او د حاصل ټولول په ټولو دغو سیمو او په خانګري ډول په هغو هپوادونو کې چې صنعت ته يې ډېره پاملرنه کړي ده میکانیزه شوې ده او زیاتوالی يې پیدا کړي دی. د چای او ګنف تولید په هند، پاکستان، سیلون او بنګله ډېش کې زیات اهمیت لري.

مالداري

د آسيا په لویه وچه کې خصوصاً په منځنۍ او لوپدیجه برخه کې د خارويو ساتل او روزنه ډېر رواج لري. په دې سیمو او په غربنيو سیمو کې ډېر د غوايانو او پسونو روزنه کري. آس په خانګري ډول ترکمنی بنکلې آسونه په منځنۍ آسيا کې روزل کېږي. د قره قل د پسونو روزنه په افغانستان او ایران کې رواج لري. د فیل روزنه د سویل ختیجې آسيا په هپوادونو او د هند په یوه برخه کې رواج لري. له فیل خخه په کرنیزو کارونو او حمل و نقل کې ګټه اخيستل کېږي.

د ټولګي فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو و بشل شي، هره ډله دې لاندېنيو موضوعاتو باندې بحث وکړي او د بحث پایله دې څيلو ټولګيوالوته بیان کړي.
کرنې.....
مالداري.....

پونښتې

لاندې سمي جملې په (ص) او ناسمې جملې په (غ) نښه کړئ:

- ۱ - د آسيا د لوپي وچې اقتصاد په صنعت باندې ولاړ دي. ( )
- ۲ - آسيابي هپوادونه زيار باسي د غذايي توکو د پوره کولو لپاره د کرنیزو تولیداتو اندازه زیاته کړي. ( )
- ۳ - د آسيا د لوپي وچې په وچو برخو کې ډېرې وریجې تولیدېږي . ( )
- ۴ - د آسيا په لویه وچه کې د چای تولید په هند، پاکستان، سیلون او بنګله ډېش کې ډېر رواج لري. ( )

له ټولګي خخه بهر فعالیت

د فیل په اړه چې خه رنګه حیوان دی او په کوم خای کې د خه کار لپاره ساتل کېږي، یو مطلب ولیکۍ او په راتلونکي ساعت کې يې په ټولګي کې بیان کړئ.

د گاز تصفیه

آیا پوهېږي چې د آسیا صنعتي هېوادونه کوم دي؟

د کربنې سربېره د آسیا د لوېې وچې د اقتصادي عایداتو بله برخه تر څمکې لاندې له منابعو خخه ګهه اخیستل او د کانی توکو را ایستنه جورووي چې له کربنې خخه ډېر وروسته ګتهه ورڅخه واخیستل شوه. په دې لویه وچه کې استعماری سیالی د کانونو په را ایستنه کې د ځنډ او خنډ لامل شو. د آسیا لویه وچه د کانونو او د څمکې لاندې منابعو خصوصاً نفتو، ګازو او ډبرو سکرو په برخه کې ډېره غني د. د سویل لوپدیغ هېوادونه چې د فارس خلیج په شاوخواکې پراته دي، لکه: سعودي عربستان، عراق، ایران، کويت، متحده عربی امارات د نړۍ د نفتو او ګازو ډېرې مهمې کانی زېرمې لري چې مختلفو هېوادونو ته یې صادروي. د ډبرو سکرو را ایستنه په ایران، ترکیې او هند (د ټکنیکې لوپدیغ) کې شهرت لري.

د آسیا په ختيئ کې جاپان ډېر لوی صنعتي هېواد دي. که خه هم دا هېواد د کانی زېرموله پلوه کمزوری دی، خو لېر تر لړه یې د اوسبېنې، ډبرو سکرو، مالګې او سلفرو په را ایستنې سره یې څلوا صنایعو ته پراختیا ورکړې ده. جاپان د اویو د بربننا له ډېرلو لویو تولیدوونکو هېوادو خخه دي. روسيه په آسیا په ختيئ کې پر نفتو سربېره، د ډبرو سکرو، اوسبېنې او نورو فلزاتو ډېرې زېرمې لري. د آسیا په سویل ختيئ کې اندونیزیا او میانمار د نفتو د تولیدولو ډېر لوی هېوادونه دي.

صناعي

صناعيوبه آسيا کې دېره وده نه ده کېپي، خودرانه صنایع په روسيې، د چين د خلکو په جمهوریت، هند او جاپان کې منحثه راغلي. د آسيا دېر مهم صنعتي هباد جاپان دی، خود جنوبي کوريا، چين او تایوان نومونه هم د يادولو وردي.

د دې هبادونو صنعتي توکي دنري هري خوا ته صادربروي چې خېپي بېدا دي: هر راز ماشين الات، الوتکي، موټروننه، تراكتوروننه، کمباین، د لارو جورولو ماشينونه، موټرسیكلونه، راپيو او د عکاسي سامانونه، کاغذي صنایع او کرنيز صنایع په جاپان کې د نفتو اپستلو لوپي بېرى هم جوربروي. د آسيا خېپي هبادونه اوس هم په کرنې تکيه لري. په دې هبادونو کې عمده صنعت غالى او بدل او لاسې صنایع دي، خود رو رو په صنعتي هبادونو بدليري. هغه آسيايي هبادونه چې له اوبي او سمندرونو سره نبتي، د هغۇ سوداگرى (صادرات او واردات) د سمندر له لاري کېپي. كې ن يول هم په آسيا کې دېر دود دي.

په آسيا کې د ليدلو ور تورىستيکي خاينونه، لكه: زيارتونه، طبىعى او تفريحي منظرى زياتي دي. هر كال زرگونه خلک لاه تارىخي او طبىعى خاينونو خخه لىدنەكوي چې دې وچې په اقتصاد كې دېر اهمىت لري.

د تولگي فعالیت

زده کوونكىي دې په دلو ووپشل شي، هره دله دې له لاندېنیو موضوعاتو خخه پريوي په خپل منځ کې سره بحث وکړي او پايله دې د تولگي په مخ کې بيان کېږي.

- کانونه

- صنایع

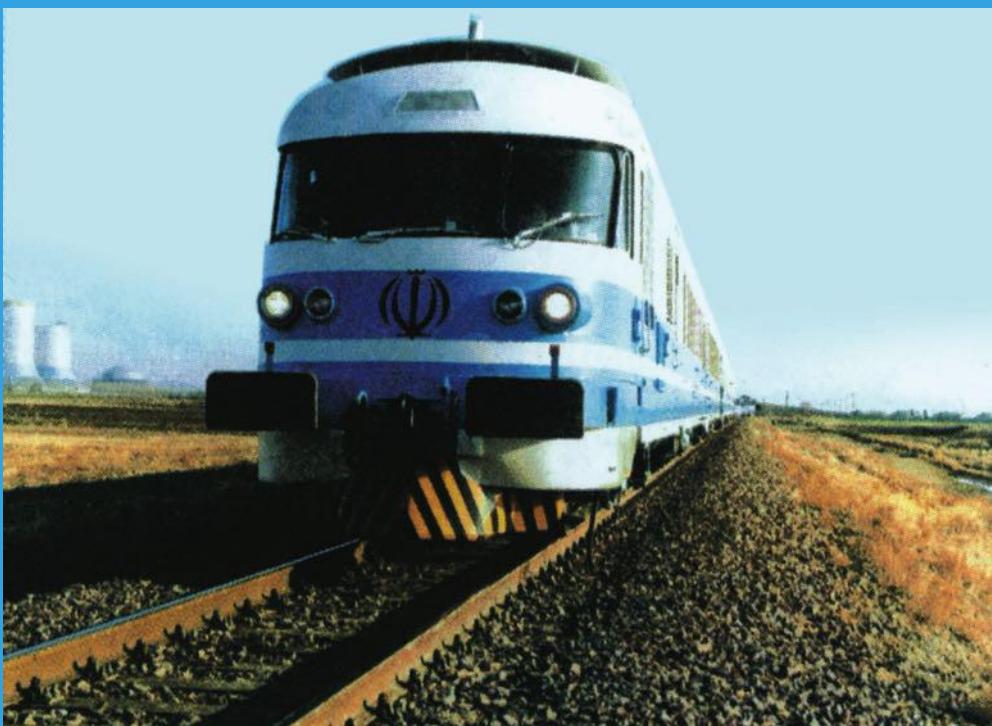
- تورىزم

پونتني

- ۱ - نفت په کومو آسيايي هبادونو کې زيات دي؟
- ۲ - د آسيايي هبادونو درانه صنایع، کوم تولیدات جوروی؟
- ۳ - د آسيا د ډېر مهم صنعتي هبادونو نومونه واخلى.

له تولگي خخه بهر فعالیت

د منځني ختیئ په هبادونو کې د نفتو درول په اړه معلومات راټول کړئ او په راتلونکي درسي ساعت کې بې په تولگي کې بيان کړئ.

د وربنسمو د لارې په اړه خه پوهېږئ؟

د وربنسمو لاره لرغونې لاره و هېڅي چین او هندوستان یې له مدیترانې سمندرګي او اروپا سره نښلول. دا لاره له دېبرو آسیابي هېوادونو په ځانګړي ډول له افغانستان خخه تېریده. په دې لاره وربنسم او درمل له آسيا خخه اروپا ته ورل کېدې. نن لارو له پخوا نه زیات پراختیا موندلې، لارې په دريو برخو وېشي:

- ۱ - د وچې لارې چې له سرکونو او د اوسيپنو له پټليو خخه عبارت دي.
- ۲ - هوایي کربنې.
- ۳ - د اوپویا سمندری لارې
- ۴ - د وچې موصلاتي لارې

دا لارې سرکونه او د اوسيپني پټلى دي. د اوسيپني پټلى مهمې، ارزاني او دېږي د امن لارې دي چې دېبرو آسیابي هېوادونه تري گټه اخلي. دېره اوږده د اوسيپني لاره په روسيه کې ده چې د ولادي واستوک بندر چې د جاپان سمندرګي په غارپروت دي له مسکواو اروپا سره نښلوي. په اوسم وخت کې د ترکيې، ايران، پاکستان او هند هېوادونه له یوبل سره د اوسيپنو د پټليو په وسیله نښلېدلې دي او سوداګریز مالونه او مسافرين بېلاپلوا خایونو ته رسوي. د آسيا په څینو نیوو بنارونوکې د اوسيپني د

خمکی لاندی پتلی د (مترو) په ډول شته دي. ۲ - سمندری لارې

د آسيا خلکو له لرغونو زمانو خخه تر ننه پوري به هغو خایو کې چې سمندرگیو او سینادونو یې ډېرې اویه او لړ خور درلود او د بېرې چلولو وړوي له هغو خخه د خلکو او سوداګریزو توکو په ورلو او راولپولو کې گکه اخیستله. مهم کانالونه او آبنګانې، لکه: د باب المندب آبنا، مالاکا او هرمز د آسيا د لوې چې په شاوخواکې پراته دي. د هرمز آبنا چې د عمان د سمندرگی او د فارس خلیج په منځ کې پرته ده هره ورڅه زیات شمېر بېرې ورڅه تېږي او په زرگونو بوشکې نفت د نړۍ ګوت ګوت ته لېردوی. د سویز کانال؛ سور سمندرگی د مدیترانې له سمندرگی سره نښلوي چې له دې لارې ډېر سوداګریز مالونه د آسيا، اروپا او افریقا په منځ کې تبادله کېږي.

د مالاکا آبنا چې د مالیزیا او اندونیزیا د هېوادونو په منځ کې پرته ده هم د آسيا ختیئ او سویل ختیئ هیوادونه له نورې نړۍ سره نښلوي.

۳ - هوایی کربنې

هوایی کربنې لوی بنارونه سره نښلوي. د شلمې پېړې په وروستیو کې د الوتكو په جوړولو کې ډېر بر مختګونه شوي دي. الوتكه د لېرد (نقليې) ډېره ګرندي وسیله ده چې ډېرې آسانیاوې یې په لېردولو را لېردولو کې رامنځ ته کړي دي. د هر هېواد لوی بنارونه هوایی ډګرونله لري چې مسافرين او سوداګریز مالونه په لړ وخت کې له یوه خای نه بل خای ته لېردوی.

د ټولګي فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووبشل شي، هره ډله دې د لاندی موضوعاتو په اړه بحث وکړي او پایله دې خپلوا ټولګيوالوته بیان کړي.

- ۱ - هوایی کربنې   ۲ - سمندری کربنې   ۳ - د وچې لارې

پونتنې

- ۱ - د وچې موصلاتي لارې کومې لارې دي؟
- ۲ - ډېره ارزانه او د امن موصلاتي لاره کومه ده؟
- ۳ - کومه آبنا د عمان د سمندرگی او د فارس د خلیج په منځ کې پرته ده؟
- ۴ - د سویز کانال ..... سمندرگی له ..... سمندرگی سره نښلوي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

د موصلاتي لارو د اقتصادي اهمیت په اړه یو مطلب ولیکې او د جغرافي په راتلونکي ساعت کې یې په ټولګي کې ولوی.

د آسیا سیاسی جغرافیه

د آسیا د سیاسی جغرافی په اړه خه پوهېږي؟

سیاسی جغرافیه د جغرافیې د علم یوه خانګه ده چې د هېوادونو د څلور خوا او سرحدونو په اړه، د کورنیو او نړیوالو اړیکو او اداري جوربنت په اړه بحث کوي.

آسیا د نړی ډېره لويه وچه ده چې پراخه ساحه یې نیولې ده. په دې لويه وچه کې ۶۴ څلواک هېوادونه پراته دی چې پیلابېل رژیمونه لري. په ځینو دغو هېوادونو، لکه: افغانستان او ایران کې اسلامي جمهوري حکم چلوی. یو شمېر نور جمهوري رژیمونه لري. ځینې هېوادونه لکه جاپان شاهي رژیم لري. د قطر او متحده عربی امارات شیخ نیشني حکومت لري او فلسطین خود مختاره دولت لري. ځینې د نظر خاوندان د آسیا لويه وچه د سیاسی جغرافی له مخې په اوو برخو وېشي:

- ۱ - منځنې ختیئ چې د آسیا په سهیل لوپدیڅ کې پروت دی او اسلامي عربی هېوادونه او ایران په کې پراته دي.

۲ - د آسیا جنوب چې د افغانستان اسلامي جمهوریت، پاکستان، هند، بنگاله دېش په کې پراته دي.

۳ - د آسیا سویل ختیئ: چې مهم هېوادونه یې د اندونیزیا اسلامي هېواد او مالیزیا دي.

- ٤ - لري ختيئچي چې مهم هپوادونه يې چين، جاپان او کوريا دي.
- ٥ - منځنۍ آسيا چې د تاجکستان نه تر ترکمنستان او فراقستان پوري په کې شامل دي.
- ٦ - شمالي آسيا چې يوازې د روسیې آسياني برخه په کې پرته ده.
- ٧ - لوپدیهه آسيا چې په کوچنۍ آسيا هم ياديري او لوی هپواد يې ترکيه ده.
- هغه هپوادونه چې د سمندرونو په خواکې پرانه دي د ټولو هپوادونو خواته آزاده لاره لري. د افغانستان، مغولستان، لاوس، نیپال، بوتان او د منځنۍ آسيا هپوادونه آزاد سمندر ته لارنه لري. چې له دي امله د نورو هپوادونو سره په ارتباطي ستونزو اخته دي. د آسيا لویه وچه ډېر او با ارزښته کانی مواد، مهم کرنیز محصولات او ډېر وګړي او بنې د خرڅلابازارونه لري. په همدي دليل د اروپا يې هپوادونو د پاملنې وړ ده. د اروپا استعماری هپوادونه په اوله کې د سوداګریزو کمپنیو په نامه آسيا ته راغل، وروسته يې ساحلي برخې تر خپلې واکمنی لاندې راوستې. په اتلسسه او نولسمه پېړۍ کې اروپايان (پرتگالیان، هالنلیان، هسپانویان، انگریزان او فرانسویان) آسيا ته راغل. پرتگالیانو د آسيا سوبيل ختيئ برخې تر خپل استعمار لاندې ونیولې. هالینه اندونزیا، انگریزانو د میانمار نه تر افغانستان پوري اشغال کړل. افغانستان د انگریزانو په ضد درې جګړې وکړې او لوړنې هپواد و چې د نړۍ لوی استعماری قدرت ته يې ماتې ورکړه او خپله خپلواکې يې لاسته راوه.

د شلمې پېړۍ په منځ کې په آسيا چې يوازې شلو هپوادونو خپلواکې درلوده. د خپلواکې غونتنې غورځنګونه په ملتونو کې ورڅه په ورڅه ژوندي کیدل، ترڅو چې اکترو هپوادونو خپله خپلواکې تر لاسه کړه.

د تولګي فعالیت

زده کونکې دې په اوو ډلو ووپشل شي، هره ډله دې د سیاسي نقشې پرمختګې د آسيا د اوو برخويوه، د نقشې پرمختګې وښي.

پونتنې

- ۱ - سیاسي جغرافیه د کومو موضوعاتو په اړه بحث کوي؟
- ۲ - کوم هپوادونه اسلامي جمهوریت لري؟ نوم يې واخلای.
- ۳ - کوم هپوادونه آزاد سمندر ته لارنه لري؟ نوم يې واخلای.
- ۴ - ولې د آسيا لویه وچه په اتلسسه او نولسمه میلاډي پېړۍ کې د استعمار ګرو تر پاملنې لاندې راغلې وه؟

له تولګي خخه بهر فعالیت

هغه هپوادونه چې د آسيا په لوپې وچې کې آزاد سمندر ته لارنه لري د هغه هپوادونو سره چې آزاد سمندر ته لار لري د اقتصاد له پلوه انډیول کړئ او پایله يې په راتلونکې ساعت کې خپلواکې تولګيواوته ولوی

د آسیا د لویې وچې د هېوادونو لېست

د حکومت ډول	نفوس	مساحت په کیلومتر مربع	پلارمنہ	د هېواد نوم	شمیره
اسلامي جمهوري	۳۰۰۰۰۰۰	۶۵۲۰۰۰	کابل	افغانستان	۱
د اوو اميرنشينو فلراسيون	۴۲۱۴۰۰۰	۸۳۶۰۰	ابوظی	د عربو متحده امارات	۲
اسلامي جمهوري	۲۲۲۷۳۱۰۰۰	۱۹۰۴۲۳۳	جاګارتا	اندونيزيا	۳
مشروطه شاهي	۵۵۰۵۰۰۰	۸۹۳۲۶	عمان	اردن	۴
خو حزبي جمهوري	۲۶۳۸۳۰۰۰	۴۴۷۴۰۰	تاشکند	ازبكستان	۵
اسلامي جمهوري	۷۰۴۷۲۸۴۶	۱۶۴۸۱۹۵	تهران	ایران	۶
شاهي	۷۲۷۰۰۰	۶۹۴	منامه	بحرين	۷
شاهي	۴۷۵۰۰۰	۵۷۶۵	د سري بگوان بندر	برونئي	۸
جمهوري	۱۳۸۸۳۵۰۰۰	۱۴۷۵۷۰	ډاکه	بنگلہ دیش	۹
مشروطه شاهي	۷۹۰۰۰۰	۴۷۰۰۰	تیمپو	بوتان	۱۰
اسلامي فدرال جمهوري	۱۵۶۷۷۰۰۰۰	۷۹۶۰۹۵	اسلام آباد	پاکستان	۱۱
جمهوري	۷۰۶۳۰۰۰	۱۴۳۱۰۰	دوشبہ	تاجكستان	۱۲
مشروطه شاهي	۶۴۶۳۲۰۰۰	۵۱۳۱۱۵	ښکاک	نایلنډ	۱۳
جمهوري	۲۲۸۱۵۰۰۰	۴۶۰۰۰	تايبى	تايوان	۱۴
جمهوري	۴۸۹۹۰۰۰	۴۸۸۱۰۰	عشق آباد	ترکمنستان	۱۵
خو حزبي جمهوري	۱۰۳۲۰۰۰	۱۴۸۷۴	دیلى	ختیج تیمور	۱۶
خو حزبي جمهوري	۷۲۹۳۲۰۰۰	۷۷۹۴۵۲	انقره	ترکيي	۱۷
يو حزبي سوسیالستي جمهوري	۱۳۱۱۳۸۱۰۰۰	۹۵۷۲۹۰۰	پیکنگ	چين	۱۸
فلرالي جمهوري	۱۴۲۳۹۴۰۰۰	۱۷۰۷۵۴۰۰	مسکو	روسیه	۱۹
مشروطه شاهي	۱۲۷۷۱۶۰۰۰	۳۷۷۸۱۹	توکیو	جاپان	۲۰
جمهوري	۱۹۸۷۹۰۰۰	۶۵۶۱۰	کولمبو	سریلانکا	۲۱

شماره	یمن	صنع	نوعی	آستانه	مربع	کیلومتر	نفوس	دولت حکومت د
۲۲	سنگاپور	سنگاپور	سندھ	بدار	۶۴۱	۴۴۰۸۰۰۰	جمهوری	جمهوری
۲۳	سوریه	دمشق	لیبی	دہلی	۱۸۵۱۸۰	۱۸۵۴۲۰۰	جمهوری	جمهوری
۲۴	عراق	بغداد	لیبی	القاهرة	۴۳۸۳۱۷	۲۸۵۱۳۰۰	جمهوری	جمهوری
۲۵	سعودی عربستان	ریاض	لیبی	الدویر	۲۲۴۰۰۰	۲۳۶۸۷۰۰	مشروطه شاهی	مشروطه شاهی
۲۶	عمان	مسقط	لیبی	المندیخ	۳۰۹۵۰۰	۲۵۱۶۰۰۰	سلطنه شاهی	سلطنه شاهی
۲۷	فلسطین	قدس	لیبی	القدس	۶۲۶۳	۴۱۴۱۰۰۰	خود مختاره دولت	خود مختاره دولت
۲۸	فلپیین	مانیلا	لیبی	المندیخ	۳۰۰۰۰	۸۵۵۶۳۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۲۹	قبرس	نيکوزيا	لیبی	المندیخ	۹۲۵۰	۱۰۰۴۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۳۰	قرغزستان	بیشکک	لیبی	بیشکک	۱۹۸۵۰۰	۵۱۹۲۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۳۱	قراقستان	استانه	لیبی	استانه	۲۷۱۷۰۰	۱۵۲۴۲۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۳۲	قطر	دوحه	لیبی	دوحه	۱۱۴۷۱	۸۳۸۰۰۰	امارتی شیخ نشین	امارتی شیخ نشین
۳۳	کمبودیا	پنوم بن	لیبی	پنوم بن	۱۸۱۰۳۵	۱۳۶۴۸۰۰۰	مشروطه شاهی	مشروطه شاهی
۳۴	سویلی کوریا	سیول	لیبی	سیول	۹۹۶۴۶	۲۸۱۳۸۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۳۵	شمالي کوریا	پیونگ یانگ	لیبی	پیونگ یانگ	۱۲۲۷۶۲	۲۲۵۸۳۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۳۶	کویت	کویت	لیبی	کویت	۱۷۸۱۸	۳۰۸۴۰۰۰	مشروطه شاهی	مشروطه شاهی
۳۷	لاووس	وین تیان	لیبی	وین تیان	۲۳۶۸۰۰	۵۷۵۱۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۳۸	لبنان	بیروت	لیبی	بیروت	۱۰۴۰۰	۳۸۳۴۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۳۹	مالدیو	ماله	لیبی	ماله	۲۸۹	۳۰۰۰۰	جمهوری	جمهوری
۴۰	مالیزیا	کوالا لامپور	لیبی	کوالا لامپور	۳۲۹۷۵۸	۲۶۶۴۰۰۰	مشروطه فدرال شاهی	مشروطه فدرال شاهی
۴۱	مغولستان	اولان باטור	لیبی	اولان باטור	۱۵۶۶۵۰۰	۲۵۸۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۴۲	میانمار	رنگون	لیبی	رنگون	۶۷۶۵۷۷	۴۷۳۸۳۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۴۳	نیپال	کتمندو	لیبی	کتمندو	۱۴۷۱۸۱	۲۷۶۷۸۰۰۰	مشروطه شاهی	مشروطه شاهی
۴۴	ویتنام	هانوی	لیبی	هانوی	۳۳۱۰۴۱	۸۳۴۵۸۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۴۵	ہند	نوی ڈھلی	لیبی	نوی ڈھلی	۳۱۶۵۵۹۶	۱۱۱۹۵۳۸۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری
۴۶	یمن	صنع	لیبی	صنع	۵۵۵۰۰	۲۰۶۷۶۰۰۰	خو حزبی جمهوری	خو حزبی جمهوری

د خپرکي لنډيز

- آسيا د نړۍ ډېره لویه وچه ده چې ډېره برخه یې په ختيحه نيمه کره او شمالي نيمه کره کې پرته ده.
- د آسيا لویه وچه لرغونې تمدنونه او دينونه لري.
- آسيا لوړ غرونه (هماليا، هندوکش او البرز) او پراخي دښتې (د مغولستان دښته په مغلوستان کې، لوټ په ايران کې، او ريع الخالى په عربستان کې) لري.
- په آسيا کې زيات سيندونه بهيري چې عبارت دي له اوب، آمور، سند، هلمند، کارون، فرات او داسې نورو خخه.
- د جغرافيائي موقعیت پر بنسته، زيات جهيلونه د آسيا په قاره کې شته دي چې عبارت دي له: بایکال، بالخاش، شيوا، اروميه، وان او ارال خخه.
- د آسيا مهم خلیجونه د فارس خلیج، بنگال، عقبه او مهم سمندرګي یې د کسپین سمندرګي دی چې د آسيا د لوېږي وچې لوړ داخلي سمندرګي جوړوي.
- دې موضوع ته په پاملنې چې د آسيا لویه وچه د استواله کربنې نه تر شمالي قطب پوري پرته ده، بېلا بېل اقليمونه لري، لکه: د قطبي ساحي اقلیم، يخچالي، د قطبي لاندي اقلیم، د منځني آسيا د ستپ سيمه، غرنۍ او لوړې خوکې، صحرائي، معتدلله، مدیترانه یې، استوائي سوانا او استوائي او باراني څنګلونه.
- د آسيا په لویه وچه کې د وګرو مېشت کېدل یو ډول نه ده په کرنیزو پراخو ځمکو، د صنعتي فابريکو په خنګ، بناړونو او سوداګریزونه او ... کې د وګرو تراکم زيات او په غرنیو او تودولندو څنګلی سيموکې وګري لبر دي.
- د آسيا خلک سپین، ژړ او کمرنګه تور نزاد لري.
- د آسيا اقتصاد پخوا ډېر په کرنه او مالداري باندي ولاړ او په ابتدائي توګه و.
- د آسيا سویل لوپدیع هپوادونه د نړۍ د نفت او ګازو ډېرې لوېږي زبرمه لري.
- د آسيا ډېر مهم صنعتي هپوادونه دادی: جاپان، سویلي کوريا، چين او تایوان.
- د آسيا مواصلاتي لاري په دريو برخو، د وچې لاري، هوایي کربنې او د سمندری اوییزو لارو باندي ويشن شوي دي.
- د باب المندب، هرمز او ملاکا آبنګانې له اقتصادي او نظامي پلوه ډېر اهمیت لري او د آسيا په وچه کې پرتې دي.
- د سویز کانال سور سمندرګي او د مدیترانې سمندرګي سره نښلوي.
- د افغانستان او ایران هپوادونه اسلامي جمهوري حکومت لري.
- د قطر او متحده اماراتو هپوادونه د شيخ نشيني حکومت لري.
- د آسيا لویه وچه د سياسي جغرافي له مخې په اوو سيمو ويشن کېږي چې عبارت دي له: منځني ختيح، سویلي آسيا، سوبل ختيح، لري ختيح، منځني آسيا، شمالي آسيا او لوپدیعه آسيا.
- د آسيا لویه وچه زيات او ارزښتاكه کانې منابع او د خرڅلار د ډاډمنو بازارونو، د لرلوله امله تل د استعماري هپوادونو د پاملنې ورګرڅېللي دي.

جغرا菲ي اي اصطلاحات

اعتدالين: د کال هغه وختونه چې د لمر وړانګې د استوا پر کرسې باندې عمودي لګيري او دواره قطbone په یوه اندازه له لمر خخه گټه اخلي او د استوا د کربنې په اوږدو په شمالي او سوپلي نيموکرو کې په هره سيمه کې د ورځي او بدواالى ۱۲ ساعته د. د اعتدالين وخت د پسلري لوړۍ نېټه (د حمل لوړۍ) او د مني لوړۍ (د ميزان لوړۍ) د.

اقليم: د ځمکې د هوا منځني اندازه د چې په یوې تاکلې سيمې کې په یوې اوږدي مودې کې تاکل کېږي.

استوايي قطر: د ځمکې د کې دېر لوی قطر ته وايي چې ځمکه په مساوي دوو شمالي او سوپلي نيموکرو وېشي.

تندرا: روسي کلمه د چې د روسيې په شمال کې هغوسیمو ته ویل کېږي چې ونې نه لري چې ژمي یې سور او اوږد او د کال په ډېر ورڅو کې کنګل وي. د هغه خای دوبی ډېر لنه او د تو دوځې درجه له مثبت لسو درجو نه کمه وي او به همدي لنډې مودې کې د ځمکې د مخ کنګلونه ویله کېږي او بوټي لکه: خزې او ګلسنګ وده کوي.

تمدن: په بنارکې ژوندکول، بناري رسم او رواج سره بلديا او د خان لپاره د پرمختګ د بهه ژوند د اسبابونو تيارولو ته تمدن واي.

توريست: د تاريخ له مخې فرانسوی اشراف زاده ګانو ته چې د تحصيل او په ژوند کې د تجربو د لاسته راولو لپاره به سفر ته تلل توريست (سیلانی) یې ورته وايه. دا اصطلاح له نولسمې پېړي نه معمول شوه، وروسته یې دا اصطلاح په فرانسي کې هغو خلکو ته کاروله چې د وزګاريا د وخت تیرولو لپاره به یې فرانسي ته سفر کاوه. داسې سفرونو ته نړۍ ګرځښل يا توریزم وویل شو.

جهیل: ډېرې پراخې ولاړې او به دی چې په طبیعې حالت باندې د وچې په واسطه چاپېرشوې وي.

جنوبې نیمه کړه: له استوا کربنې نه تر جنوبې قطبه پوري جنوبې نیمه کره ده.

حضيض: کله چې ځمکه خپل انتقالی حرکت کې چې د لمر په چاپېره ګرځۍ هغه وخت چې د ځمکې او لمر واتېن ډېر نژدې شي د حضيض په نامه یادېږي.

خليج: به وچه کې د پراخو او ژورو او بيو مخکې تگ دی چې دريو خواوونه بې وچه او بيو خوانه
بې او بيه چاپيره شوي وي.

خرحای: هغه ئمكى ده چې ڈبر بوتي پکې شنه كېږي چې خاروي كولاي شي يوه موده پکې
وخرى.

خوکه: د غره ڈېرې لورې برخې ته وايي.

داركتيك دائيره: د شمالى عرض البلد $\frac{1}{2} 66$ درجه، په دي اصطلاح يادوي.

د انтарكتيك دائيره: د جنوبى عرض البلد $\frac{1}{2} 66$ درجو ته انтарكتيك ويل كېږي.

د استوا دائيره: د عرض البلد لوبيه دائيره ده چې د ئمكى كره په دوو شمالى او سوپلي نيموکرو
وبشي.

د جدي دائيره: د جنوبى كرپي $\frac{1}{3} 23$ درجي چې د لمور وړانګې د جدي په لومړي نېټه ورياندي
عمودي لګيري.

د سرطان دائيره: د شمالى عرض البلد $\frac{1}{2} 23$ درجي چې د لمور وړانګې د سرطان پر لومړي ورخ
ورياندي عمودي لګيري.

د عرض البلد دائيره: هغه دايري چې د استوا د کربنې سره موازي دي او د ختيئ لوبديخ لوري
لري او د طول البلد پر دائيره عمودوي.

د قطب ستوري: غې او خلدونکى ستوري دي او د ئمكى شمالى قطب د هغه په لور پروت دي.

د اوري شمسي انقلاب: دا انقلاب هغه وخت رامنځ ته كېږي چې د لمور وړانګې د سرطان پر
کربنې (شمالى $\frac{1}{2} 23$ درجو) باندي د سرطان د مياشتې په لومړي نېټې باندي رامنځ ته كېږي. چې
په شمالى نيمه كره کې دوسي پيليرې.

د ژمی شمسي انقلاب: د ا انقلاب د جدي پر کرسپي (جنوي ۲۳ درجو) باندي د لمر د ورانگو عمودېدل د جدي د مياشتې په لومړي ورځې باندي کېږي. چې په شمالي نيمه کره کې ژمي پيليري.

د کرنې ابتدائي طريقه: هغه کرکيله ده چې د لاس او حيواني یوې باندي سرته رسيرې.

د کرنې ماشيني طريقه: هغه کرکيله ده چې د کرنيزو ماشين آلاتو په واسطه کېږي.

د جنوبې قطب نقطه: د خمکې د کړي وروستي جنوبې نقطه ده چې د خمکې د محور په جنوبې وروستي برخه کې پرته ۵۵.

د خمکې محور: فرضي کربنه ده چې د خمکې کره د هغه په چاپېره ګرځي.

د خمکې د محور ميلان: د ۲۳ درجو زاویه ده چې د خمکې د کړي د محور د فرضي کربنه او مستوی مدار باندي د عمودي کربنې ترمنځ تشکيلې.

ستپ: د وبنو سيمه چې د کرنې او خارويو خرڅاي ته برابره وي. هغه سيمې چې نيمه وچ اقليم لري چې وابنه او نې په خپاره ډول پکې ليدل کېږي.

سمندرګي: د پراخو اوپويو په برخې ته ولېي چې تر سمندر وړه وي. ځينې وخت د سمندر سره نښتې وي او کله د وچې په واسطه چاپېره شوي وي.

سوانا: اقليمي سيمه ده چې بوټي، نيزارونه او ټيټې ونې لري.

شالizar: هغه خمکې چې شولي پکې کړل کېږي.

شمالي قطب: د خمکې د کړي شمالي وروستني برخې ته واي.

شمالي نيمه کره: له استوا کربنې نه تر شمالي قطبه پوري شمالي نيمه کره ورته واي.

صنعت: هغه کار او فعالیت ده چې د هغې په واسطه خام توکي په پخو توکو بدليې. د مثال په توګه: له اوسيپنو خخه موټر او له پنې خخه ټوکر او کالې جوړې.

صحرايي اقليم: هغه اقليم دی چې خانګرپياوې بې د اوربنت لېروالى، د شېرى او ورځې د تودوځې د درجي زيات توپير، سخت بادونه او د بوټو او نباتاتو لېروالى دی.

طبيعي جغرافيه: د جغرافيي يوه خانګه ده چې د غرونونو، سيندونو، د هوا د تودوځې، نباتاتو او سمندرونو په اړه بحث کوي.

طبيعي حنګل: د څمکې يوه سيمه ده چې په خپله پري ونې او بوټې شنه ه شوي وي.
طول البلد: هغه نيم دايروي کربنې چې د شمالی قطب او سویلي قطب په منځ کې غځبدلې وي او پر عرض البلد باندې عمودې وي.

قطبي قطر: چې په اصل کې د څمکې محور دی او په استوايي قطر عمود وي. يوه خنډه يې شمالی قطب او بله خنډه يې جنوبي قطب جوروسي.

قيمتۍ ډبرې: لاچوردو، یاقتو، فیروزه او نورو ته قيمتي او با ارزښته ډبرې وايي.
گرينيچ: لندن ته نژدي یوپارک دی چې د ګرينيچ رصدخانه پکې جوره شوي ده. او د صفر درجي طول البلد د هغه له منځ خخه تيرېږي.

ماشيني صنایع: هغه کار او فعالیت دی چې د توکو جورول د ماشین په واسطه کېږي.
مجسمه ګړه: د څمکې د کړې کوچنۍ مدل په یو تاکلى مقیاس باندې دی.

واردات: سوداګریز مالونه چې له بهر خخه هپواد ته راول کېږي، لکه: موټر، کالۍ، د بربېښنا وسیلې، خوراکې توکي او داسې نور.

هڪټار: د مساحت د اندازه کولو واحد دی او د هرو لسو زرو مترو مربعو معادل يا پنځه جريبه څمکه ده
هوا (جو): د څمکې د مخ چارچاپېره هوا ته جو وايي.